

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

**‘Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού στην Ελλάδα:
Ο ιαματικός τουρισμός ως μέσο βιώσιμης ανάπτυξης - η
περίπτωση της Αιδηψού’**

Βελισσάριος Πέτσας

Επιβλέπων Καθηγητής
ΠΟΛΥΖΟΣ ΣΕΡΑΦΕΙΜ

ΒΟΛΟΣ
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2021

UNIVERSITY OF THESSALY

SCHOOL OF ENGINEERING
DEPARTMENT OF URBAN PLANNING AND REGIONAL DEVELOPMENT

**The alternative forms of tourism in Greece:
Spa tourism as a means of sustainable development – the
case of Edipsos**

Velissarios Petsas

Supervisor
Serafeim Polyzos

VOLOS
SEPTEMBER 2021

ΔΗΛΩΣΗ

Βεβαιώνω ότι η παρούσα εργασία είναι δική μου, δεν έχει συγγραφεί από άλλο πρόσωπο με ή χωρίς αμοιβή, δεν έχει αντιγραφεί από δημοσιευμένη ή αδημοσίευτη εργασία άλλου και δεν έχει προηγουμένως υποβληθεί για βαθμολόγηση στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας ή αλλού. Βεβαιώνω ότι είμαι εν γνώσει των κανόνων περί λογοκλοπής του ΤΜΧΠΠΑ και ότι στο πλαίσιο αυτού έχουν τηρηθεί όλοι οι κανόνες κατά την ακαδημαϊκή δεοντολογία, σχετικά με αναφορές, βιβλιογραφία, κλπ., τόσο από έντυπες όσο και από ηλεκτρονικές πηγές. Σε περίπτωση λογοκλοπής αποδέχομαι όλες τις ποινές που προβλέπουν οι εκάστοτε Κανονισμοί του ΠΘ ή του ΤΜΧΠΠΑ.

Ημερομηνία: 22/10/2021

Όνοματεπώνυμο: ΒΕΛΙΣΣΑΡΙΟΣ ΠΕΤΣΑΣ

Υπογραφή: ΒΕΛΙΣΣΑΡΙΟΣ ΠΕΤΣΑΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο ιαματικός τουρισμός αποτελεί μία παλαιά εναλλακτική μορφή τουρισμού, σύμφωνα με τον οποίο κάποιος δύναται να επισκεφτεί μία θερμική πηγή μεγάλης θεραπευτικής αξίας και να χρησιμοποιήσει τις προσφερόμενες υπηρεσίες υδροθεραπείας με στόχο την επίτευξη της μέγιστης θεραπείας. Τέτοιες δραστηριότητες ήταν γνωστές στην Αρχαία Ελλάδα, οι οποίες ήταν ενσωματωμένες στην καθημερινότητα, προσφέροντας ευκαιρίες ευεξίας. Ο πιο διάσημος προορισμός ήταν η Αιδηψός, η οποία άνθισε σαν πνευματικό κέντρο στον τότε γνωστό κόσμο. Η συγκεκριμένη έρευνα επικεντρώνεται στα χαρακτηριστικά των Λουτρών Αιδηψού. Το ιστορικό υπόβαθρο σε συνδυασμό με τους φυσικούς πόρους, δημιουργούν νέες προοπτικές. Η SWOT ανάλυση δείχνει τις απειλές και τους μη αναμενόμενους παράγοντες, οι οποίοι μπορούν να καθυστερήσουν οποιαδήποτε επενδυτικά σχέδια στο μέλλον, όπως η οικονομική κρίση, η υποβάθμιση του περιβάλλοντος, κ.ά. Ως εκ τούτου, οποιοδήποτε όραμα υπάρχει για την ανάκτηση των ένδοξων εποχών της περιοχής της Αιδηψού, μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσα από την ιδιωτική πρωτοβουλία.

Λέξεις Κλειδιά: τουρισμός ευεξίας, περιοχή Αιδηψού, ιαματικές πηγές, βιωσιμότητα, τουρισμός υγείας

ABSTRACT

Hot Spring tourism is an old type of alternative tourism, according which, an individual can visit a hot spring of great therapeutical value, and use the offered spa facilities, in order to achieve maximum health treatment. Such activities were well known in ancient Greece, integrated in the locals' daily life, providing opportunities of wellness. The most famous destination was Aidipsos, which flourished as a spiritual center in the known world. The current research focus on the opportunities and the characteristics of Aidipsos Loutra. The historical background of the area in combination with the natural resources create great expectations. The SWOT analysis shows the threats and the unexpected factors that can delay any investment plans in the near future, such as economic crisis, environment degradation, etc. Thus, any vision of Aidipsos region, gaining the past glory days can be achieved through individual initiatives.

Keywords: wellness tourism, Adipsos region, hot springs, sustainability, health tourism

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	2
ABSTRACT.....	3
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	4
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	6
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	7
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ	8
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο -Εισαγωγή.....	10
1.1 Σκοπός και Στόχοι της διπλωματικής Εργασίας.....	10
1.2 Δομή της διπλωματικής εργασίας.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο - Ιαματικός τουρισμός	12
2.1 Τουρισμός: Θεωρητικό υπόβαθρο.....	12
2.2 Τουρισμός υγείας: Θεωρητικό υπόβαθρο.....	16
2.3 Ιαματικός τουρισμός: Θεωρητικό υπόβαθρο.....	18
2.4 Ο ιαματικός τουρισμός ως παγκόσμιο φαινόμενο.....	23
2.5 Η παγκόσμια αγορά του ιαματικού τουρισμού	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο – Ιαματικός τουρισμός ως παράγοντας βιωσιμότητας στην Ελλάδα ...	39
3.1 Η ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα, τάσεις και επιδράσεις.....	39
3.2 Η Ελληνική αγορά ιατρικού και ιαματικού τουρισμού.....	42
3.3 Στοιχεία Επισκεψιμότητας των Λουτρικών Μονάδων.....	44
3.4 Νομικό και Θεσμικό πλαίσιο.....	48
3.5 Παραδείγματα στον Ελλαδικό χώρο.....	52
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο – Χωροταξικός Σχεδιασμός και τουρισμός.....	60
4.1 Ο ορισμός του χωροταξικού σχεδιασμού.....	60
4.2 Νέες αναδυόμενες μορφές χωροταξικού σχεδιασμού στην Ευρώπη.....	61
4.3 Κανονιστικές θεωρίες χωροταξικού σχεδιασμού	64
4.4 Ο χωροταξικός σχεδιασμός ως ευκαιρία αιεφόρου ανάπτυξης.....	67
4.5 Χωροταξία και ανάπτυξη τουρισμού.....	68
4.6 Χωροταξικός σχεδιασμός και ανάπτυξη βιώσιμου τουρισμού	69
4.7 Μέθοδοι χωροταξικής ανάπτυξης τουρισμού.....	73
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο ερευνητικό ερωτημα - Μεθοδολογία.....	78
5.1 Μεθοδολογία	78

5.2	Ερευνητικό ερώτημα	79
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ^ο – Η Αιδηψός ως μελέτη περίπτωσης.....		80
6.1	Η ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης.....	80
6.1.1	Η ιστορία	83
6.1.2	Πολιτιστική κληρονομιά.....	84
6.1.3	Δραστηριότητες και εναλλακτικές μορφές τουρισμού.....	92
6.1.4	Βιωσιμότητα της περιοχής μελέτης.....	94
6.2	SWOT Ανάλυση Περιοχής.....	95
6.2.1	SWOT Ανάλυση -Δυνατά Σημεία	96
6.2.2	SWOT Ανάλυση –Αδυναμίες Περιοχής μελέτης.....	99
6.2.3	SWOT Ανάλυση –Ευκαιρίες για την Περιοχή μελέτης	100
6.2.4	SWOT Ανάλυση –Απειλές προς την Περιοχή μελέτης.....	101
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ^ο – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - Προτάσεις.....		103
7.1	Συμπεράσματα.....	103
7.2	Προτάσεις βιώσιμης ανάπτυξης του ιαματικού τουρισμού στην Αιδηψό	105
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....		109
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α'		125

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1 - Ιατρικός τουρισμός και δραστηριότητες ευεξίας.....	20
Πίνακας 2 - Εκτιμήσεις σχετικά με το μέγεθος της αγοράς ιαματικού τουρισμού	33
Πίνακας 3 - Πρόβλεψη δαπάνης τουρισμού ανά νοικοκυριό, ως % του συνολικού εισοδήματος του νοικοκυριού.....	34
Πίνακας 4 - Ποσοστό εξοικονόμησης κόστους ανά χώρα - προορισμό ιαματικού τουρισμού	35
Πίνακας 5 – Αριθμός εισιτηρίων Λουτροπόλεων ανά περιφέρεια για την περίοδο 2005-2016	46
Πίνακας 6 - Ιαματικές πηγές στην Ελλάδα.....	53
Πίνακας 7 - SWOT Ανάλυση	126
Πίνακας 8 - Κέντρα αποκατάστασης και αποθεραπείας στην Ελλάδα	127
Πίνακας 9 - Αναγνωρισμένες ιαματικές πηγές.....	128

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1 - Ιαματικές πηγές στη Δυτική Αμερική.....	27
Εικόνα 2 - Πηγές Termaks Geometricas στη Χιλή.....	28
Εικόνα 3 - Ιαματικές πηγές Waimangu στη Ν. Ζηλανδία	29
Εικόνα 4 - Παγκόσμιος χάρτης με τις πιο γνωστές θερμικές και μεταλλικές ιαματικές πηγές	30
Εικόνα 5 - Παγκόσμια αγορά ιαματικού τουρισμού - ρυθμός αύξησης ανά περιοχή (2018).....	36
Εικόνα 6 - Κυριότερα κέντρα ιαματικού τουρισμού στον τρίτο κόσμο	37
Εικόνα 7 - Κατάταξη χωρών σύμφωνα με το Δείκτη Παγκόσμιας Πρόσβασης στη Φροντίδα Υγείας 2017	38
Εικόνα 8 - Σέριφος, Ιαματική πηγή στο Μ.Λιβάδι και πολιτιστικά μνημεία	54
Εικόνα 9 - Λουτρά Τραϊανούπολης (Sharaiha, 2017)	55
Εικόνα 10 - Λουτρά Καϊάφα στη Δυτική Πελοπόννησο	56
Εικόνα 11 - Ιαματικά λουτρά στην τοποθεσία Κόκκινο Νερό στη Θεσσαλία	58
Εικόνα 12 - Χωροθέτηση Αιδηψού και περιοχή Λουτρών	80
Εικόνα 13 - Πρώην ξενοδοχείο Καστάλια.....	85
Εικόνα 14 - Λουτρά Σύλλα, και επιγραφές εισόδου της σπηλιάς	86
Εικόνα 15 - Παλαιό υδροθεραπευτήριο Αγίων Αναργύρων, Λουτρά Αιδηψού	87
Εικόνα 16 - Ξενοδοχεία Ηράκλειον και Στάδιο	88
Εικόνα 17 - Το Κύμα, χώρος αναψυχής σε προβλήτα.....	89
Εικόνα 18 - Αρχαιολογικές στην Αιδηψό και την ευρύτερη περιοχή στην Εύβοια	90
Εικόνα 19 - Κάτοψη Βαλάνειου, Λουτρά Αιδηψού	91
Εικόνα 20 - Ιερά Μονή Αγ. Γεωργίου Τροπαιοφόρου, Ηλίων Ευβοίας.....	92
Εικόνα 21 - Οι πιο φημισμένες ιαματικές πηγές στην Ελλάδα	125
Εικόνα 22 - Θεραπευτικές έρευνες πηγές στη Μακεδονία.....	125

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

Σχήμα 1 - Κύριοι παράγοντες ιαματικού τουρισμού	31
Σχήμα 2 - Πηγές πληροφόρησης σχετικά με τον ιαματικό τουρισμό.....	32

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

Χάρτης 1 - Θερμομεταλλικές πηγές στην Ελλάδα προς αξιοποίηση	40
--	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^Ο-ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Σκοπός και Στόχοι της διπλωματικής Εργασίας

Ο σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση του ιαματικού τουρισμού ως ένα μέσο ενίσχυσης της ευεξίας των επισκεπτών και της τοπικής κοινότητας σε συνδυασμό με τις οικονομικές δυνατότητες που δύναται να παρέχει σε έναν τουριστικό προορισμό, με επικεντρωμένη μελέτη στην περίπτωση της Αιδηψού.

Συγκεκριμένα έχει ως στόχο την ανάδειξη του ιαματικού τουρισμού ως ένα μέσο βιώσιμης ανάπτυξης μίας κοινότητας με σαφείς επιδράσεις στην οικονομική ανάπτυξη, στη βελτίωση της υγείας των ντόπιων και των τουριστών και τη διασφάλιση ενός ευέλικτου και αξιόλογου βιοτικού επιπέδου της τοπικής κοινότητας.

Οι κατευθύνσεις που επιλέγονται είναι η διερεύνηση των επιδράσεων και των επιπτώσεων ανάπτυξης των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και συγκεκριμένα του ιαματικού τουρισμού και η προβολή παραδειγμάτων σε διεθνές και τοπικό επίπεδο, από τη θεωρία στην πράξη.

Οι προβληματισμοί που θέτονται αφορούν τις δυνατότητες που πρέπει να φέρει μία περιοχή για να υποστηρίξει τον ιαματικό τουρισμό, τις πολιτικές που χρησιμοποιούνται για την προώθησή του και την επίδραση του στο άμεσο και έμμεσο περιβάλλον μίας περιοχής με όρους βιωσιμότητας.

Βασικό, λοιπόν, ερώτημα τίθενται αν η Αιδηψός ως προορισμός ιαματικού τουρισμού αποτελεί μέσο βιώσιμης ανάπτυξης της τοπικής κοινωνίας.

1.2 Δομή της διπλωματικής εργασίας

Εισαγωγικά, παρουσιάζεται το θεωρητικό υπόβαθρο της εργασίας, παραθέτοντας στοιχεία από τη βιβλιογραφία που αφορούν τη γενική θεωρία της έννοιας του ιαματικού τουρισμού. Αναλυτικά, σε αυτό το κεφάλαιο περιγράφεται η έννοια του ιαματικού τουρισμού, όπως διατυπώνεται στα πλαίσια της διεθνούς βιβλιογραφίας, προγενέστερες μελέτες που έχουν εκπονηθεί επί του ιαματικού τουρισμού, ενώ παράλληλα σχολιάζονται ο ιαματικός τουρισμός ως παγκόσμιο φαινόμενο και η παγκόσμια αγορά του ιαματικού τουρισμού.

Εν συνεχεία, στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας περιγράφεται ο ιαματικός τουρισμός στα πλαίσια της Ελληνικής πραγματικότητας, δίνοντας έμφαση στο νομοθετικό πλαίσιο που τον ρυθμίζει και στην Ελληνική αγορά ιατρικού και ιαματικού τουρισμού. Επιπροσθέτως, παρατίθενται στοιχεία επισκεψιμότητας των λουτροπόλεων ανά την επικράτεια και πραγματοποιείται ανάλυση αυτών για το διάστημα 2005-2016.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η έννοια του χωροταξικού σχεδιασμού. Συγκεκριμένα, μέσω μίας λεπτομερούς ανασκόπησης της διεθνούς βιβλιογραφίας, παρατίθενται οι ορισμοί του χωροταξικού σχεδιασμού, όπως διατυπώθηκαν από ακαδημαϊκούς κατά τα προηγούμενα έτη, παρουσιάζονται οι νέες αναδυόμενες μορφές χωροταξικού σχεδιασμού στην Ευρώπη καθώς και οι κανονιστικές θεωρίες χωροταξικού σχεδιασμού, ενώ συζητείται ο χωροταξικός σχεδιασμός ως ευκαιρία αιεφόρου ανάπτυξης. Επιπλέον, περιγράφεται η σχέση μεταξύ της χωροταξίας και της ανάπτυξης του τουρισμού αλλά και η σχέση μεταξύ του χωροταξικού σχεδιασμού και της ανάπτυξης του βιώσιμου τουρισμού, ενώ παρατίθενται και οι μέθοδοι χωροταξικής ανάπτυξης του τουρισμού.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αναφέρεται το είδος της έρευνας και η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στην παρούσα εργασία, αποτυπώνονται οι ερευνητικοί στόχοι και θέτονται τα ερευνητικά ερωτήματα.

Στο έκτο κεφάλαιο της εργασίας πραγματοποιείται μελέτη της περίπτωσης της Αιδηψού, η οποία αποτελεί κατ' εξοχήν προορισμό ιαματικού τουρισμού στην Ελληνική αγορά. Ακολουθεί η μεθοδολογία και η ανάλυση της έρευνας με μέθοδο ανάλυσης SWOT, παρουσιάζοντας τα δυνατά και αδύνατα σημεία, τις ευκαιρίες και τις απειλές της περιοχής.

Με βάση τα αποτελέσματα της παρούσας ανάλυσης, στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της εργασίας και διατυπώνονται κάποιες προτάσεις βιώσιμης ανάπτυξης του ιαματικού τουρισμού στην Αιδηψό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο - ΙΑΜΑΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

2.1 Τουρισμός: Θεωρητικό υπόβαθρο

Τις τελευταίες δεκαετίες, η παγκόσμια κοινότητα χαρακτηρίζεται από έντονες κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές μεταβολές. Η εμφάνιση συχνών φυσικών καταστροφών, η οικονομική κρίση ως καθολικό φαινόμενο, η οποία έχει επιδεινώσει τις ζώες πολλών ανθρώπων και η πληθυσμιακή έξαρση σε συνδυασμό με την έλλειψη τροφοδοτικών πόρων ιδιαίτερα σε αναπτυσσόμενα κράτη, έχει επιδράσει καταλυτικά στην κοινωνική ψυχολογία, στις οικονομικές πολιτικές των κρατών και στις δράσεις των παγκόσμιων οργανισμών.

Οι κατευθύνσεις εξέλιξης των υφιστάμενων οικονομιών, λαμβάνοντας υπόψη τα προαναφερόμενα φαινόμενα, και με γνώμονα τη μείωση του βαθμού τρωτότητας τους στις παγκόσμιες εξελίξεις, θέτουν τον τουρισμό ως μία ευέλικτη μορφή η οποία δύναται να προσφέρει σταθερότητα και ανθεκτικότητα.

Ο τουρισμός αποτελεί μία από τις ταχύτατα εξελισσόμενες βιομηχανίες σε παγκόσμια κλίμακα, τον 21^ο αιώνα. Οι τάσεις που αναπτύχθηκαν, η αύξηση των μετακινήσεων και η ανάδειξη νέων προορισμών οδήγησαν σε φαινόμενα μαζικότητας και υπερανάπτυξης ορισμένων από αυτών. Η ραγδαία ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού αύξησε το ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας αναφορικά με τις επιπτώσεις του στον οικονομικό, κοινωνικό, περιβαλλοντικό και πολιτιστικό τομέα.

Τέθηκαν προβληματισμοί σχετικά με την αντιμετώπιση φαινομένων όπως η άμετρη αστική ανάπτυξη, η υποβάθμιση φυσικών οικοσυστημάτων, οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες, η αλλοίωση της τοπικής ταυτότητας, οι εθνογραφικές μεταβολές και άλλα τα οποία αυξάνουν τον βαθμό τρωτότητας των περιοχών ιδιαίτερου τουριστικού ενδιαφέροντος (Archer, et al., 2005; Khan, 1997; Boissevain, 1996; Ghimire, 2013; Ashley, et al., 2000).

Όπως αναφέρει η Valene Smith, στο έργο της *'Tourism change and impacts'*, οι επιπτώσεις δεν είναι δυνατόν να εξαλειφθούν, καθώς κάθε πράξη προκαλεί δράση και αντίδραση, αλλά υπάρχει δυνατότητα να περιοριστούν και να μεταβληθούν σε θετικές επιδράσεις (Smith, 2001).

Η προαναφερόμενη δήλωση επέφερε την ενεργοποίηση των παγκόσμιων φορέων προς την εξεύρεση λύσεων διατήρησης του τουριστικού τομέα και την αύξηση της

κινητικότητας των τουριστών, μέσα από την προώθηση ήπιων μορφών τουριστικών δράσεων, διασφαλίζοντας τη βιωσιμότητα των πόρων μίας περιοχής ενδιαφέροντος. Η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού με σεβασμό προς υφιστάμενα οικοσυστήματα, η ορθολογική χρήση της τεχνολογίας και οι καινοτόμοι δίοδοι επιχειρηματικότητας, αποτέλεσαν τις βασικές κατευθύνσεις προώθησης του τουρισμού ως πυλώνα ανάπτυξης σε πολλές οικονομίες στην παγκόσμια κοινότητα.

Η επίτευξη ενός μακροχρόνιου σχεδιασμού βιώσιμων περιβαλλόντων θέτοντας τους προβληματισμούς της επιστημονικής κοινότητας σχετικά με τη μελλοντική ανάπτυξη των υφιστάμενων συστημάτων εκφράζεται μέσα από την Αναφορά της Brundtland *‘Το κοινό μας μέλλον-Our common future’* το 1987 από την Παγκόσμια Επιτροπή Περιβάλλοντος και Ανάπτυξης (WCED, 1987).

Η χρήση του τουρισμού ως παράγοντα οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και περιβαλλοντικής ανάπτυξης αποτελεί μία σύγχρονη έκφραση της ανάγκης του ανθρώπου για οικονομική και κοινωνική σταθερότητα, σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο τοπίο. Συνεπώς, η σταθερή εξέλιξη μίας κοινότητας με όρους βιωσιμότητας επιτυγχάνεται με τη χρήση του τουρισμού ως ένα από τα συστατικά στοιχεία ευρύτερων στρατηγικών πολιτικών.

Λαμβάνοντας τα ιδιότυπα χαρακτηριστικά μίας περιοχής, και τις δυνατότητες που προσφέρονται από εξωγενείς παράγοντες, αναδεικνύονται ολιστικές προσεγγίσεις τουριστικής ανάπτυξης οι οποίες αναλύονται στο πλαίσιο της βιωσιμότητας, προσδιορίζοντας την εξελικτική πορεία μίας κοινότητας (Neto, 2003).

Συνεπώς σε κάθε περιοχή εντοπίζονται διαφορετικές εναλλακτικές μορφές τουρισμού, εκ των οποίων κάθε μία εξετάζεται, αναλύεται και εντάσσεται στις χωρικές αναπτυξιακές δυνατότητες του τόπου. Η βιωσιμότητα του τουρισμού ως έννοια και η βιωσιμότητα ενός τόπου μέσα από την ανάπτυξη τουριστικών πόρων ικανών να βελτιώσουν το βιοτικό επίπεδο των πολιτών και να συνεισφέρουν στον παγκόσμιο οικονομικό γίγνεσθαι, προσέλκυσε το ενδιαφέρον του τεχνοοικονομικού και επιστημονικού κλάδου.

Η ανάλυση των επιδράσεων σε ποικίλους τομείς σε μία κοινότητα, και η διερεύνηση των επιπτώσεων και των απαιτήσεών τους, οδήγησε στο συμπέρασμα ότι οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού αποτελούν σημαντικό εργαλείο εξέλιξης ενός τόπου. Οι άμεσες επιδράσεις τους εντοπίζονται στην ανάπτυξη νέων αγορών που προσφέρουν

καθώς και των δυνατοτήτων οικονομικής ενίσχυσης, στην καινοτομία και στην κατασκευή νέων υποδομών, την εφαρμογή καινοτόμων επιχειρηματικών δράσεων, τη διασυνοριακή ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων και την ανταλλαγή γνώσης, ενώ ταυτόχρονα απαιτείται η ορθολογική διαχείριση των πόρων, η προστασία του περιβάλλοντος και των πολιτιστικών χαρακτηριστικών ενός προορισμού, διασφαλίζοντας υψηλό το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων τους (Mastny, 2001).

Η αντικειμενική εκτίμηση των θετικών επιδράσεων των εναλλακτικών μορφών τουρισμού στην τοπική οικονομία θέτεται υπό αμφισβήτηση από σκεπτικιστές της επιστημονικής κοινότητας θεωρώντας ότι σε αρκετά παραδείγματα δημοφιλών τουριστικών προορισμών, τα αποτελέσματα στην πράξη παρουσιάζονται διαφορετικά από αυτά στη θεωρία. Η άποψη αυτή υποστηρίζεται από το γεγονός ότι διακρίνονται συχνά αντιπαραθέσεις ανάμεσα στις αναπτυξιακές στρατηγικές ενός κράτους και στις εφαρμογές εναλλακτικών μορφών τουρισμού σε τοπικό επίπεδο, επιφέροντας συγκρούσεις σε ποικίλους οικονομικούς πόρους (Hunter, 1995).

Συνοψίζοντας τα επιχειρήματα των δύο αυτών θέσεων, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO) το 1993 προσδιόρισε την έννοια της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης ως έννοια που ικανοποιεί τις ανάγκες των τουριστών και των περιοχών που τους φιλοξενούν, προστατεύοντας ταυτόχρονα και ενισχύοντας τις δυνατότητες για το μέλλον.

Χρησιμοποιώντας τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών για την υγιή ανάπτυξη, η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης εντάσσεται στον τομέα του τουρισμού μέσω της διαχείρισης όλων των πόρων κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι οικονομικές, κοινωνικές και αισθητικές ανάγκες να μπορούν να ικανοποιηθούν διατηρώντας την πολιτιστική ακεραιότητα, τις απαραίτητες οικολογικές διεργασίες, τη βιοποικιλότητα και τα υποστηρικτικά συστήματα ζωής (UN, 2001).

Συνεπώς η επιτυχημένη εφαρμογή των στρατηγικών πολιτικών που θέτουν ως πυλώνες ανάπτυξης τον τομέα του τουρισμού θα πρέπει να εστιάσουν ταυτόχρονα στην εφαρμογή διορθωτικών μέτρων των υφιστάμενων δομών και υποδομών, διαμορφώνοντας το κατάλληλο περιβάλλον για την αποδοχή των νέων διαρθρωτικών παραγόντων σε οικονομικό, περιβαλλοντικό, πολιτιστικό και κοινωνικό επίπεδο.

Ο τουρισμός στην Ελλάδα αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους κλάδους ραγδαίας οικονομικής ανάπτυξης, επιφέροντας σημαντικές επιδράσεις στους προαναφερόμενους

τομείς. Η μαζική του μορφή εντοπίζεται το 2018, σε δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς δημιουργώντας έντονες πιέσεις σε οικιστικό και φυσικό περιβάλλον (WWF, 2013). Η υποβάθμιση των υφιστάμενων δομών είναι έντονη, ενώ η επιχειρηματικότητα εστιάζεται στην εποχική εκμετάλλευση της προσέλευσης των τουριστών.

Τα φυσικά χαρακτηριστικά του ελλαδικού χώρου, όπως ήλιος, ακτές και θάλασσα, προσελκύουν συγκεκριμένες μορφές τουρισμού όπως είναι ο παράκτιος, ο τουρισμός κρουαζιέρας και ο καταδυτικός, οι οποίες είναι ιδιαίτερα υποσχόμενες για την ελληνική οικονομία, αλλά θα πρέπει να εξεταστούν εξονυχιστικά οι επιπτώσεις τους στο άμεσο φυσικό και οικονομικό περιβάλλον (Bramwell, 2004). Ο κορεσμός που παρατηρήθηκε στις παραθαλάσσιες περιοχές της Ελλάδος μέσα από το μαζικό τουρισμό, επέφεραν την ανάγκη για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών ικανές να αναδείξουν διαφορετικούς φυσικούς πόρους της χώρας, όπως ο οικοτουρισμός, ο οινοτουρισμός, ο ιαματικός τουρισμός και άλλες (Hall, 2001). Η ανάπτυξη κατάλληλων υποδομών ικανών να ενισχύσουν τις περιοχές τουριστικού ενδιαφέροντος οδήγησε στην ανάπτυξη νέων ήπιων μορφών, ως μία νέα διέξοδο στην οικονομική εξέλιξη των περιοχών.

Η ύπαρξη 1400 ιαματικών κέντρων στην Ευρώπη εκ των οποίων τα 36 βρίσκονται στην Ελλάδα, σε συνδυασμό με τα οικονομικά δεδομένα σχετικά με τις τάσεις των Ευρωπαίων τουριστών οι οποίοι πραγματοποιούν 2.6εκ. ταξίδια στις ευρωπαϊκές χώρες, με στόχο τη θεραπεία ή αποθεραπεία, και 40εκ. σε διηπειρωτικούς προορισμούς, συνιστούν έναν ισχυρό τουριστικό κλάδο μέσα στον οποίο εντάσσεται ο ιαματικός τουρισμός.

Η εξέλιξη του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα αποτελεί σημαντικό στοιχείο έρευνας, καθώς η επισκεψιμότητα των ιαματικών πηγών και η προσφορά τους σε μία περιοχή σε οικονομικό και βιοτικό επίπεδο, είναι αποδεδειγμένα ιστορικά, και εντοπίζεται από την αρχαιότητα και αναπτύσσεται μέχρι σήμερα με ραγδαίους ρυθμούς. Οι επιδράσεις στην οικονομία μίας περιοχής και στο βιοτικό επίπεδο των κατοίκων καθώς και οι υποδομές που απαιτούνται για την αξιοποίησή των ιαματικών πηγών, συνιστούν τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη και τη βελτίωση της περιοχής ενδιαφέροντος, επιτυγχάνοντας τις απαιτούμενες συνθήκες βιωσιμότητάς της.

2.2 Τουρισμός υγείας: Θεωρητικό υπόβαθρο

Η βιβλιογραφία επί του τουρισμού υγείας αυξήθηκε πρόσφατα και μπορεί να κατηγοριοποιηθεί σε τρεις ομάδες (Ucak, 2016). Η πρώτη ομάδα σχετικών μελετών αποσκοπεί στον ορισμό του τουρισμού υγείας και στην επεξήγηση των τύπων αυτού. Η δεύτερη ομάδα σχετικών μελετών, περιλαμβάνει, κατά κύριο λόγο, ποσοτικές έρευνες και επιδιώκει να εξετάσει μελέτες τουρισμού υγείας και τυπολογίες τουριστών υγείας αλλά και να διερευνήσει τα κίνητρα των εν λόγω τουριστών ή τις αιτίες για τις οποίες προτιμάται ο τουρισμός υγείας. Η τρίτη ομάδα σχετικών μελετών περιλαμβάνει εμπειρικές έρευνες σε μακροοικονομικό επίπεδο, οι οποίες χρησιμοποιούν εμπειρικές προσπάθειες χρονοσειρών αλλά είναι περιορισμένες λόγω της μη διαθεσιμότητας δεδομένων.

Οι Goodrich and Goodrich (1987) μελέτησαν την έννοια του τουρισμού υγείας σε μία από τις πρώιμες ακαδημαϊκές μελέτες στο συγκεκριμένο πεδίο και έδειξαν ότι αυτός θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να ορίσει μία αποτελεσματική στρατηγική μάρκετινγκ. Πιο πρόσφατα, στα πλαίσια της διεθνούς βιβλιογραφίας τουρισμού, εμφανίστηκε ένας αυξημένος αριθμός μελετών επί του τουρισμού υγείας και του ιαματικού τουρισμού, όμως, οι περισσότερες από αυτές τις μελέτες περιορίζονται σε περιγραφικά άρθρα, τα οποία επεξηγούν τη σημασία του τουρισμού υγείας. Οι Pocock and Phua (2011) εστίασαν στον ιαματικό τουρισμό, χρησιμοποιώντας ένα εννοιολογικό πλαίσιο για να συγκρίνουν τις επιπτώσεις πολιτικής των συστημάτων υγείας στη Μαλαισία, την Ταϊλάνδη και τη Σιγκαπούρη. Ο Connell (2006) υπογράμμισε το γεγονός ότι ο ιαματικός τουρισμός θα εξακολουθήσει να αυξάνεται, κυρίως λόγω της ιδιωτικοποίησης και της διαφοράς κόστους που παρατηρείται μεταξύ των χωρών. Ο ίδιος συγγραφέας τόνισε, επίσης, την αυξανόμενη τάση του τουρισμού υγείας στην Ασία και την αύξηση του παγκόσμιου ενδιαφέροντος για το συγκεκριμένο είδος τουρισμού, γεγονός το οποίο επισημάνθηκε και από τους NaRanong and NaRanong (2011), Leng (2010), Laing and Weiler (2008) και Henderson (2004).

Παράλληλα, παρατηρείται αύξηση του αριθμού των μελετών που διεξάγονται στον τομέα του τουρισμού υγείας, σε μικροοικονομικό επίπεδο και αποσκοπούν στη γενίκευση των ευρημάτων επί του τουρισμού υγείας, ώστε τα τελευταία να χρησιμοποιηθούν με μεγαλύτερα επίπεδα συσσωμάτωσης. Οι Schalber and Peters (2012) μελέτησαν την περίπτωση του τουρισμού υγείας στις χώρες των Άλπεων. Χρησιμοποιώντας τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά δεδομένα, οι ερευνητές εξέτασαν

την ανταγωνιστικότητα του τουρισμού υγείας στον Αλπικό τουρισμό, από την οπτική των ειδικών του τουρισμού υγείας και διευθυνόντων συμβούλων οργανισμών διοίκησης προορισμών. Για τη μελέτη περίπτωσης, οι Schalber and Peters (2012), χρησιμοποίησαν δευτερογενείς πηγές, οι οποίες παρουσίαζαν την κατάσταση του τουρισμού υγείας στις Άλπεις, ως τη βάση της πρωτογενούς έρευνας τους. Για να καταστήσουν λειτουργικό το ερωτηματολόγιο τους, χρησιμοποίησαν το μοντέλο εθνικής ανταγωνιστικότητας του Porter (Porter, 1990), το οποί προσαρμόστηκε βάσει του έργου του Smeral (1998), ως πλαίσιο για την ανάλυσή τους. Πιο πρόσφατα, οι Sultana *et al.* (2014) μέτρησαν τη συγκριτική σπουδαιότητα παραγόντων, όπως η ανταγωνιστικότητα του προορισμού, η ποιότητα των υπηρεσιών, η τουριστική στάση και το κόστος των υπηρεσιών, από την οπτική των πελατών στην Ινδία. Οι συγγραφείς εφάρμοσαν μία μεθοδολογική προσέγγιση εξισωτικού μοντέλου, ενώ ένα ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε 235 διεθνείς ασθενείς προκειμένου να συλλεχθούν πρωτογενή δεδομένα. Στο ίδιο πλαίσιο, βασιζόμενος σε δεδομένα από το 2002 έως το 2008 και σε μία μελέτη περίπτωσης που περιλάμβανε σύγκριση μεταβλητών, ο Qi (2011) εξέτασε τη σχέση μεταξύ του ιαματικού τουρισμού και των πράξεων της Μαλαισίας, της Σιγκαπούρης και της Ταϊλάνδης στα πλαίσια της Γενικής Συμφωνίας επί του Εμπορίου των Υπηρεσιών. Σύμφωνα με τη μεθοδολογική προσέγγιση της εργασίας του, οι επισκέψεις ξένων ασθενών χρησιμοποιήθηκαν ως η εξαρτημένη μεταβλητή ενώ οι πράξεις των χωρών στα πλαίσια της Γενικής Συμφωνίας επί του Εμπορίου και των Υπηρεσιών χρησιμοποιήθηκαν ως επεξηγηματικές μεταβλητές. Επιπλέον, οι μεταβλητές ελέγχου που εφαρμόστηκαν ήταν οι εξής: (i) η πολιτική υγείας της εκάστοτε χώρας, (ii) η παροχή των σχετικών υπηρεσιών στον ιδιωτικό τομέα, (iii) οι ανθρώπινοι πόροι, (iv) το κόστος των θεραπειών, (v) το επίπεδο των υπηρεσιών των ιαματικών θεραπειών, (vi) οι υπηρεσίες ξένων γλωσσών και (vii) η δημοκρατία. Οι Jonas-Berki *et al.* (2015) διερεύνησαν τα χαρακτηριστικά των προορισμών του τουρισμού υγείας από μία περιφερειακή οπτική στην Ουγγαρία, λαμβάνοντας υπόψη την κατεύθυνση της ανάπτυξης του προϊόντος στον τουρισμό υγείας, την εποχικότητα και τη διαφοροποίηση του προϊόντος, ενώ πραγματοποίησαν αριθμό ερωτήσεων που περιλάμβανε την περιφερειακή επίδραση και τον προσανατολισμό της ποιότητας. Τέλος, οι Reddy *et al.* (2010) εξέτασαν τις πεποιθήσεις προπτυχιακών φοιτητών σχετικά με τον ιαματικό τουρισμό, χρησιμοποιώντας τη θεωρία της προγραμματισμένης συμπεριφοράς. Τα ευρήματά τους έδειξαν ότι η εκπαιδευτική παρέμβαση συμβάλλει σημαντικά στην προώθηση του τουρισμού για ιαματικές θεραπείες (Reddy *et al.*, 2010).

Παρά τον αυξανόμενο αριθμό των μελετών επί του τουρισμού υγείας, η εμπειρική έρευνα σε μακροοικονομικό επίπεδο είναι περιορισμένη. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι ο τουρισμός υγείας είναι ένας σχετικά νέος τύπος τουρισμού και η συμβολή του στη γενική οικονομία δε μπορεί να αναλυθεί ακόμη, λόγω της έλλειψης δεδομένων χρονοσειρών και κλαδικών δεδομένων. Οι εμπειρικές μελέτες στον τουρισμού επικεντρώνονται, σε μεγάλο βαθμό, στο συνολικό κλάδο τουρισμού μίας χώρας ή μίας περιφέρειας. Παρ' όλα αυτά, κατά τις πρόσφατες δεκαετίες, οι εξελίξεις των μεθόδων ανάλυσης χρονοσειρών καθώς και οι εξελίξεις στην εφαρμογή των μεθόδων αυτών, παράλληλα με διάφορα πεδία οικονομικών, οδήγησαν στη διερεύνηση της συμβολής του τουρισμού στην οικονομική ανάπτυξη και εξέτασαν την υπόθεση της καθοδηγούμενης από τον τουρισμό, ανάπτυξης. Η βιβλιογραφία δείχνει πως πραγματοποιήθηκαν πολλές προσπάθειες μελέτης της σχέσης μεταξύ του τουρισμού και της οικονομικής ανάπτυξης, μέσω της χρήσης των μεθόδων της ανάλυσης συνοχής και των ελέγχων αιτιότητας. Σε κάθε περίπτωση, με τις περιορισμένες εμπειρικές προσπάθειες μελέτης του τουρισμού υγείας, μέσω χρονοσειρών, οι Lee and Hung (2010) εξέτασαν την αιτιότητα μεταξύ του τουρισμού, της οικονομικής ανάπτυξης και της εξέλιξης της φροντίδας υγείας. Οι συγγραφείς χρησιμοποίησαν προσεγγιστικές μεταβλητές του κατά κεφαλήν Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) για την οικονομική ανάπτυξη και της κατά κεφαλήν δημόσιας δαπάνης για την υγεία ως προσέγγιση για την ανάπτυξη της βιομηχανίας της φροντίδας υγείας καθώς και τις συνολικές τουριστικές αφίξεις για τον τουρισμό. Τα ευρήματά τους, σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο, δείχνουν ότι υφίσταται αιτιότητα μονής κατεύθυνσης από την οικονομική ανάπτυξη προς την ανάπτυξη της φροντίδας υγείας καθώς και αμφίδρομη αιτιότητα από τη φροντίδα υγείας στον τουρισμό (Lee and Hung, 2010).

2.3 Ιαματικός τουρισμός: Θεωρητικό υπόβαθρο

Ο ιαματικός τουρισμός χαρακτηρίζεται ως μία εναλλακτική μορφή τουρισμού, η οποία εντάσσεται στον τουρισμό υγείας και αποτελεί παρακλάδι του τουρισμού ευεξίας σύμφωνα με την παγκόσμια βιβλιογραφία. Από το 1970 ενσωματώνεται στον κλάδο του ιατρικού τουρισμού, ο οποίος αφορά τη χρήση ιατρικών εγκαταστάσεων και φυσικών πόρων μίας περιοχής σε συνδυασμό με τις κλιματολογικές συνθήκες.

Η τάση αυτή έθεσε την πρώτη εννοιολογική προσέγγιση από τους Goodrich και Goodrich ως μία δυνατότητα των τουριστικών υποδομών να προσελκύσουν επισκέπτες προωθώντας υπηρεσίες υγείας και ευεξίας. Αυτές οι υπηρεσίες υγείας περιλαμβάνουν ιατρικές εξετάσεις, εξειδικευμένο προσωπικό, ειδική διατροφή, ολιστικές μορφές ιατρικής, όπως βελονισμός, ιαματικά λουτρά και ειδικές βοτανολογικές θεραπείες (Goodrich & Goodrich, 1987; Hall, 2012).

Η εξέλιξη του ιατρικού τουρισμού οδήγησε στη δημιουργία ενός νέου μοντέλου το οποίο ενσωμάτωνε ήπιες αθλητικές δραστηριότητες προσφέροντας δομές που αναδείκνυαν την ανάγκη για νέες επιπρόσθετες υπηρεσίες και την ενεργοποίηση σε δραστηριότητες υγείας, όπως μασάζ και υπηρεσίες σπα.

Η τάση αυτή έθεσε την απαίτηση διαχωρισμού μεταξύ του ιατρικού τουρισμού και τουρισμού ευεξίας (wellness tourism). Σήμερα ο τουρισμός υγείας αναφέρεται στη θεραπεία ασθενειών ενώ ο τουρισμός ευεξίας περιλαμβάνει ολιστικές προσεγγίσεις σε παθήσεις σε συνδυασμό με υφιστάμενους φυσικούς πόρους.

Ο τουρισμός ευεξίας ενσωματώνει την αρχή της καλοζωίας προσδιοριζόμενη από την ιδέα της σωματικής ενδυνάμωσης (Koncul, 2011). Ο ορισμός αυτός εκφράζεται σε δραστηριότητες ανάλογα με την τοπική κουλτούρα, τις συνήθειες και τα φυσικά χαρακτηριστικά μίας περιοχής.

Συνεπώς η ενσωμάτωση της ευεξίας ως έννοια σε κάθε κράτος υλοποιείται ποικιλοτρόπως σύμφωνα με τα ιδιότυπα εθνικά χαρακτηριστικά του. Στον Πίνακα 1 προβάλλονται οι λόγοι για τους οποίους κάποιος θα επισκεφτεί έναν τόπο με στόχο την σωματική του και πνευματική του υγεία. Οι δραστηριότητες ευεξίας εντοπίζονται σε ολιστικές πρακτικές υγείας, πνευματικής διαύγειας, γιόγκα και διαλογισμό, ήπιες αθλητικές δραστηριότητες, δραστηριότητες αναψυχής, υπηρεσίες αισθητικής και περιποίησης.

Τα ιατρικά κίνητρα για την ανάπτυξη τουριστικού ρεύματος προσδιορίζονται στη μετακίνηση με στόχο την αποθεραπεία από ασθένειες και χειρουργικές επεμβάσεις, κοσμητικές/πλαστικές παρεμβάσεις, θαλασσοθεραπεία και θεραπεία αποτοξίνωσης, μεταμοσχεύσεις και κοσμητική οδοντιατρική. Οι προαναφερόμενες υπηρεσίες παρέχονται σε ξενοδοχειακά καταλύματα, κέντρα ευεξίας, κλινικές, νοσοκομεία και κέντρα αναψυχής (Koncul, 2011).

Πίνακας 1 - Ιατρικός τουρισμός και δραστηριότητες ευεξίας

Πηγή: (Koncul, 2011)

Τουρισμός Υγείας			
Τουρισμός Ευεξίας		Ιαματικός Τουρισμός	
Ολιστικός τουρισμός	Τουρισμός αναψυχής	Θεραπευτικός τουρισμός	Χειρουργικός τουρισμός
Πνευματικός τουρισμός	Θεραπείες ομορφιάς	Αποκατάσταση μετά από ασθένεια	Αισθητική χειρουργική
Γιόγκα και διαλογισμός	Αθλητισμός	Τουρισμός επούλωσης και ανάπλασης	Οδοντιατρικός τουρισμός
Νέα εποχή	Περιποίηση	Θαλασσοθεραπεία, προγράμματα διατροφής και αποτοξίνωσης	Επεμβάσεις και μεταμοσχεύσεις
Τύπος υποδομών τουρισμού υγείας			
Άσυλο	Σπα	Κλινικές και νοσοκομεία	
Φεστιβάλ Ashram	Ξενοδοχεία και θέρετρα	Κρουαζιέρες	Κέντρα αναψυχής

Η βιομηχανία της ευεξίας αποτελείται από ένα εύρος υπηρεσιών και αγαθών, η οποία παρουσιάζει αυξητικές τάσεις με την πάροδο των ετών, και υιοθετείται ως άποψη ζωής από πολλούς ανθρώπους. Από το 2007 υποστηρίζεται ότι ο τομέας της ευεξίας θα αποτελέσει έναν από τους σημαντικότερους οικονομικούς πόρους για την παγκόσμια οικονομία μέχρι το 2020, καθώς θέτεται σε προτεραιότητα η υγεία του ανθρώπου, επιφέροντας σημαντικές πληθυσμιακές μετακινήσεις.

Ο τουρισμός και η υγεία θεωρούνται από τις πιο κινητήριες βιομηχανίες στην κατανάλωση προϊόντων επιφέροντας σημαντικά κέρδη στην αγορά, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στην άνοδο των εσόδων της Κίνας μέσα από τη διεύρυνση του κλάδου ευεξίας, καθιστώντας τη σημαντικό ανταγωνιστή στην παγκόσμια αγορά.

Οι σημαντικότερες τάσεις που επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό την αύξηση του τουρισμού ευεξίας σε παγκόσμιο εύρος, κλιμακώνονται από το 1960. Η προσέγγιση ολοκληρωμένων μεθόδων υγείας και η ευαισθητοποίηση των ανθρώπων ως προς το προσδόκιμο ζωής τους, οι ανάγκες σωματικής ακεραιότητας και εγρήγορσης λόγω των απαιτήσεων του σύγχρονου προτύπου ζωής, η εξατομίκευση των παρεχόμενων υπηρεσιών ιδιαίτερα στον τομέα του τουρισμού, η αναζήτηση του πνεύματος και η

ανάγκη για εξερεύνηση στο φυσικό και πνευματικό κόσμο ως αντίδραση στην άκρατη τάση του ανθρώπου προς τον υλισμό, επέδρασαν καταλυτικά στην ανάπτυξη του τουρισμού ευεξίας, προβάλλοντας σημαντικούς κλάδους του, όπως ο ιαματικός τουρισμός (Voigt & Pfoff, 2013).

Το φαινόμενο του ιαματικού τουρισμού αφορά την επίσκεψη σε έναν προορισμό ενδιαφέροντος με στόχο την προσέγγιση εναλλακτικών μεθόδων θεραπείας σε πηγές ιαματικών νερών, εγκαταστάσεις σπα και υπηρεσίες χαλάρωσης, όπως μασάζ ή αισθητικής με προσδοκώμενο αποτέλεσμα την ευεξία, την ανάρρωση από μυοσκελετικές παθήσεις, την πνευματική διαύγεια και την αναψυχή.

Η εννοιολογική προσέγγιση του δεν είναι σαφής αλλά εντάσσεται στον τουρισμό υγείας με κατεύθυνση την ευεξία. Η ανάπτυξη του αντίστοιχου κλάδου ιατρικής, η Ιαματική Ιατρική, είναι η ολιστική προσέγγιση της Κλασικής Ιατρικής, ενσωματώνοντας τις αρχές της Κλινικής Υδροθεραπείας και Ιατρικής Κλιματοθεραπείας, γνωστές οι οποίες απαντώνται στην Ελλάδα έως και το 1952 (huffingtonpost.gr, 2016).

Η τάση του ανθρώπου να φροντίζει το σώμα του και το νου του συνοψίζεται στη γνωστή ρήση «Νους υγιής εν σώματι υγιή» του Ρωμαϊκού σατιρικού ποιητή Ιούνιο Ιουβενάλη (60 – 127 μΧ) ενώ η ρήση «ο το μεν σώμα υγιής, την δε ψυχή εύπορος, τη δε φύση ευπαιδευτος» από το Θαλή αναδεικνύει την ανάγκη της ανθρώπινης οντότητας για την ευτυχία η οποία εντοπίζεται σε ένα από τα τρία στοιχεία, την υγεία του σώματος (Διογένης Λαέρτιος I 37) (Γιώτης, 2014).

Η ιστορικότητα της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού εντοπίζεται στην Παγκόσμια Κοινότητα, με σημαντικές αναφορές στη μετακίνηση προς προορισμούς που θεωρούνταν ότι τα νερά τους είχαν θεραπευτικές ιδιότητες, όπως ποτάμια, λίμνες και πηγές. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι όπως ο Νείλος Ποταμός στην Αφρική, ο Γάγγης στην Ινδία, ο Γιάντζε στην Κίνα, ο Ιορδάνης ποταμός στη Μεσοποταμία (Lee&King, 2006), οι πηγές του Μπάθ στην Αγγλία, των Τρικάλων και της Κω στην Ελλάδα και άλλες (Σ.Δ.Ι.Π.Ε., 2017).

Απαντάται σε ποικίλους πολιτισμούς το υγρό στοιχείο ως χαρακτηριστικό τους και οι ιαματικές του ιδιότητες θεοποιούνταν και συνδέονταν με μύθους και παραδόσεις. Σχετικό παράδειγμα είναι ο θεός των ιαματικών πηγών ο Ασκληπιός και του οποίου η λατρεία εντοπίζεται στα Τρίκαλα, διαμορφώνοντας ένα δίκτυο Ασκληπιείων στην Ελλάδα στα οποία εισέρχονταν επισκέπτες από όλο τον τότε γνωστό κόσμο (6-5^ο αιώνα

π.Χ.). Άλλες θεότητες είναι η Θερμία Άρτεμις και ο Θέρμιος Απόλλων των οποίων η λατρεία συνδέονταν με θερμές πηγές στοιχειοθετώντας τον ελληνικό πολιτισμό στον τομέα της ιαματικής θεραπείας.

Η λατρεία του υδάτινου στοιχείου συνεχίζεται μέχρι σήμερα εκφραζόμενη μέσα από παραδόσεις και συνήθειες αναδεικνύοντας τη σημασία των φυσικών πηγών στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων μίας κοινότητας ως ένα σημαντικό πόρο πολιτιστικό, οικονομικό και υγείας.

Οι ιαματικές ιδιότητες των συστατικών των θερμών νερών έχουν αποδειχτεί ιστορικά και ιατρικά, με την πάροδο των αιώνων. Οι ιαματικές πηγές υπήρχαν από την αρχαιότητα, με τους Ρωμαίους να δείχνουν ιδιαίτερη προτίμηση στη χρήση τους, ενώ το 1830 και το 1833, πραγματοποιήθηκαν χημικές αναλύσεις, αποδεικνύοντας τις θεραπευτικές δυνατότητές τους. Η θεραπευτική δράση των ιαματικών πηγών οφείλεται στις ιδιότητες των μεταλλικών στοιχείων που εμπεριέχουν τα ιαματικά νερά ως άλατα ή αέρια (θείο, νάτριο, χλώριο, κάλιο, ασβέστιο, μαγνήσιο, σίδηρος, βρώμιο, βόριο, ιώδιο και σελήνιο) (huffingtonpost.gr, 2016).

Η ιαματική λουτροθεραπεία, μέχρι σήμερα, είχε εμπειρική υπόσταση, με τη βοήθεια, όμως, της επιστημονικής τεκμηρίωσης της θερμικής, μηχανικής και, ειδικότερα, της χημικής δράσης των ιαματικών φυσικών πόρων, αναδείχτηκε ως ιαματική ιατρική, μία συμπληρωματική θεραπευτική μέθοδος στη θεραπευτική γκάμα της Κλασικής Ιατρικής. Ως ολιστικό μέτρο θεραπείας, προτείνεται από την ιατρική, γεγονός που οδήγησε την προσοχή της παγκόσμιας κοινότητας υγείας προς την επαναλειτουργία σχετικών δομών και τον επαναπροσδιορισμό νέων επισκέψιμων προορισμών.

Η αφύπνιση της παγκόσμιας κοινότητας σχετικά με την σπουδαιότητα της υγείας, επέφερε την άνθιση του τουρισμού υγείας, και κατ' επέκταση του τουρισμού ευεξίας. Οι παράγοντες που οδήγησαν προς αυτή την κατεύθυνση είναι η γήρανση του πληθυσμού σε συνδυασμό με την αύξηση του προσδόκιμου ζωής και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου γεγονός το οποίο συνδέεται με την οικονομική διάθεση του τουρίστα.

Η μεταβολή του τρόπου διαβίωσης του μέσου όρου των επισκεπτών (υγιεινός τρόπος ζωής, γυμναστική, διατροφή και άλλα), έχει κατευθύνει την ανάπτυξη του τουρισμού προς εξειδικευμένες μορφές οι οποίες απαιτούν μεγαλύτερες δαπάνες προς ικανοποίηση των επιθυμιών τους.

Ο τουρίστας που ασκεί τουρισμό ευεξίας είναι πολυταξιδεμένος και επιθυμεί τη διεύρυνση των εμπειριών του μέσα από νέες δραστηριότητες και ερεθίσματα. Επιλέγεται συνειδητά ο προορισμός του με βάση τα ποιοτικά χαρακτηριστικά και τις παρεχόμενες υπηρεσίες, γεγονός που τον καθιστά ιδιαίτερα ενεργό σαν επισκέπτη καθώς ελκύεται από δραστηριότητες που θα του προσφέρουν την απαιτούμενη θεραπεία αλλά ταυτόχρονα θα αποκομίσει νέες εμπειρίες.

Ένας προορισμός θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να προσφέρει δραστηριότητες που θα βελτιώσουν τη φυσική του κατάσταση, το γνωστικό του επίπεδο όσον αφορά τον υγιή τρόπο ζωής, να παρέχεται ανθρώπινο δυναμικό που θα τον βοηθήσει να ενστερνιστεί τις αρχές του της υγείας, και να αντιμετωπίσει τους στρεσογόνους παράγοντες της καθημερινότητας. Συνεπώς η επίτευξη της ικανοποίησης του τουρίστα που ασκεί τουρισμό ευεξίας, απαιτεί κατάλληλες υποδομές, εκπαιδευμένο και εξειδικευμένο προσωπικό και ευνοϊκές περιβαλλοντικές συνθήκες (Smith & Kelly, 2006).

2.4 Ο ιαματικός τουρισμός ως παγκόσμιο φαινόμενο

Ο ιαματικός τουρισμός έχει εξελιχθεί σε ένα από τα ταχέως αναπτυσσόμενα πεδία του τουριστικού κλάδου, κατά τα πρόσφατα έτη, συμβάλλοντας στην ενίσχυση των κερδών συναλλάγματος, τα οποία με τη σειρά τους οδήγησαν στην ανάπτυξη νέων οικονομικών ευκαιριών σε διάφορους προορισμούς (Ucak, 2016). Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, ένας αυξανόμενος αριθμός χωρών συναγωνίζονται για μεγαλύτερα μερίδια αγοράς και για την ενθάρρυνση του εισερχόμενου τουρισμού, παρουσιάζοντας ελκυστικές ευκαιρίες στα πλαίσια του ιαματικού τους τουρισμού. Αυτοί οι προορισμοί έχουν αυξήσει τις επενδύσεις τους στην προηγμένη τεχνολογία και την ελκυστική διαμονή (Horowitz et al., 2007), ενώ παράλληλα, η φροντίδα της υγείας έχει κυριαρχήσει ως βιομηχανία υπηρεσιών και έχει επηρεαστεί από την απελευθέρωση της εμπορικής διαδικασίας που σχετίζεται με τον εν λόγω κλάδο. Αντίστοιχα, οι κανονισμοί του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και η Γενική Συμφωνία για το Εμπόριο Υπηρεσιών, αναφορικά με την ελεύθερη διακίνηση αγαθών και υπηρεσιών, έχουν επιταχύνει την απελευθέρωση του εμπορίου στις υπηρεσίες υγείας (Lunt et al., 2011).

Στην πραγματικότητα, ο ιαματικός τουρισμός δεν είναι ένας νέος τύπος οικονομικής δραστηριότητας, καθώς, ανέκαθεν, οι άνθρωποι ταξίδευαν για να αντιμετωπίσουν προβλήματα υγείας. Στο παρελθόν, οι εύποροι άνθρωποι των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών, ταξίδευαν σε ανεπτυγμένες χώρες προκειμένου να έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, οι οποίες δεν ήταν διαθέσιμες στη χώρα τους ή στην περιοχή τους. Αν και ο ιαματικός τουρισμός υπήρχε εδώ και πολλά χρόνια, ο Connell (2013) επισημαίνει ότι πραγματοποιήθηκε αύξηση του τουρισμού από τις ανεπτυγμένες χώρες στις αναπτυσσόμενες ή αναδυόμενες χώρες για ιατρικές θεραπείες. Η αύξηση αυτή οφείλεται σε διάφορες αιτίες, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, το κόστος, η μικρότερη χρονική περίοδος αναμονής και η καλύτερη ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Ως αποτέλεσμα, η κατεύθυνση της κίνησης των ασθενών έχει αλλάξει από μονής σε πολλαπλής κατεύθυνσης μετακίνηση. Στο παρελθόν, οι άνθρωποι με υψηλά εισοδήματα ταξίδευαν προς ανεπτυγμένες χώρες ώστε να έχουν πρόσβαση σε προηγμένες θεραπείες, ενώ οι άνθρωποι της μεσαίας τάξης των ανεπτυγμένων χωρών έχουν, πλέον, αρχίσει να ταξιδεύουν προς αναπτυσσόμενες χώρες προκειμένου να λάβουν θεραπείες υψηλότερης ποιότητας, σε χαμηλότερο κόστος (Chen and Flood, 2013; Connell, 2011; Ormond, 2011; Horowitz and Rosenweig, 2008).

Οι ροές του ιαματικού τουρισμού προς τις αναπτυσσόμενες χώρες θα πρέπει να εξεταστούν σε συνδυασμό με τη δυναμική του πληθυσμού. Το ποσοστό των ηλικιωμένων ανθρώπων επί του συνολικού πληθυσμού έχει αποτελέσει ένα σημαντικό πρόβλημα κατά τις τελευταίες δεκαετίες, οδηγώντας σε αύξηση της μέσης δαπάνης στη φροντίδα της υγείας, με τις ανεπτυγμένες χώρες να κατανέμουν μεγαλύτερους χρηματοοικονομικούς πόρους στη φροντίδα της υγείας των πολιτών τους (Ucak, 2016). Σύμφωνα με τα στατιστικά υγείας του ΟΟΣΑ (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης), η κατά κεφαλήν δαπάνη της υγείας ανέρχεται σε \$8.713,00 στις Η.Π.Α., σε \$6.325,00 στην Ελβετία, σε \$5.862,00 στη Νορβηγία, σε \$5.130,00 στην Ολλανδία, σε \$4.818,00 στη Γερμανία (χώρες, οι οποίες συμπεριλαμβάνονται στις ανεπτυγμένες οικονομίες) και σε \$1.530,00 στην Πολωνία, σε \$1.048,00 στο Μεξικό και \$941,00 στην Τουρκία (χώρες, οι οποίες συμπεριλαμβάνονται στις αναπτυσσόμενες οικονομίες). Τα παραπάνω δεδομένα υποδεικνύουν ότι το κόστος των υπηρεσιών υγείας είναι ιδιαίτερα υψηλό στις ανεπτυγμένες χώρες, σε σύγκριση με το αντίστοιχο κόστος των αναπτυσσόμενων οικονομιών. Παρ' όλα αυτά, το ποσοστό του ηλικιωμένου πληθυσμού στις ανεπτυγμένες χώρες είναι υψηλότερο σε σύγκριση με άλλες ομάδες

χωρών και οι δημόσιες μεταφορές είναι η βασική πηγή κάλυψης του κόστους αυτού (United Nations, 2013). Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι ηλικιωμένοι έχουν υψηλότερη μέση δαπάνη σε υπηρεσίες υγείας, σε σύγκριση με τους νεότερους, ο εξερχόμενος ιαματικός τουρισμός ή η εισερχόμενη μετανάστευση εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού μπορεί να επιφέρει θετικές μακροοικονομικές συνέπειες στους κρατικούς προϋπολογισμούς. Λόγω της αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού, της αύξησης των βιοτικών επιπέδων και της αύξησης στο κόστος των υπηρεσιών υγείας στις ανεπτυγμένες χώρες, οι Lee and Hung (2010) επισήμαναν ότι ο κλάδος του ιαματικού τουρισμού στις αναπτυσσόμενες οικονομίες προσφέρει ποιότητα και υπηρεσίες υγείας συγκριτικά χαμηλότερου κόστους, μέσω εξειδικευμένου προσωπικού. Τα παραπάνω οδήγησαν στην αύξηση του ξένου εισοδήματος στις αναπτυσσόμενες χώρες, στην αύξηση των ευκαιριών εργασίας στον κλάδο της υγείας και στην ενθάρρυνση των επενδυτών να επενδύσουν περισσότερο στον κλάδο υγείας (Ucak, 2016).

Ο συνειδητοποιημένος επισκέπτης στην παγκόσμια κοινότητα τουρισμού ευεξίας αποτελεί γεγονός το έτος 2018, δημιουργώντας απαιτήσεις για διαμονή (ξενοδοχεία, καταλύματα), αναψυχή (μουσικά δρώμενα, θεατρικά, πολιτιστικά γεγονότα), ευεξία (εγκαταστάσεις ιαματικών πηγών, σπα, υπηρεσίες αποθεραπείας) και άλλα.

Στοχεύοντας στη διαμόρφωση ελκυστικών στοιχείων σε μία περιοχή ενδιαφέροντος, αναπτύχθηκαν τουριστικοί προορισμοί οι οποίοι ανέδειξαν τους φυσικούς τους πόρους, όπως οι ιαματικές πηγές, μέσα από τη δημιουργία υποδομών που θα προσφέρουν μία ολοκληρωμένη εμπειρία υγείας, θεραπείας πνευματικής αναζήτησης και χαλάρωσης (McNeil & Ragins, 2005).

Η προώθησή του υλοποιείται σε διαφορετική κλίμακα σε κάθε χώρα και με ποικίλους τρόπους ανάλογα την τοπική κουλτούρα, τις οικονομικές συνθήκες και τις υποδομές. Η προσφορά υπηρεσιών στον τουρισμό ευεξίας, φέρει τις ρίζες της αιώνες πριν, όπως στη Γερμανία, τη Τσεχία, την Ελλάδα και αλλού, ενώ νέοι προορισμοί προσφέρονται ως αξιόλογοι προς ιαματικό τουρισμό, κυρίως στα Νησιά του Ειρηνικού Ωκεανού, την Κίνα και την Ιαπωνία.

Οι προορισμοί ιαματικού τουρισμού παρουσιάζουν έντονη ποικιλομορφία με ιδιότυπα πολιτισμικά, γεωμορφολογικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά. Προβάλλονται ως εθνικό προϊόν προσδιορίζοντας ολόκληρη χώρα-προορισμό, όπως η Γερμανία με την καμπάνια 'Wellness Country Germany', σε περιοχές που φημίζονται για τις παρεχόμενες

υπηρεσίες ευεξίας, χαρακτηριστική είναι η διεθνή συνεργασία στην προώθηση των Άλπεων, ‘Alpine wellness’, για νησιά ή νησιωτικά συμπλέγματα, όπως η Ταιβάν, κοινότητες ή πόλεις, όπως το Θιβέτ, το οποίο προβάλλει το τρίπτυχο, πνεύμα, σώμα και ιστορία-θρησκεία, ή ακόμα και μεμονωμένοι φυσικοί πόροι όπως ο οικισμός Άγκιστρο στις Σέρρες (Voigt & Pforr, 2013).

Η Ταιβάν τις τελευταίες δεκαετίες έχει αναδειχθεί ως ένας τουριστικός προορισμός φημισμένος για τις υπηρεσίες ευεξίας προβάλλοντας τις πηγές της ως τη φυσική της κληρονομιά. Η τοποθεσία της στη σύγκλιση της Ευρασιατικής Πλάκας και των Φιλιππίνων, είναι ο βασικός παράγοντας ύπαρξης των θερμικών πηγών, καθιστώντας τη από τους πιο διάσημους και ανταγωνιστικούς τουριστικούς προορισμούς στην παγκόσμια αγορά (Lee & King, 2006).

Στην Ευρώπη η χρήση των θερμών πηγών είναι διαδεδομένη, ιδιαίτερα στις Βαλκανικές χώρες, εντάσσοντας τα ιαματικά λουτρά στις εγκαταστάσεις των ξενοδοχείων σε συνδυασμό με άλλες εναλλακτικές δραστηριότητες, δημιουργώντας ιδανικές συνθήκες ήπιας ανάπτυξης τουριστικού ρεύματος (1400 ιαματικά κέντρα είναι επίσημα λειτουργικά). Οι Σκανδιναβικές χώρες προωθούν προορισμούς ελκυστικούς για την ανάπτυξη σχετικών δραστηριοτήτων μέσα από την ταυτότητα ‘NordieWellBeing (Voigt&Pforr, 2013). Η Γερμανία θεωρείται δεύτερη στον κόσμο (ανταγωνιζόμενη την Αμερική) στην προώθηση υπηρεσιών ευεξίας στις οποίες εντάσσεται ο ιαματικός τουρισμός, δημιουργώντας μία τουριστική βιομηχανία δισεκατομμυρίων.

Στην Αγγλία τα λουτρά στην πόλη Μπάθ (Thermae Bath Spa), είναι σημαντικό πολιτιστικό στοιχείο της πόλης έχοντας μακραίωνη ιστορία πάνω από 2000 χρόνια. Στην Ισλανδία οι φυσικοί πόροι νότια της χώρας είναι σημαντικός τουριστικός προορισμός. Χαρακτηριστική είναι η λίμνη Τεκάπο (The Blue Lagoon) και η πηγή της οι οποίες παρουσιάζονται ως ένα ισχυρό τουριστικό προϊόν.

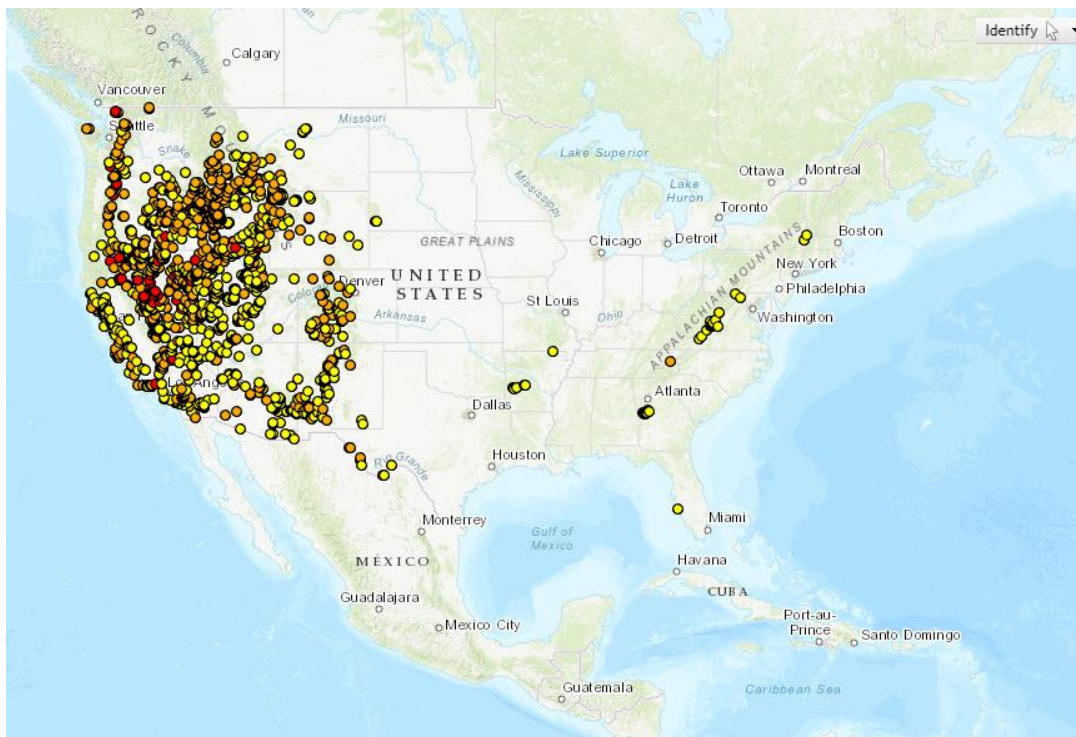
Η επισκεψιμότητα της περιοχής ενισχύεται μέσω της προσφοράς υπηρεσιών spa και αθλητικών δραστηριοτήτων όπως σκι και ice skating (Higgs , 2018). Στη Βαλκανική περιοχή χαρακτηριστικό παράδειγμα ένταξης και παράδοσης στον πολιτισμό ενός λαού, αποτελεί η Σερβία η οποία φιλοξενεί μία από τις σημαντικότερες τουριστικές εκθέσεις στην Ευρώπη κάθε χρόνο.

Η προβολή των ξενοδοχειακών καταλυμάτων περιλαμβάνει την προώθηση των εγκαταστάσεων των καταλυμάτων και των υποδομών για ιαματικές και θεραπευτικές

υπηρεσίες. Τα ιαματικά νερά ως φυσικός πόρος συνδυάζονται με το φυσικό περιβάλλον και τις αθλητικές δραστηριότητες που δύναται κάποιος επισκέπτης να επιλέξει, όπως τοξοβολία, ιπασία και άλλες.

Στην Αμερική οι προορισμοί για ιαματικό τουρισμό εντοπίζονται στη Δυτική ήπειρο (Εικ. 1) ιδιαίτερα στις πολιτείες Καλιφόρνια, Νεβάδα, Όρεγκον, Γιούτα και Άινταχο (NOAA, 2018). Το 2016 παρουσιάστηκε ιδιαίτερα αυξημένη η τουριστική κίνηση προς προορισμούς ευεξίας (14%-563 δις δολάρια) καθιστώντας την Αμερική πρώτη στον τουριστικό κλάδο. Η συγκεκριμένη βιομηχανία εντάσσεται στις πιο κερδοφόρες με προβλέψεις ανοδικών τάσεων μέχρι το 2020 (808 δις δολάρια) (Haupt, 2016).

Εικόνα 1 - Ιαματικές πηγές στη Δυτική Αμερική

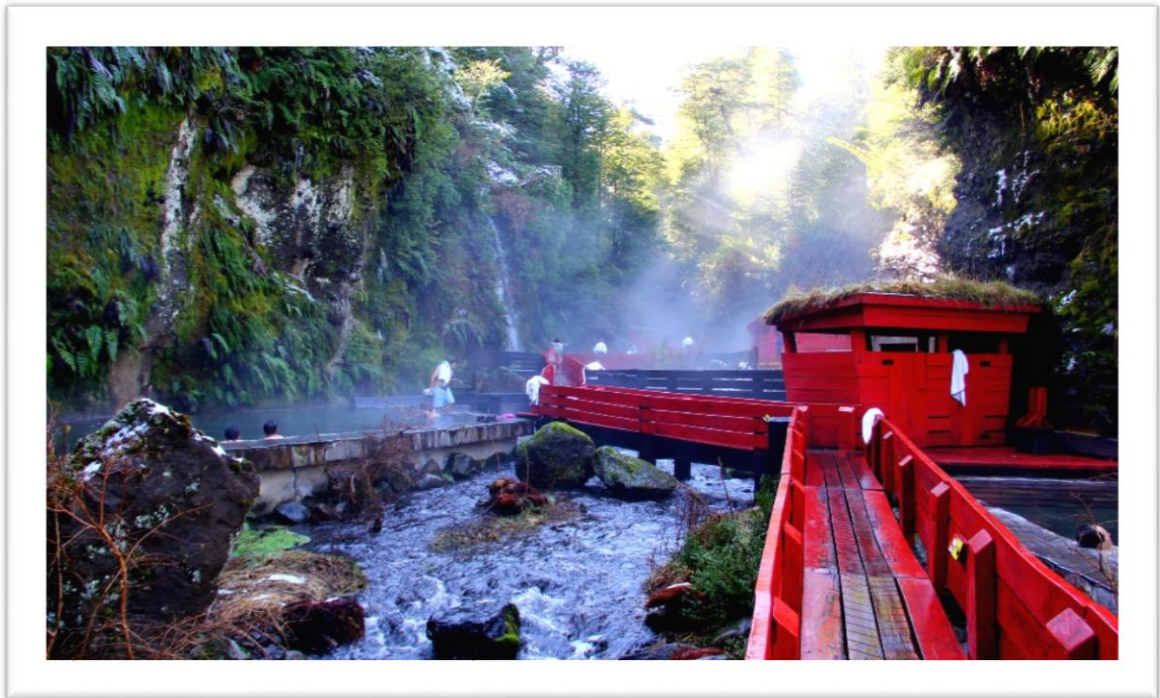
(Πηγή: NOAA, 2018)

Η Γιούτα, όπως προαναφέρθηκε, είναι μία από τις πολιτείες που είναι γνωστή για τις θεραπευτικές της πηγές, οι οποίες βρίσκονται σε ερημικές περιοχές. Η ελκυστικότητα της περιοχής παρουσιάζεται ιδιαίτερα αυξημένη κατά τον μήνα Ιούλιο λόγω ποικίλων μουσικών πολιτιστικών γεγονότων που διοργανώνονται προβάλλοντας ένα συνδυαστικό τουριστικό προϊόν (Higgs, 2018).

Στη Χιλή η Termaks Geometricas αποτελεί ένα από τα ιδιότυπα χαρακτηριστικά της χώρας προσελκύοντας επισκέπτες σε παγκόσμια κλίμακα. Οι 20 πισίνες της συνδέονται

με ξύλινους διαδρόμους, παρέχοντας στέγαση, σίτιση και υπηρεσίες αναψυχής (Εικόνα 2) (Higgs , 2018).

Εικόνα 2 - Πηγές Termaks Geometricas στη Χιλή

(Πηγή: German Del Sol, 2018)

Οι φυσικές πηγές της Ιαπωνίας (26.000 γεωθερμικές πηγές) θεωρούνται ιδιαίτερα ελκυστικές ως προορισμός και προσδιορίζονται ως πολιτισμικό στοιχείο της χώρας, με ποιο γνωστή την Blood Pond Hot Spring στο Μπεπού, η οποία χαρακτηρίζεται από το κόκκινο χρώμα των νερών της λόγω της υψηλής περιεκτικότητας σε σίδηρο (Higgs , 2018).

Η Κίνα αποτελεί μία από τις κυριότερες δυνάμεις στο χώρο της ευεξίας, προωθώντας την υγεία ως βασικό στόχο στην τουριστική πολιτική της (12,3δισ δολάρια-29,5 δισ δολάρια). Η επιτυχημένη άνοδός της την τελευταία πενταετία οφείλεται στη στοχευμένη προβολή και προώθηση των φυσικών της πόρων, των σύγχρονων τεχνολογικών υποδομών της συνδυαστικά με την ανάδειξη της πολιτιστικής της ταυτότητας (Haupt, 2016).

Η φημισμένη πηγή Waimangu Cauldron της λίμνης Frying Pan (Τηγάνι) βρίσκεται στην ηφαιστειογενή κοιλάδα Waimangu, στη Νέα Ζηλανδία (Εικόνα 3). Η συγκεκριμένη πηγή θεωρείται η μεγαλύτερη στον κόσμο με πλάτος 200μ. και χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα όξινα νερά. Η προσβασιμότητά της είναι ένα από τα

κυριότερα χαρακτηριστικά της, ενώ οι θεραπευτικές της ιδιότητες εντοπίζονται στις υψηλές θερμοκρασίες των νερών (50-60 °C) και των μετάλλων λόγω του ηφαιστείου (Higgs , 2018).

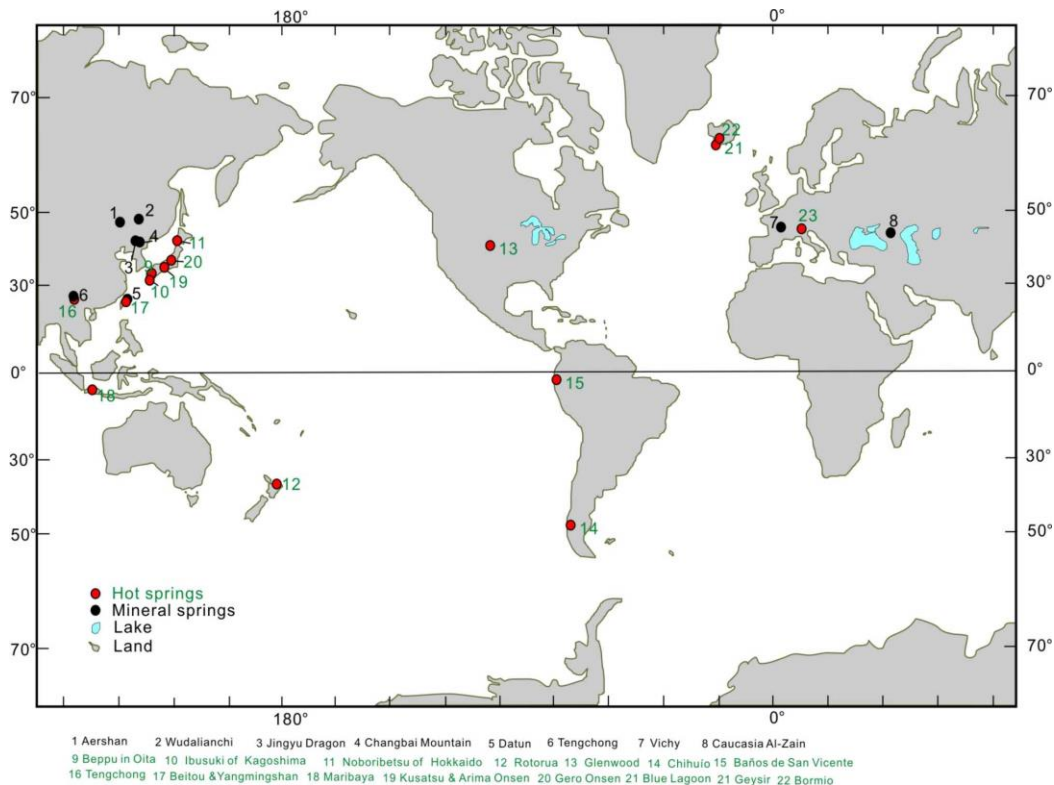
Εικόνα 3 - Ιαματικές πηγές Waimangu στη Ν. Ζηλανδία

(Πηγή: thermalshuttle.co.nz, 2018)

Στο χάρτη της Εικόνας 4 παρουσιάζονται θερμικές και μεταλλικές ιαματικές πηγές οι οποίες προσελκύουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον στην επιστημονική κοινότητα, λόγω των ηφαιστειογενών εδαφών αλλά και της αυξημένης επισκεψιμότητας (Jiaqi , et al., 2012).

Εικόνα 4 - Παγκόσμιος χάρτης με τις πιο γνωστές θερμικές και μεταλλικές ιαματικές πηγές

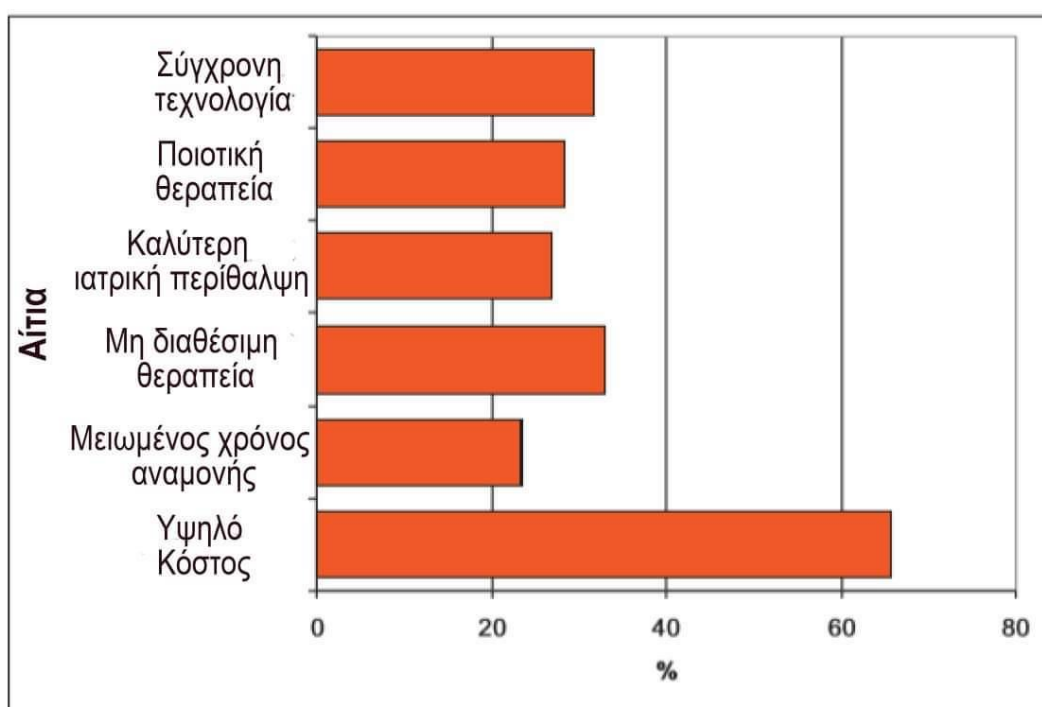
(Πηγή: Jiaqi et al., 2012)

Συνεπώς ο κάθε προορισμός ως τουριστικό προϊόν, διαμορφώνεται, προωθείται και προβάλλεται ενισχύοντας συμπληρωματικά χαρακτηριστικά της περιοχής, όπως πολιτιστική κληρονομιά, αθλητικές δραστηριότητες, υπηρεσίες, υποδομές και άλλα. Η ανταγωνιστικότητα μεταξύ των προορισμών είναι ένα σύγχρονο φαινόμενο το οποίο απαιτεί σχεδιασμό, πηγές χρηματοδότησης και χρήση μάρκετινγκ, με στόχο την ανάπτυξη συνθηκών βιωσιμότητάς τους.

2.5 Η παγκόσμια αγορά του ιαματικού τουρισμού

Η αξία της παγκόσμιας αγοράς ιαματικού τουρισμού υπολογίστηκε στο ποσό των \$16.671 εκατομμυρίων για το έτος 2018, ενώ αναμένεται να αγγίξει το ποσό των \$27.247,60 εκατομμυρίων έως το έτος 2024, παρουσιάζοντας ένα σύνθετο ετήσιο ρυθμό αύξησης της τάξης του 8,5%, κατά τη χρονική περίοδο 2019–2023 (www.mordorintelligence.com). Οι παράγοντες που σχετίζονται με την ανάπτυξη της αγοράς περιλαμβάνουν υψηλότερο κόστος θεραπείας στις ανεπτυγμένες χώρες,

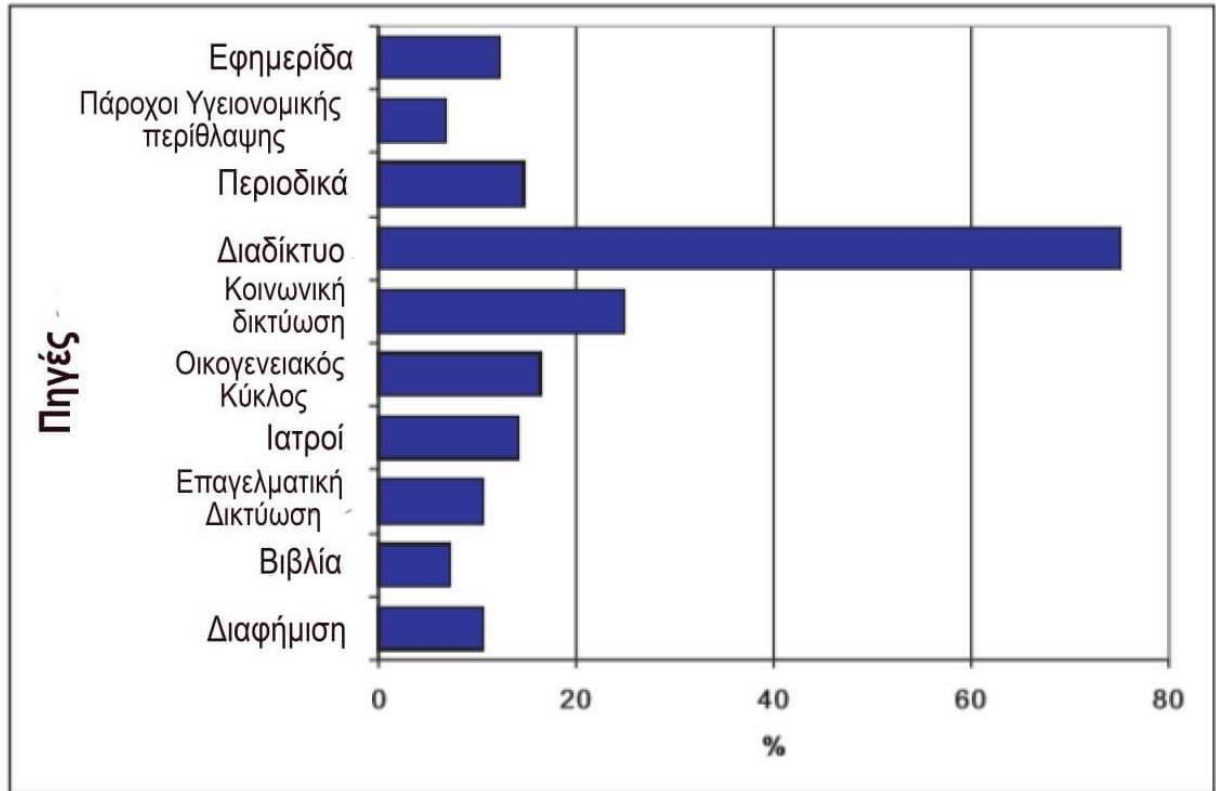
διαθεσιμότητα των πλέον σύγχρονων ιατρικών τεχνολογιών, αυξημένη συμμόρφωση με διεθνή πρότυπα ποιότητας, υψηλή ποιότητα υπηρεσιών, δυνατότητα ασφάλισης υγείας και διαφήμιση του ιαματικού τουρισμού. Το σχήμα που ακολουθεί (Σχήμα 1) παρουσιάζει τους κυριότερους παράγοντες που συμβάλλουν στην αύξηση του ιαματικού τουρισμού. Παρατηρείται ότι το υψηλό κόστος θεραπείας στη χώρα του ασθενή αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα υποκίνησης του ιαματικού τουρισμού (>60%), ενώ ακολουθούν η μη διαθεσιμότητα της απαιτούμενης θεραπείας στη χώρα του ασθενή (>30%) και η χρήση προηγμένης τεχνολογίας κατά τη θεραπεία στη χώρα προορισμού (>30%).

Σχήμα 1 - Κύριοι παράγοντες ιαματικού τουρισμού

(Πηγή: Rai et al., 2014)

Παράλληλα, παρατηρείται ότι το διαδίκτυο αποτελεί τη βασική πηγή άντλησης πληροφοριών σχετικά με το ιαματικό τουρισμό για τους ασθενείς, σε ποσοστό που αγγίζει σχεδόν το 80%. Αρκετά μικρότερα είναι τα ποσοστά επιλογής όλων των υπολοίπων πηγών πληροφόρησης, με το φιλικό περιβάλλον να υπερτερεί, αγγίζοντας ποσοστό ελαφρώς υψηλότερο του 20%. Σε χαμηλότερα ποσοστά, ακολουθούν το οικογενειακό περιβάλλον και τα περιοδικά. Οι προαναφερόμενες πληροφορίες παρουσιάζονται στο σχήμα που ακολουθεί (Σχήμα 2).

Σχήμα 2 - Πηγές πληροφόρησης σχετικά με τον ιαματικό τουρισμό

(Πηγή: Rai et al., 2014)

Ο πίνακας που ακολουθεί (Πίνακας 2) παρουσιάζει εκτιμήσεις σχετικά με το μέγεθος της αγοράς ιαματικού τουρισμού για τα έτη 2012 έως 2016, όπως παρουσιάστηκαν από διάφορες οργανώσεις.

Πίνακας 2 - Εκτιμήσεις σχετικά με το μέγεθος της αγοράς ιαματικού τουρισμού
(Πηγή: Florenta et al., 2017)

Έτος	Οργανισμός / Εταιρία	Εκτίμηση
2016	Medical Tourism Association and Visa Report	\$100 δισεκατομμύρια με την προοπτική αύξησης στα \$3 τρισεκατομμύρια έως το 2025
2016	Patients Beyond Borders	\$38,5 - \$55 δισεκατομμύρια
2015	Patients Beyond Borders	\$45 - \$72 δισεκατομμύρια, με ρυθμό αύξησης 15 – 25%
2015	Allied Market Research	Προβλεπόμενος σύνθετος ετήσιος ρυθμός αύξησης από το έτος 2015, 15,7% με την προοπτική αύξησης στο ποσό των \$143,8 δισεκατομμυρίων το έτος 2022.
2014	RNCOS	Στην Ασία, προβλεπόμενος σύνθετος ρυθμός αύξησης περίπου 22% μεταξύ των ετών 2014 – 2018
2013	SRI International	\$50 - \$60 δισεκατομμύρια
2012	Transparency Market Research	\$10,5 δισεκατομμύρια, με σύνθετο ετήσιο ρυθμό αύξησης 17,9%, αγγίζοντας το ποσό των \$32 δισεκατομμυρίων το έτος 2019

Το κόστος των ιαματικών θεραπειών σε μία ανεπτυγμένη χώρα είναι πολύ υψηλό. Υπολογίζεται ότι, αν και οι θεραπείες είναι αξιόπιστης ποιότητας, οι σχετικές διαδικασίες τείνουν να φέρουν υψηλό κόστος. Παράλληλα, τα κυριότερα προϊόντα φροντίδας της υγείας είναι εντυπωσιακά υπερτιμολογημένα. Το γεγονός αυτό αυξάνει το βάρος που φέρουν τα συστήματα φροντίδας της υγείας, σε παγκόσμιο επίπεδο ενώ προσθέτει αυξανόμενα νομικά κόστη. Σε κάθε περίπτωση, οι επαγγελματίες του κλάδου της υγείας θα πρέπει να είναι ενήμεροι σχετικά με τα άμεσα και έμμεσα κόστη και να λαμβάνουν υπόψη τους τον τρόπο με τον οποίον η εφαρμογή των πρωτοκόλλων αποφυγής μπορεί να συμβάλει στην εξοικονόμηση κόστους μακροπρόθεσμα (www.mordorintelligence.com). Στις ανεπτυγμένες χώρες, οι πολίτες δεν έχουν τη δυνατότητα να καλύψουν τα υψηλά κόστη που συνοδεύουν τις ιαματικές θεραπείες. Δεδομένου ότι οι ασφαλιστικές εταιρίες δεν καλύπτουν το σύνολο των σχετικών λογαριασμών, πολλοί ασθενείς επιλέγουν να στραφούν σε χώρες του εξωτερικού. Χώρες στην Ασία, τη Μέση Ανατολή και τη Νότια Αμερική παρέχουν ιατρικές υπηρεσίες υψηλής ποιότητας σε πολύ χαμηλότερες τιμές, συγκριτικά με τις τιμές των

αντίστοιχων υπηρεσιών στις ανεπτυγμένες χώρες. Ο παρακάτω πίνακας (Πίνακας 3) παρουσιάζει την πρόβλεψη της δαπάνης τουρισμού ανά νοικοκυριό, ως ποσοστό του συνολικού εισοδήματος του νοικοκυριού, για τις δέκα (10) χώρες με τη μεγαλύτερη σχετική δαπάνη ανά νοικοκυριό, ενώ ο Πίνακας 4 παρουσιάζει το ποσοστό εξοικονόμησης κόστους ανά προορισμό ιαματικού τουρισμού, λαμβάνοντας ως τιμές βάσης τις τιμές των σχετικών υπηρεσιών στις Η.Π.Α.

Πίνακας 3 - Πρόβλεψη δαπάνης τουρισμού ανά νοικοκυριό, ως % του συνολικού εισοδήματος του νοικοκυριού

(Πηγή: Florenta et al., 2017)

A/A	Χώρα	\$ δις. 2015	\$ δις. 2025	% αύξησης
1	Κίνα	137,00	255,40	86%
2	Η.Π.Α	101,00	134,10	33%
3	Γερμανία	74,40	97,60	31%
4	Ηνωμένο Βασίλειο	61,30	96,90	58%
5	Ρωσία	22,60	49,10	118%
6	Χονγκ Κονγκ, Κίνα	26,70	47,40	48%
7	Σιγκαπούρη	22,50	44,90	99%
8	Γαλλία	37,40	47,90	17%
9	Βραζιλία	18,30	37,80	106%
10	Νότια Κορέα	21,10	34,30	63%

Πίνακας 4 - Ποσοστό εξοικονόμησης κόστους ανά χώρα - προορισμό ιαματικού τουρισμού

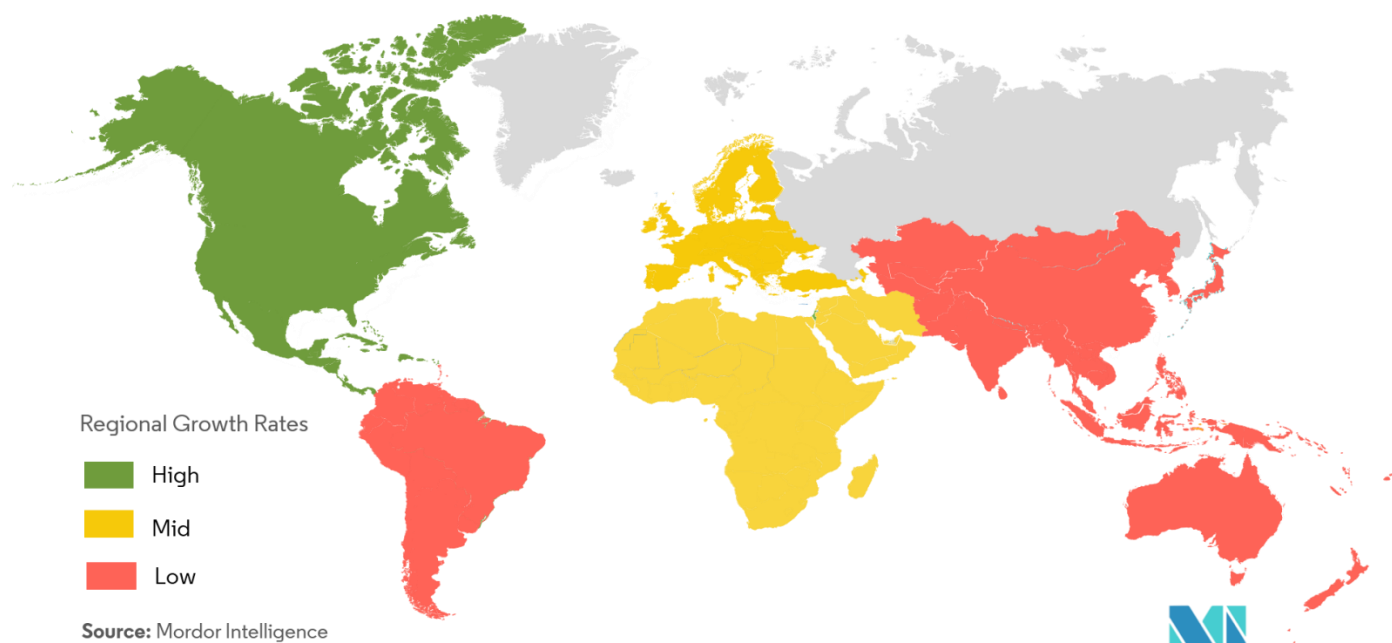
(Πηγή: www.patientsbeyondborders.com)

Χώρα	Από	Έως
Βραζιλία	20%	30%
Κόστα Ρίκα	45%	65%
Ινδία	65%	90%
Μαλαισία	65%	80%
Μεξικό	40%	65%
Σιγκαπούρη	25%	40%
Νότια Κορέα	30%	45%
Ταϊβάν	40%	55%
Ταϊλάνδη	50%	75%
Τουρκία	50%	65%

Από τα δεδομένα των παραπάνω πινάκων, γίνεται αντιληπτό ότι οι χώρες της περιοχής της Ασίας και του Ειρηνικού κυριαρχούν στην αγορά του ιαματικού τουρισμού, ενώ παράλληλα αναμένεται ότι θα εξακολουθήσουν να κατέχουν ηγετική θέση σε αυτήν και τα επόμενα χρόνια. Η συγκεκριμένη περιοχή αναμένεται ότι θα αυξήσει το μερίδιο αγοράς της στο μέλλον, χάρη στην αυξανόμενη προτίμηση των ασθενών για τις υπηρεσίες ιαματικού τουρισμού των αναπτυσσόμενων χωρών της περιοχής. Προς το παρόν, η Κίνα διατηρεί το μεγαλύτερο μερίδιο της αγοράς στην περιοχή της Ασίας και του Ειρηνικού, κυρίως, λόγω του χαμηλότερου κόστους των θεραπειών στη χώρα και του καλύτερου επιπέδου υπηρεσιών που παρέχονται. Η εικόνα που ακολουθεί (Εικόνα 5) παρουσιάζει την παγκόσμια αγορά ιαματικού τουρισμού και το ρυθμό αύξησης ανά περιοχή, ενώ η Εικόνα 6 παρουσιάζει τα κυριότερα κέντρα ιαματικού τουρισμού στον τρίτο κόσμο.

Εικόνα 5 - Παγκόσμια αγορά ιαματικού τουρισμού - ρυθμός αύξησης ανά περιοχή (2018)

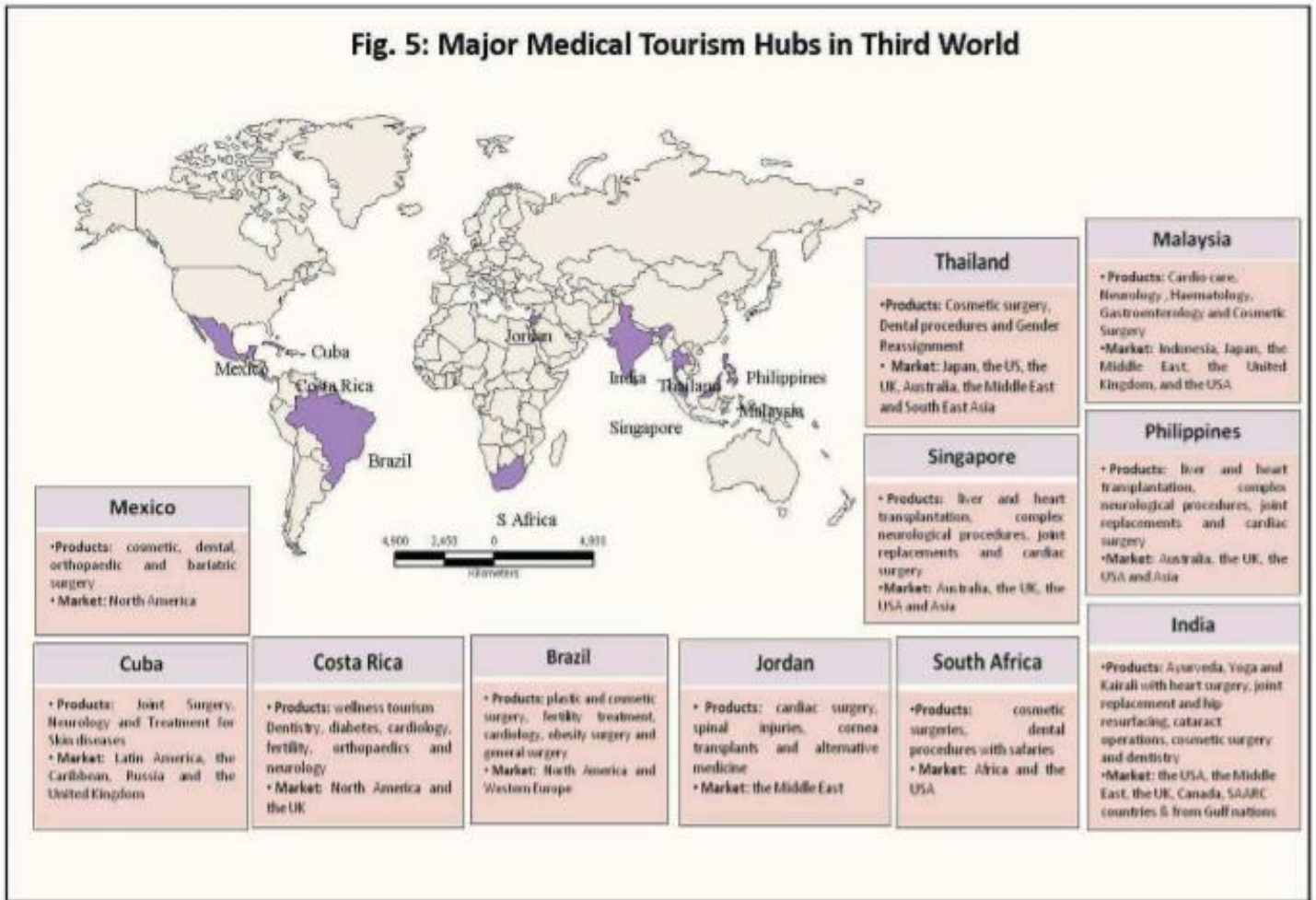
Medical Tourism Market - Growth Rate by Region (2018)

(Πηγή: www.mordorintelligence.com)

Η KPMG, σε παλαιότερη έρευνά της, είχε εκτιμήσει ότι η παγκόσμια βιομηχανία ιαματικού τουρισμού θα αυξηθεί με σύνθετο, ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης της τάξης του 17,9%, κατά τη διάρκεια της περιόδου 2013 – 2019, αγγίζοντας το ποσό των \$32,5 δισεκατομμυρίων δολαρίων κατά το έτος 2019 (assets.kpmg). Ο ιαματικός τουρισμός αποτελείται από δύο διαφορετικούς κλάδους. Ο ένας κλάδος περιλαμβάνει ανθρώπους που ταξιδεύουν σε άλλες χώρες για σκοπούς ανανέωσης, ενώ ο άλλος κλάδος περιλαμβάνει ανθρώπους που ταξιδεύουν σε άλλες χώρες για σκοπούς θεραπευτικής φροντίδας, η οποία δεν είναι διαθέσιμη στη χώρα τους. Αν και ο πρώτος κλάδος θεωρείται κλάδος πολυτελείας, ο τελευταίος κλάδος είναι ένας περισσότερο οικονομικός κλάδος. Συνολικά, η παγκόσμια ζήτηση για υπηρεσίες υγείας παρουσιάζει αύξηση, η οποία καθοδηγείται από δημογραφικούς παράγοντες, όπως η αύξηση της μακροζωΐας και τα αυξανόμενα ποσοστά γεννήσεων. Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) εκτιμά ότι το ποσοστό των ανθρώπων ηλικίας μεγαλύτερης των 80 ετών θα υπερδιπλασιαστεί τα επόμενα έτη, από ποσοστό 4% που ήταν το έτος 2010, σε ποσοστό 10% έως το έτος 2050 (assets.kpmg).

Εικόνα 6 - Κυριότερα κέντρα ιαματικού τουρισμού στον τρίτο κόσμο

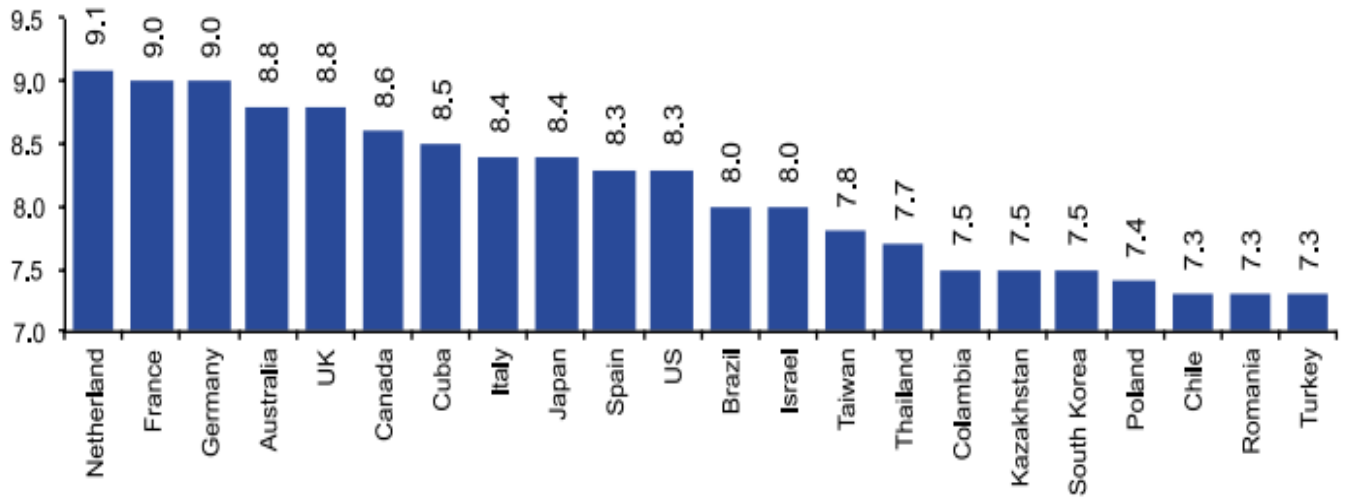

(Πηγή: Rai et al., 2014)

Σύμφωνα με έρευνα που διεξήγαγε ο φορέας Economist Intelligence Unit, με τίτλο 2017 Global Access to HealthCare Index (Δείκτης Παγκόσμιας Πρόσβασης στη Φροντίδα Υγείας για το 2017), διάφορες αναπτυσσόμενες χώρες κατατάσσονται σε υψηλές θέσεις και υψηλότερα από κάποιες ανεπτυγμένες χώρες, συμπεριλαμβανομένων της Κούβας, που κατέχει την έβδομη θέση, της Βραζιλίας, που κατέχει τη δωδέκατη θέση μαζί με το Ισραήλ, της Ταϊλάνδης, που κατέχει τη δέκατη πέμπτη θέση και των Κολομβία και Καζακστάν, που κατέχουν από κοινού την δέκατη έκτη θέση (assets.kpmg). Η εικόνα που ακολουθεί παρουσιάζει την κατάταξη των χωρών σύμφωνα με το Δείκτη Παγκόσμιας Πρόσβασης στη Φροντίδα Υγείας 2017.

Εικόνα 7 - Κατάταξη χωρών σύμφωνα με το Δείκτη Παγκόσμιας Πρόσβασης στη Φροντίδα Υγείας 2017

Top-performing countries in 2017 Global Access to Healthcare Index

(Πηγή: assets.kpmg)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο – ΙΑΜΑΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

3.1 Η ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα, τάσεις και επιδράσεις

Η αυξημένη επισκεψιμότητα που παρουσιάζεται στην Ελλάδα, οφείλεται στο τρίπτυχο θάλασσα, ήλιος και αμμουδιές, βασικά ελκυστικά χαρακτηριστικά του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, το οποίο λειτουργούσε και λειτουργεί συνδυαστικά με τον πλούσιο πολιτισμό της.

Την τελευταία πενταετία ο στρατηγικός σχεδιασμός ανάπτυξης του τουρισμού στην Ελλάδα φέρει κατευθύνσεις διαφοροποίησης από τα στοιχεία εκείνα που επέφεραν την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού, το οποίο επιτυγχάνεται μέσα από την ενίσχυση της εικόνας της Ελλάδας ως εναλλακτικός και ιδιότυπος προορισμός, σε πιθανές αγορές ιδιαίτερα κατά της περιόδους μειωμένου ενδιαφέροντος.

Ένας από τους κυριότερους κλάδους εναλλακτικού τουρισμού ο οποίος προωθείται και δύναται να αναπτυχθεί καθόλη τη διάρκεια του έτους, είναι ο τουρισμός ευεξίας και πιο συγκεκριμένα ο ιαματικός τουρισμός. Το συγκεκριμένο τουριστικό προϊόν φέρει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και απαιτήσεις, γεγονός που το καθιστά μοναδικό στις προτιμήσεις του σύγχρονου τουρίστα.

Οι ιαματικές πηγές ως σημαντικός φυσικός πόρος βρίσκονται διάσπαρτες στην ελληνική επικράτεια, οι οποίες χαρακτηρίζονται από διαφορετικές ιδιότητες καθώς φέρουν χημικές και φυσικές ουσίες με ισχυρή θεραπευτική δράση. Η χρήση των ιαματικών πηγών στην Ελλάδα εντοπίζεται στην Αρχαιότητα με αποκορύφωση τη Ρωμαϊκή Εποχή, δημιουργώντας σημαντικά κέντρα πολιτιστικού και ιστορικού ενδιαφέροντος.

Η θεραπευτική διαδικασία ήταν σημαντική συνήθεια της καθημερινότητας των κατοίκων και συνδεόταν με τη λατρεία του Ασκληπιού, η οποία ξεκίνησε από τα Τρίκαλα τον 7^ο αιώνα π.Χ. δημιουργώντας ένα δίκτυο θεραπευτικών εγκαταστάσεων, τα λεγόμενα Ασκληπιεία. Οι εγκαταστάσεις αυτές συνιστούν σήμερα την πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας, στοιχειοθετώντας τα ελκυστικά χαρακτηριστικά των ιαματικών πηγών, τα οποία σε πολλές περιπτώσεις έχουν απαξιωθεί από την τοπική

κοινότητα ή δεν αποτελούν προτεραιότητα διατήρησης από την αρμόδια Εφορία Αρχαιοτήτων.

Χάρτης 1 - Θερμομεταλλικές πηγές στην Ελλάδα προς αξιοποίηση

(Πηγή: Soulios, 1996)

Οι ιαματικές πηγές στην ελληνική επικράτεια αξιοποιήθηκαν στο σύγχρονο τουριστικό τοπίο, είτε από ιδιώτες είτε από την τοπική αυτοδιοίκηση μέσω του ΕΟΤ, διαμορφώνοντας ένα δίκτυο θεραπευτικών κέντρων, και κέντρων ευεξίας (σπα) τα οποία ήταν εθνικής (16 κέντρα ευεξίας) ή τοπικής σημασίας (40 κέντρα ευεξίας), διαχωρισμός που καταργήθηκε. Με την πάροδο των ετών πραγματοποιήθηκαν μεμονωμένες προσπάθειες στήριξής τους ή αναβίωσής τους, καθώς πολλά κέντρα ευεξίας αναγκάστηκαν να κλείσουν λόγω υψηλών δαπανών συντήρησής τους.

Η ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού από τη δεκαετία του '60 και έπειτα, τελούνταν κυρίως από μεσήλικες και μεμονωμένους νέους με συγκεκριμένα προβλήματα υγείας. Στην προσπάθεια ανάδειξης των ιαματικών προορισμών στην Ελλάδα, πολλά καταλύματα εντάχθηκαν στο πλαίσιο του κοινωνικού τουρισμού, προσφέροντας σημαντικές εκπτώσεις στους επισκέπτες.

Το γεγονός αυτό απέδειξε την περεταίρω απαξίωσή τους από τουρίστες με υψηλό οικονομικό επίπεδο που θα μπορούσαν να επιφέρουν την επιθυμητή ανάπτυξη των ιαματικών προορισμών. Η έλλειψη στήριξης από το κράτος και η μη διάθεση των απαραίτητων οικονομικών πόρων σε συνδυασμό με τις γενικές τάσεις του μαζικού τουρισμού προς προορισμούς που αναδεικνύουν το τρίπτυχο θάλασσα, ήλιος και αμμουδιές, επηρέασαν αρνητικά τους ιαματικούς προορισμούς.

Η τάση αυτή διήρκησε μέχρι τα τελευταία χρόνια, και μέχρι τώρα, επέφερε απαξίωση των ιαματικών προορισμών, καθώς κατατάσσονταν τελευταίοι στις προτιμήσεις των τουριστών, κυρίως στις νεότερες ηλικίες, σύμφωνα με τα οικονομικά στοιχεία 2010-14. Τα οικονομικά δεδομένα των επιχειρήσεων αποδεικνύουν την καθοδική τάση της χρήσης των ιαματικών πηγών, στον ελλαδικό χώρο την τελευταία δεκαετία, με εμφανή πτώση από το 2010 μέχρι το 2014, από 2.500.000 στα 900.000 εισιτήρια.

Η τάση αυτή ξεκίνησε να μεταβάλλεται την τελευταία πενταετία, η οποία συνάδει με τη γενικότερη πολιτική του ελληνικού κράτους, στην προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Με κατεύθυνση ότι ο ιαματικός τουρισμός είναι για όλους, το ενδιαφέρον προς προορισμούς όπως η Αιδηψό, το Αγκίστρι και άλλοι, αναβιώνεται, επιφέροντας σημαντικές ευκαιρίες ανάπτυξης. Οι ιαματικές θεραπείες, όπως λουτροθεραπεία, λασποθεραπεία και άλλα, αφορούν ένα μεγάλο ηλικιακό φάσμα πλέον, οι οποίες υποστηρίζονται για αποθεραπεία και πρόληψη, με μεγάλη απήχηση το 2018 στις νεότερες ηλικίες (Κουσκούκης, 2016).

Η διάθεση προγραμμάτων οικονομικής ενίσχυσης τουριστικών επιχειρήσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση σε συνδυασμό με τις προτιμήσεις των τουριστών σε παγκόσμιο επίπεδο στην επιλογή προορισμών με συγκεκριμένο σκοπό, δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες για επανένταξη των ιαματικών προορισμών στον τουριστικό χάρτη. Η τελευταία πενταετία χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα αισιόδοξη για τους Τοπικούς Φορείς καθώς η επισκεψιμότητα αυξήθηκε λόγω της οικονομικής επιχορήγησης από τα

ασφαλιστικά ταμεία, και τη γενικότερη κρατική πολιτική που ακολουθείται (huffingtonpost.gr, 2016).

Το 2016 παρουσιάστηκε άνοδος της τάξεως 8% προς τους ιαματικούς προορισμούς, σύμφωνα με μετρήσεις του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), σημειώνοντας την καλύτερη απόδοση των ιαματικών πηγών σε σύγκριση με τα έτη από το 2012. Οι προτιμήσεις των επισκεπτών επικεντρώνονται στη Στερεά Ελλάδα, στην Εύβοια με επίκεντρο την Αιδηψό, και τη Κεντρική Μακεδονία. Πιο συγκεκριμένα στην Περιφέρεια της Στερεάς Ελλάδας σημειώθηκε άνοδος της τάξης του 2,4% ενώ στη Κεντρική Μακεδονία 9% με κύριο πυρήνα ενδιαφέροντος το Πόζαρ (17,9% τοπική αύξηση).

Η Λέσβος μαζί με την Ικαρία, τη Μήλο (44,2%) και τη Χίο, αναδεικνύονται πρώτοι στις προτιμήσεις νησιώτικων προορισμών, λόγω των θεραπευτικών λουτρών. Στην Αττική, η Λίμνη της Βουλιαγμένης επέφερε αύξηση της επισκεψιμότητας κατά 17,4%, ενώ το Λουτράκι λόγω των εγκαταστάσεων Loutraki Thermal Spa παρουσιάζει ιδιαίτερη άνοδο της τάξεως του 57,6%.

Σήμερα, ο ιαματικός τουρισμός παρουσιάζεται ως μία οικονομικά ανελίσσόμενη μορφή τουρισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, γεγονός που προβάλλει την Ελλάδα ως έναν από τους κορυφαίους προορισμούς καθώς διαθέτει ποικίλες ιαματικές πηγές. Η χρήση των ιαματικών πηγών σε συνδυασμό με τους φυσικούς πόρους, την πολιτιστική κληρονομιά και το μεσογειακό κλίμα, αποτελούν ένα ισχυρό συνδυασμό διαμορφώνοντας τον ιδανικό τουριστικό προορισμό όλο το έτος επιφέροντας σημαντικές οικονομικές επιδόσεις.

3.2 Η Ελληνική αγορά ιατρικού και ιαματικού τουρισμού

Κατά τα τελευταία έτη, η Ελλάδα έχει ξεκινήσει να συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των κυριότερων παικτών της αγοράς, όσον αφορά στη βιομηχανία του ιαματικού τουρισμού. Το γεγονός αυτό οφείλεται, κατά κύριο λόγο, στο κλίμα και τις θερμοκρασίες που επικρατούν στη χώρα, στο υψηλά εξειδικευμένο ιατρικό προσωπικό καθώς και στις πρωτοποριακές ιατρικές καινοτομίες που επιδεικνύει η χώρα (medicaltourismmag.com). Περαιτέρω, η Ελλάδα θεωρείται ως ένας ασφαλής ταξιδιωτικός προορισμός, ενώ παράλληλα, η ομορφιά του φυσικού της τοπίου, σε

συνδυασμό με ηλιοφάνεια, τις θεραπευτικές φυσικές πηγές και τη μοναδική μεσογειακή κουζίνα, καθιστούν τη χώρα ως πρωταρχική επιλογή πολλών καταναλωτών ιαματικού τουρισμού.

Η Ευρώπη προσελκύει περισσότερους από 2,6 εκατομμύρια τουρίστες ετησίως, αντιπροσωπεύοντας το 25% της παγκόσμιας αγοράς τουρισμού της υγείας. Η Τουρκία και η Κροατία είναι οι δύο κυρίαρχοι αναδυόμενοι προορισμοί ιαματικού τουρισμού στην Ευρώπη, ενώ η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο αποτελούν συνήθως την επιλογή των ασθενών που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα υγείας (medicaltourismmag.com).

Σύμφωνα με το δείκτη ανταγωνιστικότητας στον ταξιδιωτικό και τουριστικό κλάδο, του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ, το 2017, η Ελλάδα κατείχε την εικοστή τέταρτη (24^η) θέση, μετακινούμενη από την τριακοστή πρώτη (31^η) θέση που κατείχε κατά το έτος 2015, μεταξύ εκατό τριάντα έξι (136) χωρών, οι οποίες αξιολογήθηκαν ως προς τη δύναμη και την ανταγωνιστικότητα της τουριστικής τους αγοράς. Η έρευνα έδειξε ότι ο κλάδος του τουρισμού συνέβαλλε στην Ελληνική οικονομία κατά \$ 14 εκατομμύρια κατά το έτος 2017, αντιπροσωπεύοντας το 7,6% του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος της χώρας. Σύμφωνα, πάντοτε, με την ίδια έρευνα, τα δυνατά σημεία της αγοράς του τουρισμού υγείας της χώρας περιλαμβάνουν την υγεία και την υγιεινή, τις υποδομές των τουριστικών υπηρεσιών και την προτεραιότητα που κατέχουν ο ταξιδιωτικός κλάδος και ο τουρισμός (medicaltourismmag.com).

Οι παράγοντες, οι οποίοι βελτίωσαν τη θέση της Ελλάδος στην αγορά του τουρισμού ευεξίας περιλαμβάνουν τις βιώσιμες, ιδιωτικές υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης, τη διαθεσιμότητα παγκοσμίως γνωστών και άρτια καταρτισμένων επαγγελματιών του κλάδου υγείας και την τεχνολογικά καθοδηγούμενη ιατρική περίθαλψη. Περαιτέρω, η εγγύτητα της Ελλάδος σε μία ακόμη ισχυρή χώρα της παγκόσμιας αγοράς ιαματικού τουρισμού, των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων, συμβάλλει κι αυτή στην αύξηση της ανταγωνιστικής δύναμης της χώρας και στην προσέλκυση πελατών από τις χώρες της Μέσης Ανατολής. Μάλιστα, η Ελλάδα αποτελεί ένα από τα είκοσι έξι (26) Ευρωπαϊκά κράτη, τα οποία έχουν απομακρύνει τον έλεγχο διαβατηρίων και οποιαδήποτε άλλη μορφή συνοριακού ελέγχου στα κοινά τους σύνορα (medicaltourismmag.com). Αυτός ο παράγοντας αφορά και τους πολίτες των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων στη Ζώνη Σένγκεν, συμβάλλοντας για ακόμη μία φορά στην παροχή κινήτρων για επίσκεψη στην Ελλάδα για σκοπούς ιαματικού τουρισμού.

Οι ιατρικοί κλάδοι που προσελκύνουν στην Ελλάδα ασθενείς του ιαματικού τουρισμού περιλαμβάνουν την *in vitro* γονιμοποίηση, την πλαστική χειρουργική, την οφθαλμολογία, την οδοντιατρική και την αποκατάσταση. Επιπλέον, η Ελλάδα αποτελεί δημοφιλή προορισμό του τουρισμού υγείας για ασθενείς που χρήζουν νεφρικής αιμοκάθαρσης, χάρη στο μεγάλο αριθμό των κέντρων αιμοκάθαρσης σε ολόκληρη τη χώρα (medicaltourismmag.com). Κατά τα τελευταία χρόνια, στην Ελλάδα έχουν καταγραφεί γιγάντια βήματα στη χειρουργική, όπως για παράδειγμα η ανάπτυξη μίας νέας χειρουργικής προσέγγισης στην περίπτωση στένωσης της ουρήθρας, η επιτυχής εκτομή ενός δυσπρόσιτου όγκου στον εγκέφαλο ενός βρέφους ηλικίας πέντε μηνών καθώς και το πρώτο επιτυχημένο διαδερμικό κλείσιμο ενός αρτηριακού πόρου, σε ένα πρόωρο νεογνό χαμηλού βάρους γέννησης.

Μέχρι σήμερα, η Ελλάδα δε διέθετε κάποιον οργανωμένο τρόπο διεξαγωγής ιατρικών ταξιδιών για διεθνείς ασθενείς. Οι ασθενείς έπρεπε να οργανώσουν μόνοι τους το ταξίδι τους, τη διαμονή καθώς και τα σχετικά έξοδα. Παρ' όλα αυτά, οι προαναφερόμενες δυσκολίες εξαλείφθηκαν με την ίδρυση της Ελληνικής Συνομοσπονδίας Τουρισμού Υγείας (medicaltourismmag.com). Η Συνομοσπονδία ιδρύθηκε πριν από πέντε (5) έτη από τον ιατρό Κωνσταντίνο Κωνσταντινίδη, του οποίου το όραμα ήταν να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητα της χώρας και της αγοράς της στη βιομηχανία του τουρισμού ευεξίας, μέσω της συγχώνευσης του τουρισμού υγείας με άλλες όψεις της ταξιδιωτικής και τουριστικής αγοράς της χώρας, όπως η κουλτούρα, τα αθλήματα και οι φυσικοί πόροι (medicaltourismmag.com).

Σε κάθε περίπτωση, επιφορτισμένο με την ευθύνη βελτίωσης των επιχειρηματικών προοπτικών του τουρισμού ευεξίας και την προβολή του τουρισμού ευεξίας στην Ελλάδα είναι το Ελληνικό Συμβούλιο Ιατρικού Τουρισμού, το οποίο απαρτίζουν επαγγελματίες του κλάδου της υγείας, τουριστικό προσωπικό υγείας, αερομεταφορείς και πρακτορεία μάρκετινγκ (medicaltourismmag.com).

3.3 Στοιχεία Επισκεψιμότητας των Λουτρικών Μονάδων

Το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, συγκεκριμένα η Ομάδα Περιβάλλοντος, στα πλαίσια του ερευνητικού προγράμματος «Ιαματικές Πηγές και Λουτρότοποι» πραγματοποίησε έρευνα, στατιστική μελέτη και ανάλυση των στοιχείων

επισκεψιμότητας των Λουτρικών Μονάδων ανά τη χώρα. Συγκεκριμένα, περιλαμβάνονται δεδομένα τα οποία ανακτήθηκαν κατά την περίοδο 2005-2016, ενώ τα πορίσματα παρουσιάστηκαν τον Ιούνιο του 2017.

Η επισκεψιμότητα των Λουτρικών Μονάδων καταγράφεται αρχικά με την καταμέτρηση του αριθμού των εισιτηρίων ανά περιφέρεια την περίοδο 2005-2016. Όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 5, μεταξύ των ετών 2005-2009, ο συνολικός αριθμός εισιτηρίων όλων των Λουτρικών Μονάδων αυξάνεται κατά 17,3%. Αντιθέτως, το 2010 εμφανίζεται πτώση 11% έναντι του προηγούμενου έτους, κατά το 2011 η πτώση ανέρχεται σε 31,7% και κορυφώνεται το 2012 όπου σε σύγκριση με το 2009 διαμορφώνεται στο 62,4%. Η αναστολή της πτωτικής τάσης και σταθεροποίησή της σε αυτά τα χαμηλότερα επίπεδα πραγματοποιείται τα έτη 2013, 2014, 2015. Τέλος, το 2016 παρουσιάζεται αξιοσημείωτη αύξηση κατά 8% έναντι του 2015, επιτυγχάνοντας την καλύτερη επίδοση της πενταετίας 2012 – 2016, δίχως όμως να προσεγγίζονται τα επίπεδα εισιτηρίων προηγούμενων ετών όπως του 2009 ή του 2011. (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, n.d.)

Η αξιοσημείωτη πτώση του αριθμού των εισιτηρίων των λουτρικών μονάδων αποδίδεται κυρίως στις περικοπές των χορηγήσεων από τα ασφαλιστικά ταμεία προς τους δικαιούχους των προγραμμάτων ιαματικού τουρισμού. Στον αντίποδα, η συνεχιζόμενη οικονομική κρίση, απέκλεισε μεγάλο μέρος επισκεπτών χωρίς ασφαλιστική κάλυψη. Η μεγαλύτερη πτώση καταγράφεται στις Λουτρικές Μονάδες της Αιδηψού, όπου η καθοδική πορεία είναι συνεχής και το 2016.

Πίνακας 5 – Αριθμός εισιτηρίων Λουτροπόλεων ανά περιφέρεια για την περίοδο 2005-2016

(Πηγή: <https://www.thermalsprings.gr/index.php/el/nea-anakoynoseis-2/476-apotelesmata-erevnitiku-programmatos-iamatikes-piges>)

Περιφέρεια	Εισιτήρια ανά έτος												Σύνολο
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Ανατολική Μακεδονία- Θράκη	118.801	123.825	123.275	112.474	112.212	91.072	77.169	49.791	43.936	37.983	37.620	35.431	963.589
	6,00%	6,00%	5,46%	4,94%	4,82%	4,43%	4,87%	5,69%	4,99%	4,38%	4,38%	3,82%	5,08%
Κεντρική Μακεδονία	484.624	498.981	627.511	678.300	724.054	679.310	616.746	440.054	447.786	449.785	450.910	491.355	6.589.416
	24,49%	24,20%	27,77%	29,77%	31,17%	33,04%	38,88%	50,26%	50,87%	51,85%	52,47%	52,96%	34,76%
Δυτική Μακεδονία	550	22.700	26.800	20.900	21.000	16.000	4.505	1.264	2.162	1.624	2.094	2.029	121.628
	0,03%	1,10%	1,19%	0,92%	0,90%	0,78%	0,28%	0,14%	0,25%	0,19%	0,24%	0,22%	0,64%
Ήπειρος	42.936	45.570	46.892	44.919	46.189	41.552	26.569	6.860	5.521	5.930	4.894	4.432	322.264
	2,17%	2,21%	2,08%	1,97%	1,98%	2,02%	1,68%	0,78%	0,63%	0,68%	0,57%	0,48%	1,70%
Θεσσαλία	88.693	96.641	93.080	94.445	98.474	87.517	63.172	35.590	33.360	28.964	30.007	30.602	780.545
	4,48%	4,69%	4,12%	4,14%	4,24%	4,26%	3,98%	4,06%	3,79%	3,34%	3,49%	3,30%	4,12%
Δυτική Ελλάδα	113.328	115.301	99.142	113.752	110.276	101.722	75.124	25.252	20.903	19.895	20.569	23.951	839.215

	5,73%	5,59%	4,39%	4,99%	4,75%	4,95%	4,74%	2,88%	2,37%	2,29%	2,39%	2,58%	4,43%
Στερεά Ελλάδα	740.508	767.927	831.874	799.641	771.698	624.751	407.427	130.443	116.847	100.889	86.884	89.012	5.467.901
	37,42%	37,24%	36,81%	35,09%	33,22%	30,38%	25,69%	14,90%	13,28%	11,63%	10,11%	9,59%	28,85%
Αττική	227.549	224.576	228.457	219.920	228.441	206.458	156.689	111.354	121.347	124.834	135.283	130.776	2.115.684
	11,50%	10,89%	10,11%	9,65%	9,83%	10,04%	9,88%	12,72%	13,79%	14,39%	15,74%	14,10%	11,16%
Πελοπόννησος	65.592	64.492	62.459	60.764	67.852	85.457	68.439	29.276	27.036	36.600	38.138	45.875	651.980
	3,31%	3,13%	2,76%	2,67%	2,92%	4,16%	4,31%	3,34%	3,07%	4,22%	4,44%	4,94%	3,44%
Βόρειο Αιγαίο	87.986	92.812	106.151	118.489	128.166	110.470	81.147	40.271	56.317	56.265	49.106	66.476	993.656
	4,45%	4,50%	4,70%	5,20%	5,52%	5,37%	5,12%	4,60%	6,40%	6,49%	5,71%	7,16%	5,24%
Νότιο Αιγαίο	8.601	9.432	14.029	15.034	14.912	11.897	9.109	5.442	4.973	4.671	3.946	7.852	109.898
	0,43%	0,46%	0,62%	0,66%	0,64%	0,58%	0,57%	0,62%	0,56%	0,54%	0,46%	0,85%	0,58%
Σύνολο εισιτηρίων	1.979.168	2.062.257	2.259.670	2.278.638	2.323.274	2.056.206	1.586.096	875.597	880.188	867.440	859.451	927.791	18.955.776
	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

3.4 Νομικό και Θεσμικό πλαίσιο

Η ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού προϋποθέτει την ύπαρξη συγκεκριμένων προδιαγραφών και συνθηκών οι οποίες αφορούν τόσο τα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά των ιαματικών πηγών, όσο και από τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντός τους. Μια πηγή για να θεωρηθεί ιαματική θα πρέπει να φέρει συγκεκριμένες ιαματικές ιδιότητες οι οποίες να απορρέουν από τα φυσικά χαρακτηριστικά της.

Η χημική σύσταση μίας πηγής αναλύεται με επίσημη διαδικασία με στόχο την πιστοποίηση της πηγής βάση των ιδιοτήτων της. Η πιο χαρακτηριστική φυσική ιδιότητα μιας πηγής είναι να είναι θερμή ή υπόθερμη ή να είναι μεταλλική, δηλαδή να έχει αυξημένα ποσοστά διαλυμένων ιόντων μεταλλικών. Η σημασία των ιαματικών πηγών, των απαραίτητων χαρακτηριστικών τους και οι μέθοδοι αξιοποίησής τους, ορίζονται από την ελληνική νομοθεσία η οποία χρονολογείται από το 1920 (Ν. 2188/1920 «περί Ιαματικών Πηγών»).

Ο χαρακτηρισμός των ιαματικών πηγών και κατάλληλη αξιοποίησή τους απαιτεί μία σειρά έργων υποδομών σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία (ΥΠΟΥΡΓΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ Τ/4400/1997 ΦΕΚ: Β 1067 19971203). Οι προϋποθέσεις αφορούν την αποδεδειγμένη ύπαρξη θεραπευτικών υδάτων μέσω χημικών αναλύσεων, την ύπαρξη ιαματικών παραγόντων, όπως το κλίμα και η τοποθεσία τα οποία επιδρούν θετικά στην υγεία των χρηστών, και η κατασκευή εγκαταστάσεων ειδικών οι οποίες θα μπορούν να εξυπηρετούν τόσο τους επισκέπτες (1000 λουόμενοι σε 12ωρη χρονική περίοδο) όσο και το προσωπικό εξασφαλίζοντας συνθήκες ασφαλούς διαμονής (Υ.Α.19971203, 1997).

Η ύπαρξη ιδιότυπων χαρακτηριστικών στην επισκέψιμη περιοχή, όπως φυσικό περιβάλλον, δυνατότητα δραστηριοτήτων, πολιτιστικά στοιχεία και προσβασιμότητα, αποτελούν σημαντικά κριτήρια χαρακτηρισμού ενός φυσικού πόρου ως ιαματικό. Η δημιουργία ενός τέτοιου πόλου έλξης δημιουργεί συνθήκες περιβαλλοντικής προστασίας καθώς προϋποθέτει την προστασία του άμεσου περιβάλλοντος σε ακτίνα ενός χιλιομέτρου.

Με το Ν. 4844/1930 θέτεται για πρώτη φορά η προστασία του περιβάλλοντος χώρου μίας ιαματικής πηγής, ακριβώς με τις ίδιες προϋποθέσεις, μέσα στην οποία

απαγορεύεται οποιαδήποτε δραστηριότητα που θα μπορούσε να επιφέρει βλάβη στις πηγές (Ν.4844, 1930).

Επί προσθέτως, το 1960 καθορίζεται η διαδικασία για σχετικές τροποποιήσεις του αστικού περιβάλλοντος των ιαματικών πηγών τουριστικού ενδιαφέροντος, κατόπιν γνωμοδότησης του ΕΟΤ, κατά περίπτωση, (άρθρο 14 του Ν. 4086/1960). Συμπληρωματικές ήταν οι διατάξεις (απόφαση αρ. 34510/7766/1999 του ΥΠΕΧΩΑΕ, ΦΕΚ 35/8/26.1.1999) για την εκπόνηση υδρογεωλογικών μελετών και την προστασία ιαματικών πηγών μέσα στον πολεοδομικό ιστό της περιοχής ενδιαφέροντος.

Ο Νόμος 3498/2006 (ΦΕΚ 230/Α'/24.10.2006) καθορίζει τη διαδικασία αναγνώρισης των ιαματικών ιδιοτήτων των πηγών, θεσπίζεται το Γενικό Μητρώο Ιαματικών Φυσικών Πόρων και η αντίστοιχη Επιτροπή Προστασίας Ιαματικών Φυσικών Πόρων στοχεύοντας στον αποτελεσματικό έλεγχο των πηγών.

Σύμφωνα με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο καθορίζεται η διαχείριση των ιαματικών φυσικών πόρων, αποκλειστικά από τον ΕΟΤ και αποσαφηνίζεται ο τρόπος ανάθεσης προς τρίτους σε αντίθεση με τον παλαιότερο Νόμο περί Ανακήρυξη Ιαματικών Πηγών (Ν. 2188/1920 «περί Ιαματικών Πηγών») άρθρο 1, (ΦΕΚ 132/Α/17.6.1920) ο οποίος μεταβίβαζε την κυριότητα στον ΕΟΤ, ακόμα και όταν πρόκειται για ιδιωτικό ιδιοκτησιακό καθεστώς.

Αξίζει να αναφερθεί ότι σύμφωνα με το Ν. 2636/1998 (ΦΕΚ 198/Α/27.8.1998) και το 2837/2000 (ΦΕΚ 178/Α/3.8.2000) οι ιαματικές πηγές τουριστικής αξιοποίησης περιήλθαν για κάποιο εύλογο χρονικό διάστημα στην Ανώνυμη Εταιρία «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΑΚΙΝΗΤΑ Α.Ε.» (ΕΤΑ Α.Ε.), ενώ σε περίπτωση αξιοποίησης από τοπικές αυτοδιοικήσεις, η εκμετάλλευση των ιαματικών πηγών τοπικής σημασίας υλοποιούνταν από τις εκάστοτε τοπικές αυτοδιοικήσεις για το χρονικό διάστημα μίας δεκαετίας, με δικαίωμα ανανέωσης της παραχώρησης μέσω διοικητικών πράξεων (Ν.2636/1998 ,ΦΕΚ 198 Α'). Το 2001 σύμφωνα με το αντίστοιχο Π.Δ., η γενικότερη εποπτεία και διαχείριση αρμοδιοτήτων υλοποιείται από τη Γενική Γραμματεία Τουρισμού του Υπουργείου Ανάπτυξης, η οποία είναι υπεύθυνη για την ανακήρυξη ιαματικής πηγής και την απαλλοτρίωση των απαραίτητων εκτάσεων (Π.Δ. 313/2001 - ΦΕΚ 211/Α/2001).

Το Φεβρουάριο του 2012, 83 ακίνητα του ΕΟΤ, παραχωρήθηκαν χωρίς αντάλλαγμα σε 56 δήμους προς εκμετάλλευση, περιλαμβάνοντας εδαφικές εκτάσεις, τουριστικά

περίπτερα, διατηρητέα κτίσματα, ξενοδοχειακά καταλύματα, ιαματικές πηγές και άλλα (northeviaguide.blogspot.com, 2013). Το καθεστώς αυτό ισχύει μέχρι σήμερα, καταργώντας την κατηγοριοποίηση τοπικής εθνικής εμβέλειας, αναγνωρίζοντας την ισάξια σημασία όλων των ιαματικών πηγών.

Σημαντική καινοτομία στην ιστορία του νομοθετικού πλαισίου για τον ιαματικό τουρισμό είναι η δημιουργία θεσμικών οργάνων, τα οποία δύνανται να αξιολογούν και να ελέγχουν τις ιαματικές πηγές. Συστήνεται το Συμβούλιο αναγνώρισης και το Γενικό Περιφερειακό Μητρώο, δίνοντας τη δυνατότητα ισάξιας ανάπτυξης και διαχείρισής τους.

Σημαντική αναφορά στη βιωσιμότητα των ιαματικών πηγών και την ορθότερη διαχείριση του ιαματικού τουρισμού, είναι η αποκρατικοποίηση συγκεκριμένων πηγών (Υπάτης και Θερμοπυλών), η οποία κρίθηκε νόμιμη σαν διαδικασία παρά τις αντιρρήσεις των τοπικών φορέων (Συμβούλιο της Επικρατείας, υπ' αριθμό. 877 και 878/2016 αποφάσεις, Συνταγματική και νόμιμη την μεταβίβαση, χωρίς αντάλλαγμα, στο «Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου» -ΤΑΙΠΕΔ) (dikaiologitika.gr, 2016).

Η ανάπτυξη των ανάλογων υδροθεραπευτηρίων στις περιοχές ενδιαφέροντος, απαιτούσε τον άμεσο ορισμό των προδιαγραφών λειτουργίας τους, ώστε να επιτευχθεί το επίπεδο βιωσιμότητά τους. Οι τεχνικές προδιαγραφές τους τέθηκαν με την απόφαση αρ. 530992/1987 Γ. Γραμματέα ΕΟΤ, ΦΕΚ 557/8/23*10.87, περί «Τεχνικών προδιαγραφών τουριστικών εγκαταστάσεων».

Συνδυαστικά, τέθηκε εν ισχύ το 1997, η ΚΥΑ περί Ανάπτυξης (ΦΕΚ 1067/Β/3.12.97) καθορίζοντας τις προδιαγραφές ένταξής τους στον Αναπτυξιακό Νόμο τότε, με σκοπό την ενίσχυσή τους («Προδιαγραφές Εγκαταστάσεων Αξιοποίησης Ι. Π. για την υπαγωγή τους στο καθεστώς κινήτρων του Αναπτυξιακού Νόμου») (ΚΥΑ.Τ/4400, 1997).

Το 2001, η νομοθεσία εκσυγχρονίζεται ως προς τις απαιτήσεις των επιχειρήσεων για την αποτελεσματικότερη λειτουργία τους. Εισάγεται το ειδικό σήμα λειτουργίας των Ιαματικών Κέντρων με τις Εγκαταστάσεις Ειδικής Τουριστικής Υποδομής, ενώ δημιουργούνται τα Κέντρα Αποκατάστασης Υγείας (Καρατζά, 2001).

Το έτος 2016, στο πλαίσιο προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος, αποσαφηνίστηκε η διαφορά των φυσικών εκροών των πηγών και των εκροών λυμάτων από τις

εγκαταστάσεις, γεγονός που αποτελούσε εμπόδιο στην ανάπτυξη κατάλληλων υποδομών αξιοποίησης, λόγω κωλύματος των αδειών λειτουργίας των σχετικών επιχειρήσεων (ekriti.gr, 2017).

Η προβολή του ιαματικού τουρισμού καθορίζεται από το 2004, σύμφωνα με τον Ν. 3270/ 2004 (ΦΕΚ 187 Α'), όπου αναφέρεται *«Διαφημιστικά προγράμματα και γενικά ενέργειες, που αφορούν την τουριστική προβολή και διαφήμιση της χώρας ή περιοχών αυτής στο εσωτερικό και εξωτερικό.....πρέπει να τελούν σε πλήρη εναρμόνιση προς το γενικό σχεδιασμό και την εξυπηρέτηση των στόχων του προγράμματος τουριστικής προβολής της χώρας ή των περιοχών αυτής, που καταρτίζει το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης σε συνεργασία με τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού.»* (Ν.3498, 2006)

Στο πλαίσιο ενίσχυσης του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα, πραγματοποιήθηκαν εξειδικευμένα συνέδρια, όπως το Πανελλήνιο Συνέδριο της Ελληνικής Ακαδημίας Ιαματικής Ιατρικής, με σκοπό την προβολή των ευεργετικών ιδιοτήτων των ιαματικών πηγών, ιδρύθηκε η Ακαδημία Ιαματικής Ιατρικής (2015) και υλοποιήθηκαν μία σειρά εκπαιδευτικών προγραμμάτων και εργαστηρίων (huffingtonpost.gr, 2016).

Ιδρύθηκε ο Σύνδεσμος Δήμων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας με σκοπό την προστασία των ιαματικών πηγών στην Ελλάδα και την προώθηση του θερμαλιστικού τουρισμού. Ο εκσυγχρονισμός και η ανάδειξη των ιαματικών προορισμών αποτελεί βασική κατεύθυνση της πολιτικής ανάπτυξής τους, η οποία υλοποιείται με αργούς ρυθμούς στην Ελλάδα, λόγω του πλήθους προϋποθέσεων και χαρακτηριστικών που πρέπει να φέρει η ιαματική πηγή.

Η εφαρμογή συγκεκριμένων διαδικασιών πιστοποίησης των πηγών και παραχώρησης αδειών των ιαματικών κέντρων, άμεσα και αποτελεσματικά, αποτέλεσε στόχο του Υπουργείου Τουρισμού το 2017-18 (να αναγνωριστούν 100 θεραπευτικές πηγές).

Η ανάπτυξη του ιαματικού-θερμαλιστικού τουρισμού, του τουρισμού υγείας και της θαλασσοθεραπείας, αποτελεί βασική κατεύθυνση του στρατηγικού σχεδιασμού, θέτοντας την ανάγκη επίσπευσης νομοθέτησης του τουριστικού χωροταξικού σχεδίου το οποίο θα αναδεικνύει τους νέους τουριστικούς προορισμούς στην Ελληνική Επικράτεια. Το νέο νομοθετικό πλαίσιο το οποίο θα πρέπει να ισχύει σήμερα σχετικά με τις τεχνικές προδιαγραφές των εγκαταστάσεων που απαιτούνται βρίσκεται σε στάδιο ολοκλήρωσης (ekriti.gr, 2017).

3.5 Παραδείγματα στον Ελλαδικό χώρο

Η Ελλάδα αποτελεί σημαντικό πάροχο ιαματικών πηγών καθώς διαθέτει 753 εκ των οποίων οι 36 (από τις 82 ενεργές), έχουν αναγνωριστεί επίσημα με ΦΕΚ, γεγονός που αναδεικνύει την αναγκαιότητα για τον εκσυγχρονισμό και την αξιοποίηση των ιαματικών φυσικών πόρων (<http://hania.news>, 2016). Οι υδροθεραπευτικές εγκαταστάσεις οι οποίες λειτουργούν από αυτές οι 38 ανήκουν στους Δήμους, οι 37 είναι ιδιόκτητες και οι 7 κρατικές.

Η αξιοποίηση των ιαματικών πηγών στη νησιωτική Ελλάδα εντοπίζεται το 2014 έντονη καθώς οι τοπικές αυτοδιοικήσεις πραγματοποιούν προσπάθειες προσέλκυσης τουριστών μέσα από την προβολή των ιαματικών πηγών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα νησιά Κίμωλος, Κύθνος, Μήλος και Σέριφος τα οποία εντάχθηκαν σε μία σειρά έργων ανάπλασης και αξιοποίησης, με στόχο την πιστοποίησή τους από το κράτος.

Η προβολή των θεραπευτικών φυσικών πόρων συνδυάζεται με την προβολή της ιστορικότητας ενός τόπου και τη διατήρηση της πολιτιστικής του κληρονομιάς. Η Κύθνος αποτελεί σημαντικό παράδειγμα της νησιώτικης Ελλάδας της οποίας η ύπαρξη είναι συνυφασμένη με την ιστορία της καθώς το όνομά της ως Θερμιά, είναι απόρροια της ύπαρξης των θερμικών πηγών στο νησί (Κακάβου και Αγίων Αναργύρων) στις οποίες σύχναζαν εξέχουσες ιστορικές προσωπικότητες όπως ο βασιλιάς Όθωνας και η βασίλισσα Αμαλία (info-cyclades.gr, 2014).

Πίνακας 6 - Ιαματικές πηγές στην Ελλάδα

Πηγή: (Αγγελίδης, 2007)

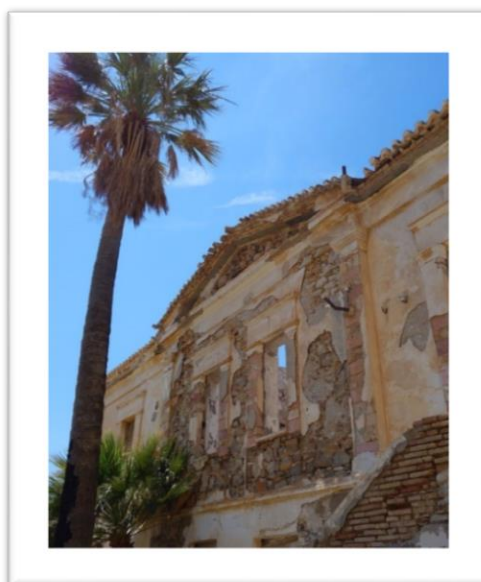
Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΙΑΜΑΤΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ
1	156	Στερεά Ελλάδα	Λουτρά Υπάτης, Λουτρά Πλατυστόμου, Ιαματική πηγή Παλαιοβράχας, Λουτρά Ερανιστής -Κάλτσας, Καμμένα Βούρλα, Θερμοπύλες, Λουτρά Αιδηψού
2	115	Μακεδονία	Νιγρίτα Σερρών, Σιδηρόκαστρο, Άγκιστρο, Νέας Απολλωνίας, Λουτρά Λαγκαδά, Ιαματικές πηγές Δουμπιά Αγ. Αποστόλων, Ιαματικές πηγές Γιάνες Κυλκίς, Ιαματικά λουτρά Αγ. Παρασκευής Κασσάνδρας Χαλκιδικής, Πηγές Σέδες, Ιαματικά λουτρά Θέρμης Θεσσαλονίκης, Λουτρά Πόζαρ ή Λουτρακίου
3	114	Πελοπόννησος	Λουτρά Καϊάφα, Ιαματικά Λουτρά Λουτρακίου Περαχώρας, Λουτρά Ωραίας Ελένης, Ιαματικές πηγές Μεθάνων, Ιαματικές πηγές Ηραίας Γορτυνίας
4	57	Θεσσαλία	Κόκκινο Νερό, Λουτρά Σμοκόβου,
5	57	Ήπειρος	Αμάραντος, Λουτρά Καβασιλών-Πυξαριάς, Ιαματική πηγή Πρεβέζης
6	25	Θράκη	Λουτρά Ελευθερών Καβάλας, Ιαματικές πηγές Τραϊανούπολης, Ιαματικές πηγές Θερμίων Παρανεοστίου, Ιαματικές πηγές Ελευθερών Καβάλας, Κεσσάνη Ξάνθη, Γενησιαίας (Ποταμιάς) Δήμου Αβδήρων, Κρηνίδες,
7	129	Νησιά	Ιαματική Πηγή Ψαροθερμών Σαμοθράκη, Λέσβος, Ευθαλού/Εφταλού, Ιαματική πηγή Θερμής, Θερμά Κόλπου Γέρας, Λουτρά Πολιχνίτου, Θερμά Λήμνου, Αγιάσματα Χίου, Ικαρία, Λουτρά Κύθνου, Λουτρά Κιμώλου, Λουτρά Λάκκου Αδάμαντα Μήλου, Ιαματική πηγή Καλλιθέας Ρόδου
8	100	Κρήτη	Αγ. Αντώνιος ανατολικά της Σούγιας, Aegeo Spa Ηράκλειο, Royal Mare Χερσονήσος, Πηγή Κυραλή Σφακιά, Πηγή Ξινόνερο κ.ά.

Η αναγνωρισιμότητα των ιαματικών λουτρών της Σερίφου ξεκίνησε το 2014, με ενέργειες από την τοπική κοινότητα για την αξιοποίησή τους. Στην τοποθεσία Λιβάδι, πλησίον του ορυχείου, υπάρχει πηγή η οποία αναβλύζει κοκκινωπό νερό και χρησιμοποιούνταν από τους εργάτες για την αποθεραπεία του σε περίπτωση ατυχημάτων.

Σήμερα στεγάζεται σε δύο πέτρινα κτίσματα τα οποία κτίστηκαν από τον Γκρόμαν, Διευθυντή των μεταλλείων, χωροθετημένα πλησίον σε σημαντικό τοπόσημα όπως το Νεοκλασικό κτίσμα τεχνοτροπίας Τσίλερ, το μνημείο των Ηρώων και η Βυζαντινή εκκλησία του Αγίου Ιωάννη, γεγονός που επιτρέπει τη δημιουργία μίας πολιτιστικής

διαδρομής στο νησί και την ταυτόχρονη αξιοποίηση των πολιτιστικών και φυσικών πόρων του (e-serifos.com, 2018).

Εικόνα 8 - Σέριφος, Ιαματική πηγή στο Μ.Λιβάδι και πολιτιστικά μνημεία

(Πηγή: e-serifos.com, 2018)

Η Μήλος από το 2014, φέρει αναγνωρισμένες ιαματικές πηγές από τον ΕΟΤ στον Αδάμαντα, ένα σημαντικό εγχείρημα της τοπικής αυτοδιοίκησης το οποίο διήρκεσε αρκετά έτη μέχρι την ολοκλήρωσή του. Οι θερμικές πηγές φέρουν ιδιαίτερες ιαματικές ιδιότητες λόγω της ηφαιστειακής προέλευσης, των οποίων η χρήση εντοπίζεται από αρχαιοτάτων χρόνων για την ίαση επιδημιών (Αναφορά στο έργο του Ιπποκράτη). Σήμερα αξιοποιούνται από το Δήμο με στόχο την ανάδειξη του νησιού ως εναλλακτικό προορισμό μέσω της ένταξής του στη λίστα προορισμών από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Υγείας ο οποίος διαθέτει ειδική οικονομική ενίσχυση στους επισκέπτες προς ιαματικούς προορισμούς (info-cyclades.gr, 2014).

Μία από τις πιο ιστορικές πηγές της Μακεδονίας (Βλ. Παράρτημα Α) είναι τα λουτρά της Τραϊανούπολης. Ο ιδρυτής της πόλης Τραϊανός, το 2^ο αιώνα μ.Χ. δημιούργησε τις θέρμες προς εκμετάλλευση των θεραπευτικών νερών της περιοχής αναγνωρίζοντας τις ιαματικές ιδιότητες των πηγών.

Εικόνα 9 - Λουτρά Τραϊανούπολης (Sharaiha, 2017)

(Πηγή: Sharaiha, 2017)

Η πλήρη αξιοποίησή τους επήλθε το 1962, όταν κατασκευάστηκαν σύγχρονες εγκαταστάσεις με την ευθύνη της τοπικής αυτοδιοίκησης πλησίον του χωριού Λουτρό, στο Δήμο Αλεξανδρούπολης (Sharaiha, 2017).

Αντίστοιχα στη Δυτική Μακεδονία, στη Φλώρινα όπως και στη Σουρωτή υπάρχουν φυσικές πηγές ανθρακούχες οι οποίες θεωρούνται κατάλληλες για ποσιοθεραπεία, αντιμετωπίζοντας κυρίως γαστρεντερικές παθήσεις. Η πρώτη αξιοποίηση των θεραπευτικών υδάτων πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου από τους Γάλλους. Το 1958 εγκαινιάστηκε επίσημα το εργοστάσιο εμφιαλώσεως, ενώ από 1992 λειτουργεί υπό τη διεύθυνση της τοπικής αυτοδιοίκησης αποτελώντας σημαντικό οικονομικό πόρο για την περιοχή (Sharaiha, 2017).

Στη Στερεά Ελλάδα, στα ορεινά της Ναυπακτίας βρίσκονται τα Λουτρά της Στάχτης τα οποία είναι συνυφασμένα με το μύθο του Ηρακλή. Το υδροθεραπευτήριο αποτελεί τον πυρήνα των 95 στρεμμάτων του Δήμου τα οποία έχουν δοθεί προς τουριστική αξιοποίηση.

Στην Πελοπόννησο, είναι γνωστά τα ιαματικά λουτρά Καϊάφα τα οποία αναβλύζουν μέσα σε σπήλαιο στο όρος Λαπίθα, και τα οποία ήταν αφιερωμένα στις Ανιγρίδες

Νύμφες (Καραπαναγιώτης, 1953). Οι ιαματικές ιδιότητες των νερών αναφέρονται στη μυθολογία, καθώς οι Νύμφες του ποταμού Ανιγρού, κατοικούσαν στο σπήλαιο κοντά στο χωριό Σαμικό, και τις επισκέπτονταν οι λεπροί για να κολυμπήσουν στα νερά του και να εξέλθουν υγιείς (e-rodios.blogspot.com, 2011).

Εικόνα 10 - Λουτρά Καϊάφα στη Δυτική Πελοπόννησο

(Πηγή: Sharaiha, 2017)

Σήμερα οι υποδομές των θερμαλιστικών πηγών βρίσκονται σε νησίδα στη λίμνη Καϊάφα (Νομός Ηλείας) και το υδροθεραπευτήριο στο άνοιγμα του σπηλαίου προς το οποίο η πρόσβαση τελείται παραλιμνίως με βάρκα. Η χρήση τους εντοπίζεται από το 1907 και η ιαματική τους ιδιότητα έγκειται στην αντιμετώπιση ρευματικών παθήσεων. Η επισκεψιμότητα περιορίζεται από τον Ιούνιο μέχρι τον Οκτώβριο καθιστώντας εποχιακή τη λειτουργία τους.

Η αξιοποίησή τους μέχρι το 2000 τελούνται από τον ΕΟΤ ενώ σήμερα ανήκει στην Εταιρεία Ακινήτων Δημοσίου μαζί με το Δάσος Καϊάφα το οποίο είναι χαρακτηρισμένο ως περιοχή Natura. Τα μοναδικά χαρακτηριστικά της περιοχής σε συνδυασμό με μία δεύτερη πηγή για ποσιοθεραπεία (Πηγή Γερανίου), συνιστούν έναν ιδιότυπο προορισμό

ο οποίος προσφέρει σύγχρονες εγκαταστάσεις, και καταλύματα τα οποία συνεισφέρουν στην ολοκληρωμένη αξιοποίηση της περιοχής (thermalsprings.gr, 2018).

Τα Λουτρά της Στάχτης βρίσκονται στην Ορεινή Ναυπακτία (Αιτωλοακαρνανία) είναι γνωστά από την Αρχαιότητα, καθώς συνδέονται με το μυθολογικό κύκλο του Ηρακλή. Το υδροθεραπευτήριο βρίσκεται σε περιοχή φυσικού κάλλους, έκτασης 95 στρεμμάτων, και ο Δήμος Ναυπακτίας προσπαθεί τα τελευταία χρόνια να προχωρήσει σε ολοκληρωμένη τουριστική ανάπτυξη της περιοχής αξιοποιώντας τους θεραπευτικούς φυσικούς πόρους.

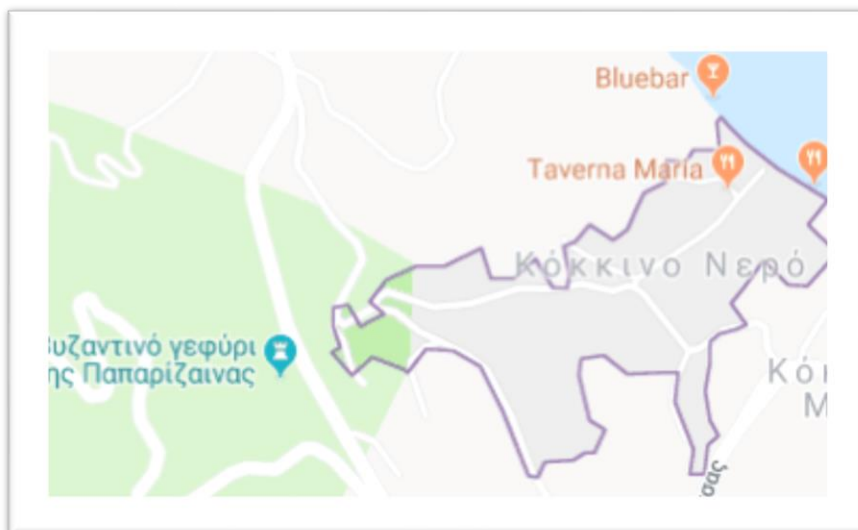
Η περιοχή της Λουτροπηγής μαζί με την Ευηνολίμνη και την Αποδοτία αποτελεί σημαντικό αναπτυξιακό πλεονέκτημα της Ορεινής Ναυπακτίας. Η δημιουργία κατάλληλων υποδομών αποτελεί στόχο της τοπικής κοινότητας καθώς απαιτούνται σημαντικές επενδύσεις για να αξιοποιηθούν κατάλληλα (nafraktos.gr/, 2018).

Στη Θεσσαλία οι πιο γνωστές πηγές σε παγκόσμιο επίπεδο είναι το Κόκκινο Νερό στο Ν. Λαρίσης στο Δήμο Αγιάς. Τα νερά θεωρούνται από αρχαιοτάτων χρόνων ιδανικά για ποσιοθεραπεία και σύμφωνα με αναφορές στο Ιατρικό συνέδριο του Παρισιού το 1905 αναφέρθηκε από τους συμμετέχοντες γιατρούς η σπουδαιότητά τους, για την αντιμετώπιση της αναιμίας, τις νευρικές παθήσεις, και παθήσεις του γαστρεντερολογικού συστήματος.

Η πρώτη εμφιάλωση πραγματοποιήθηκε το 1896 από το βουλευτή Αγιάς, Μ. Δάλλα. Λόγω των ποιοτικών χαρακτηριστικών των υδάτων, ιδρύθηκε η Ανώνυμη Εταιρία Πόσιμων Ιαματικών Υδάτων, με κυριότερο μέτοχο την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας, η οποία δραστηριοποιούνται στην Τουρκία, την Αίγυπτο, τη Ρωσία και αλλού (www.newsbeast.gr/, 2013).

Σήμερα, στοχεύοντας στην ανάδειξη του τόπου και την προσέλκυση νέων επισκεπτών, η τοπική αυτοδιοίκηση έχει ενεργοποιηθεί ώστε να αξιοποιηθούν καταλλήλως και επαρκώς σύμφωνα με τις απαιτούμενες προδιαγραφές. Το 2013 ξεκίνησαν τα απαραίτητα έργα για την αξιοποίησή τους, από την Περιφέρεια Θεσσαλίας, την τοπική αυτοδιοίκηση, μέσω χρηματοδότησης ΕΣΠΑ, προϋπολογισμού 307.000 ευρώ.

Εικόνα 11 - Ιαματικά λουτρά στην τοποθεσία Κόκκινο Νερό στη Θεσσαλία

(Πηγή: www.tripadvisor.com.gr, 2016)

Ο στρατηγικός σχεδιασμός τουριστικής ανάπτυξης στον τομέα του ιαματικού τουρισμού είναι η αναγνώριση όσο περισσότερων ιαματικών κέντρων πληρούν τις προδιαγραφές, και η αναγνώρισή τους ως μέσο βιωσιμότητας των περιοχών ενδιαφέροντος. Στο πλαίσιο ενίσχυσης των προαναφερόμενων υπάρχοντων θεραπευτικών κέντρων και προστασίας των σχετικών φυσικών τους πόρων, εντάχθηκαν υδροθεραπευτικά κέντρα με σκοπό τη συμμόρφωσή τους σύμφωνα με τις νομοθετικές διατάξεις, και την αποτελεσματική αξιοποίηση των υφιστάμενων δομών τους. Πιο συγκεκριμένα οι Ιαματικές Πηγές Καϊάφα, οι πηγές του Ν. Ηλείας και οι πηγές

Κονιαβίτη και Κ.Βούρλων αποτελούν σημαντικές τουριστικές επενδύσεις σε κρατικό επίπεδο.

Η ανάπτυξη σύγχρονων κέντρων θερμαλισμού μέσω ιδιωτικού κεφαλαίου αναφέρεται στα ιαματικά κέντρα Μεθάνων, Πλατυστόμου, Λουτρακίου και Κύθνου στα οποία δύναται η αξιοποίησή τους να επιφέρει σημαντικά οφέλη στην τοπική κοινωνία. Η Αιδηψός, η Υπάτη, οι Θερμοπύλες και το Καλλίδρομο θεωρούνται από τους σημαντικότερους και τους πιο ιστορικούς προορισμούς ιαματικού τουρισμού και απαιτούνται επενδύσεις αναβάθμισης των υφιστάμενων εγκαταστάσεων γεγονός που οδήγησε στην ένταξή τους στον Αναπτυξιακό νόμο το 2011.

Πιο συγκεκριμένα επενδύονται ένα εκατ. ευρώ στην Αιδηψό, πεντακόσιες χιλιάδες ευρώ στην Υπάτη, τριακόσιες χιλιάδες στις Θερμοπύλες και διακόσιες χιλιάδες στο Καλλίδρομο, ενισχύοντας τις δομές προστασίας των ιαματικών φυσικών πόρων (egnomi.gr, 2011).

Σύμφωνα με συνεντεύξεις από αρμόδιους φορείς σχετικά με τη βιωσιμότητα των ιαματικών κέντρων, και την προστασία των θεραπευτικών πηγών, οι απόψεις διχάζονται. Οι διαδικασίες αξιοποίησης ή αναγνώρισης είναι ιδιαίτερα χρονοβόρες και δαπανηρές, ενώ οι αστάθμητοι παράγοντες οι οποίοι ενδέχεται να δημιουργήσουν συνθήκες απαξίωσης ή αστοχίας των επενδυτικών κεφαλαίων, αυξάνουν το ρίσκο για τους επενδυτές και τους υπεύθυνους φορείς.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση στο Κόκκινο Καβάλας, όπου η ιαματική πηγή του Πυλοθεραπευτηρίου Κρηνίδων το 2017 υπέστη σοβαρή βλάβη λόγω αποστραγγιστικών εργασιών που τελούνταν σε απόσταση 800μ. μικρότερο από αυτό που ορίζει η νομοθεσία, ενώ οι τοπικές αρχές φέραν πλήρη άγνοια της ισχύουσας νομοθεσίας όπως και ο υπεύθυνος εργολάβος (kokkinokavalas.gr, 2017).

Η δεύτερη άποψη παρουσιάζεται ιδιαίτερα αισιόδοξη με την προσέλκυση νέων επενδύσεων σε ιδιωτικά έργα αξιοποίησης των ιαματικών πηγών, όπως στην Αιδηψό (1,5 εκ. ευρώ), ενώ σημαντική αναφορά είναι το συνεχές ενδιαφέρον των τοπικών φορέων να ενταχθούν οι φυσικοί τους πόροι σε καθεστώς προστασίας και ανάδειξής τους (Νησιωτική Ελλάδα) παρά των εμποδίων που τυγχάνει να αντιμετωπίσουν (egnomi.gr, 2011).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο – ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

4.1 Ο ορισμός του χωροταξικού σχεδιασμού

Ο χωροταξικός σχεδιασμός σε κλίμακα περιφέρειας ποικίλλει σημαντικά μεταξύ των διαφόρων χωρών. Παρ' όλα αυτά, εντοπίζονται δύο διασυνδεδεμένες προσεγγίσεις, οι οποίες αναπτύχθηκαν στις δυτικές χώρες και αφορούν αφενός στον παραδοσιακό χωροταξικό σχεδιασμό και αφετέρου στην αναδύομενη νέα μορφή χωροταξικού σχεδιασμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτή τη στιγμή, οι όροι του «περιφερειακού σχεδιασμού» και του «χωροταξικού σχεδιασμού» χρησιμοποιούνται συνήθως χωρίς διαφορά σε κλίμακα περιφέρειας, όταν οι χρήστες τους αγνοούν το βασικό ορισμό τους (Faludi, 2002). Για παράδειγμα, ο χωροταξικός σχεδιασμός, ο οποίος γίνεται αντιληπτός ως ένας σχετικά ουδέτερος και συμπεριληπτικός ορισμός από το Williams (1996), περιλαμβάνει όλα τα είδη του σχεδιασμού σε διαφορετικές γεωγραφικές κλίμακες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Παράλληλα, σύμφωνα με την επιτομή της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί του συστήματος και των πολιτικών των χωροταξικού σχεδιασμού (CEC, 1997), ο χωροταξικός σχεδιασμός ορίζεται ως οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται, σε μεγάλο βαθμό, από το δημόσιο τομέα προκειμένου να ασκηθεί επιρροή στη μελλοντική διανομή των διαδικασιών στο χώρο. Ο χωροταξικός σχεδιασμός περιλαμβάνει μέτρα για το συντονισμό της χωροταξικής επίδρασης των πολιτικών άλλων τομέων, ώστε να επιτευχθεί μία περισσότερο δίκαιη κατανομή της οικονομικής ανάπτυξης μεταξύ των περιοχών, η οποία, υπό άλλες συνθήκες, θα πραγματοποιούνταν μέσω των δυνάμεων της αγοράς και να ρυθμιστεί η μετατροπή της χρήσης της γης και των ακινήτων.

Αντίθετα, ο περιφερειακός σχεδιασμός χαρακτηρίζεται από μία συγκεκριμένη πρακτική και θεωρητική ρίζα περιφερειακού χαρακτήρα, η οποία εφαρμόζει την προοπτική της περιφέρειας ώστε να επιτύχει συγκεκριμένους στόχους ανάπτυξης (Soja, 2009; Friedman and Alonso, 1964). Περαιτέρω, επικεντρώνεται, παραδοσιακά, στην οικονομική ανάπτυξη και στις σχέσεις της με άλλες κοινωνικές δραστηριότητες (Soja, 2009). Κατά συνέπεια, υπό το συγκεκριμένο ορισμό, ο χωροταξικός σχεδιασμός σε κλίμακα περιφέρειας αποτελεί μία μορφή περιφερειακού σχεδιασμού.

Παρά το γεγονός ότι και οι δύο ορισμοί παρέχουν πνευματική αξία διασυνοριακής σκέψης αναφορικά με τη χωροταξική πολιτική και την ανάπτυξη, παρουσιάζονται διαφορές μεταξύ του χωροταξικού σχεδιασμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση και του περιφερειακού σχεδιασμού στη Βόρεια Αμερική (Faludi, 2002). Αρχικά, οι πρακτικές του χωροταξικού σχεδιασμού στις Ευρωπαϊκές χώρες συγκρούονται με δικαιώματα ιδιοκτησίας ώστε να ρυθμίσουν τις ιδιωτικές επενδύσεις, ενώ οι πρακτικές του περιφερειακού σχεδιασμού της Βορείου Αμερικής δε συγκρούονται με αντίστοιχα δικαιώματα (Hall and Tewdwr-Jones, 2010; Faludi, 2010).

Επιπλέον, σε αντίθεση με τους Αμερικανικούς τοπικούς σχεδιασμούς, οι οποίοι ελέγχονται σε τοπικό επίπεδο, οι τοπικοί χωροταξικοί σχεδιασμοί στις Ευρωπαϊκές χώρες υπόκεινται στα χωροταξικά σχέδια του εθνικού ή περιφερειακού επιπέδου (Faludi, 2002). Κατά συνέπεια, ένα συγκεκριμένο χωροταξικό σχέδιο στις Ευρωπαϊκές χώρες τείνει να εμπίπτει σε ένα σύστημα χωροταξικού σχεδιασμού. Σε αντίθεση με τις Ευρωπαϊκές χώρες, οι χώρες της Βορείου Αμερικής δε διαθέτουν ένα εθνικό σύστημα χωροταξικού σχεδιασμού, οπότε ο περιφερειακός σχεδιασμός είναι σχετικά ανεξάρτητος σε συγκεκριμένη γεωγραφική κλίμακα (Kayden, 2000). Οι διαφορετικές μορφές του χωροταξικού σχεδιασμού μεταξύ των Ευρωπαϊκών και των χωρών της Βορείου Αμερικής προκύπτουν από τις διαφορετικές πολιτικές δομές και πολιτιστικές παραδόσεις (Hall and Tewdwr-Jones, 2010). Ο Carbonell (2002) υποστηρίζει ότι, σε σύγκριση με τις χώρες της Βόρειας Αμερικής, οι οποίες διαμοιράζουν τις εξουσίες στην τοπική κυβέρνηση, οι Ευρωπαϊκές χώρες στηρίζονται στην καλύτερη αλληλεπίδραση των από την κορυφή προς τη βάση και από τη βάση προς την κορυφή εξουσιών. Περαιτέρω, ο Carbonell εξηγεί ότι οι υπεύθυνοι χωροταξικού σχεδιασμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποδίδουν αρκετά καλύτερα από τους αντίστοιχους υπεύθυνους χωροταξικού σχεδιασμού στη Βόρεια Αμερική και ότι οι Αμερικανοί συνάντησαν εμπόδια κατά την αντιμετώπιση των διασυνοριακών ζητημάτων στην μητροπολιτική περιοχή (Carbonell, 2002).

4.2 Νέες αναδύμενες μορφές χωροταξικού σχεδιασμού στην Ευρώπη

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, σε αντίθεση με την αποκέντρωση της εξουσίας και την ανάθεση της στις τοπικές κυβερνήσεις στη Βόρεια Αμερική, οι Ευρωπαϊκές χώρες παρουσιάζουν μία καλύτερη σύνθεση εξουσιών, με κατεύθυνση είτε από την κορυφή

προς τη βάση, είτε από τη βάση προς την κορυφή. Ως αποτέλεσμα, ο σχεδιασμός στην Ευρώπη είναι κατά πολύ ενεργητικότερος και προοδευτικότερος (Carbonell, 2002). Σύμφωνα με το Williams (1996), ο χωροταξικός σχεδιασμός ως έννοια, έχει ερμηνευθεί με διαφορετικούς τρόπους κατά την πάροδο του χρόνου και αποτελεί έναν Αγγλο-Ευρωπαϊκό όρο, που έχει μεταφερθεί στα Αγγλικά. Μάλιστα, τόσο οι Γερμανοί όσο και οι Δανοί χρησιμοποιούν εδώ και πολύ καιρό το συγκεκριμένο όρο, αναφερόμενοι στην χωροταξία ή την χωροταξική πολιτική, οι οποίες αντικαθιστούν τη δημόσια παρέμβαση στην χωρική ανάπτυξη (Hajer and Zonneveld, 2000; Williams, 1996). Προφανώς, ο χωροταξικός σχεδιασμός αποσκοπεί ξεκάθαρα στη ρύθμιση της ιδιωτικής ανάπτυξης σε πρώιμο στάδιο, μέσω της χρήσης της γης (Faludi, 2010).

Από τη δεκαετία του 1990, παρατηρήθηκε μία σημαντική μεταστροφή του αστικού και περιφερειακού σχεδιασμού από τη στρατηγική έργου και τον κανονισμό χρήσης της γης στην ανάπτυξη χωροταξικών στρατηγικών για τις πόλεις και τις περιοχές (Faludi, 2009; Albrechts et al., 2003). Η νέα μορφή χωροταξικού σχεδιασμού δε συνιστά ένα αμιγώς τοπικό σχέδιο ή περιφερειακό σχέδιο ή σχέδιο χρήσης της γης, αλλά αποσκοπεί στην τόνωση της ενσωμάτωσης και της συνεργασίας μεταξύ διασυνοριακών περιοχών (Carbonell, 2002). Ιδιαίτερα, σε συνέχεια της προώθησης της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, όλο και περισσότερες χώρες υιοθετούν αυτή τη νέα μορφή χωροταξικού σχεδιασμού (Nadin, 2007). Μάλιστα, η καθιέρωση της Προοπτικής της Ευρωπαϊκής Χωροταξικής Ανάπτυξης (ESDP) ως στρατηγικό σχεδιασμό, το 1999, παρέχει την ευκαιρία αναθεώρησης του χωροταξικού σχεδιασμού ώστε να συντονίζει τομεακές πολιτικές μεταξύ διαφορετικών περιοχών και μοτίβα χωροταξικής ανάπτυξης σε περιφερειακή κλίμακα (Faludi and Waterhout, 2002). Ο σχεδιασμός υπενθυμίζει, επίσης, στους υπεύθυνους χάραξης της πολιτικής, ότι η περιφέρεια είναι η βάση της παρέμβασης στην ανάπτυξη και ότι ο χωροταξικός σχεδιασμός θεωρείται ως ένα αποτελεσματικό όργανο συγχρονισμού, ενσωμάτωσης και μεσολάβησης στην περιφερειακή ανάπτυξη (Wong et al., 2008). Βάσει των παραπάνω, υποστηρίχθηκε ότι μία νέα μορφή χωροταξικού σχεδιασμού προέκυψε στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Faludi, 2010; Faludi, 2009; Albrechts, 2006; Albrechts et al., 2003).

Το βασικό κίνητρο είναι η καθιέρωση μίας συναφούς χωροταξικής λογικής για τις δραστηριότητες σχεδιασμού σε ευρύτερη κλίμακα, με σεβασμό στον κανονισμό χρήσης της γης, στην προστασία των πόρων και στις επενδύσεις στην αναγέννηση και τις υποδομές (Albrechts, 2006; Wong, 2002). Νωρίτερα, οι κυρίαρχες φιλοσοφίες σχετικά

με την ανάπτυξη έτειναν να επικεντρώνονται στην εξέλιξη, η οποία δεν μπορεί να προγραμματιστεί, εάν πραγματοποιείται υπό αυξανόμενο νεοφιλελευθερισμό και μείωση της δημόσιας παρέμβασης σε όλους τους τομείς (Healey, 1997). Επιπλέον, υπήρχαν ανησυχίες σχετικά με προβλήματα διοικητικού κατακερματισμού, βιωσιμότητας και επιχειρηματικών στρατηγικών (Albrechts, 2006). Ο μετασχηματισμός εκδηλώνει, επίσης, το παραδοσιακό ισχυρό κράτος για την ανασυγκρότηση των σχέσεων διακυβέρνησης στην Ευρώπη (Albrechts et al., 2003). Κατά συνέπεια, ο χωροταξικός σχεδιασμός αντιμετωπίζεται ως το όχημα, μέσω του οποίου διάφορα επίπεδα και τομείς της κυβέρνησης, συντονίζουν τις σχετικές πολιτικές τους, διαμέσου κάθετης και οριζόντιας ολοκλήρωσης αντίστοιχα. Από την άλλη πλευρά, ο αναδυόμενος χωροταξικός σχεδιασμός αποτελεί, επίσης, μία κρατική στρατηγική, η οποία θεωρείται ως ένα μοτίβο επέμβασης στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, η οποία ευνοεί συγκεκριμένες κλίμακες και παίκτες (Macleod and Goodwin, 1999). Από τα παραπάνω, εξάγεται το συμπέρασμα ότι ο χωροταξικός σχεδιασμός έχει ξεκάθαρες επιρροές στη σκέψη και την πρακτική του περιφερειακού σχεδιασμού και της περιφερειακής διακυβέρνησης.

Γενικότερα, απαιτείται στρατηγική σκέψη στο πλαίσιο της περιφερειακής χωροταξικής ανάπτυξης ώστε να επεκταθεί η ατζέντα των πολιτικών και οι απαιτήσεις (Friedman, 2004; Healey, 2004). Ως συνέπεια των παραπάνω, η στρατηγική σκέψη, τα πλαίσια και οι πόλεις-περιφέρειες μετατράπηκαν σε δημοφιλείς όρους του διαλόγου αναφορικά με το σχεδιασμό (Albrechts, 2006). Ο χωροταξικός σχεδιασμός γίνεται κατανοητός ως μία διαδικασία εντός ενός καθορισμένου πλαισίου μέρους, κλίμακας και χρόνου, με σεβασμό σε συγκεκριμένα ζητήματα σχεδιασμού και στο συγκεκριμένο συνδυασμό των συμβαλλομένων μερών. Δεν αποτελεί απλώς ένα τεχνικό εργαλείο για την πρόταση του έργου και την κατασκευή αλλά μία κοινωνική διαδικασία μέσω της οποίας όλα τα συμβαλλόμενα μέρη κινητοποιούνται ώστε να δώσουν μορφή στο σχέδιο και να αναπτύξουν την ατζέντα στρατηγικών, εντός ενός πλαισίου δύναμης-σχέσης (Albrechts et al., 2003). Σε αυτή τη διαδικασία, απαιτούνται ανταποκρινόμενοι και εκλεπτυσμένοι θεσμοί και μηχανισμοί και σημαντική πολιτική δέσμευση (CEC, 1997).

Όπως συνοψίζεται από τον Albrechts (2006), δεν υφίσταται ένας μεμονωμένος ή ένας ιδανικός τρόπος χωροταξικού σχεδιασμού, καθώς ο τελευταίος εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, στο πλαίσιο των προκλήσεων και των ευκαιριών που θα παρουσιαστούν στο συγκεκριμένο μέρος καθώς και των αξιών των βασικών εμπλεκομένων στη διαδικασία

του σχεδιασμού. Παράλληλα, υφίστανται προτάσεις αξιολόγησης των χωροταξικών σχεδίων και των αντίστοιχων κυβερνητικών αποτελεσμάτων. Τα κριτήρια αξιολόγησης δίνουν έμφαση στη σπουδαιότητα του ελέγχου της χωροταξικής πολιτικής, εντός ενός κάθετου και οριζόντιου, ενοποιημένου πλαισίου αξιολόγησης, το οποίο περιλαμβάνει χωροταξικά οράματα, προσεγγίσεις παράδοσης, χωροταξική κάλυψη και πολιτική ένταξης σε διαφορετικές χωροταξικές κλίμακες καθώς και αειφόρο και ισορροπημένο πρότυπο ανάπτυξης (Wong and Watkins, 2009; Wong *et al.*, 2008).

4.3 Κανονιστικές θεωρίες χωροταξικού σχεδιασμού

Η θεωρία του σχεδιασμού αποτελεί ένα ολόκληρο πεδίο γνώσης, το οποίο έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον πολλών ερευνητών (Allmendinger, 2017; Faludi, 2013). Οι θεωρίες του σχεδιασμού έχουν εξελιχθεί παράλληλα με τις πρακτικές του σχεδιασμού και την επικρατούσα πραγματικότητα στις κοινωνίες, στις οποίες είχαν αρχικά φιλοξενηθεί οι εν λόγω ιδέες και φιλοσοφίες.

Μία από τις διαχρονικές παραδόσεις σχετικά με το πώς πρέπει να προσεγγίζεται ο χωροταξικός σχεδιασμός είναι τα συστήματα και οι ορθολογικές περιεκτικές θεωρίες. Η συγκεκριμένη σχολή σκέψης, η οποία κέρδισε εξέχουσα θέση τη δεκαετία του 1960, συνδυάζει ιδέες από τη θεωρία συστημάτων και τη θεωρία της λογικής λήψης αποφάσεων. Η τελευταία, η οποία διαδόθηκε από θεωρητικούς του σχεδιασμού, όπως ο Chadwick (1971) και ο McLoughin (1969), στηρίζεται σε συστήματα σκέψης των βιολογικών επιστημών. Μία προσέγγιση συστημάτων αντιμετωπίζει τις πόλεις και τις περιφέρειες ως σύνθετες οντότητες με πολυάριθμα διασυνδεδεμένα μέρη. Η προσέγγιση των συστημάτων μπορεί να εφαρμοστεί στη φυσική πόλη, όπου η χρήση της γης και η υποστηρικτική υποδομή θεωρούνται υποσυστήματα, τα οποία συνολικά συνθέτουν την πόλη ως ένα σύνθετο σύστημα. Η εν λόγω προσέγγιση μπορεί, επίσης, να επεκταθεί και πέραν της φυσικής πόλης, ώστε να συμπεριλάβει τους ανθρώπους και τις περισσότερο άυλες πτυχές των κοινωνικο-πολιτιστικών και πολιτικών συστημάτων που διαμορφώνουν την ύπαρξη των πόλεων. Σχεδόν πάντοτε, οι προοπτικές των συστημάτων αντικατοπτρίζουν τόσο τις φυσικές και υλικές όσο και τις μη χωρικές και άυλες δυνάμεις που συνθέτουν την πόλη. Ως αποτέλεσμα, η προσέγγιση των συστημάτων επί του χωροταξικού σχεδιασμού δίνει έμφαση στην ανάγκη διάκρισης και

αντιμετώπισης αυτών των σύνθετων και συχνά, δυναμικών αλληλεξαρτήσεων, προκειμένου να αντιμετωπιστεί οποιοδήποτε πρόβλημα ενδιαφέροντος.

Η ορθολογική συνολική προσέγγιση, η οποία στηρίζεται, εν μέρει, στην προσέγγιση των συστημάτων, υποστηρίζει, επίσης, ότι ο σχεδιασμός θα πρέπει να βασίζεται σε επιστημονικές και αντικειμενικές μεθόδους, οι οποίες μπορούν να εφαρμοστούν σε όλες τις πτυχές της πρακτικής του σχεδιασμού (Allmendinger, 2009). Σε αυτό το πλαίσιο, οι υποστηρικτές εξηγούν ότι οι υπεύθυνοι σχεδιασμού θα πρέπει να ξεχωρίζουν τα «μέσα» από τα «άκρα», δηλαδή ο σχεδιασμός θα πρέπει να διαχωρίζεται από πολιτικές διαδικασίες και να προσεγγίζεται από αμιγώς τεχνικές και ορθολογικές οπτικές. Κατά συνέπεια, οι πρακτικές σχεδιασμού που υποστηρίζονται από συστήματα και ορθολογικές συνολικές θεωρίες επικεντρώνονται στη συνολική αξιολόγηση, σε όλες τις πιθανές ενέργειες και τις συνέπειες τους και στην επιλογή της καλύτερης δυνατής ενέργειας. Σε αυτήν την περίπτωση, ο υπεύθυνος σχεδιασμού είναι ένας τεχνικός που στηρίζεται σε γνωστικές ικανότητες, εργαλεία, μοντέλα και διοικητική εμπειρία ως προς την εκτέλεση των δραστηριοτήτων του σχεδιασμού. Τα σύγχρονα ιδανικά και πρακτικές του σχεδιασμού, στα οποία συμπεριλαμβάνονται η ανάλυση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η μοντελοποίηση της ζήτησης μεταφοράς και η ανάλυση των επιπτώσεων της κίνησης, η μοντελοποίηση της αστικής ανάπτυξης και η προσομοίωση, έχουν τις ρίζες τους στα συστήματα και τις ορθολογικές συνολικές θεωρίες του χωροταξικού σχεδιασμού.

Η παραδοσιακή σύλληψη του σχεδιασμού ως μία διαδικαστική, τεχνικά ορθολογική και πολιτικά ουδέτερη δραστηριότητα, η οποία ασχολείται με το ενιαίο δημόσιο συμφέρον, έχει επικριθεί ως μη δημοκρατική και έχει αποτύχει να συνδεθεί με τις ευρύτερες πολιτικές διαδικασίες που εμπλέκονται στη λήψη αποφάσεων (Campbell and Marshal, 2002; Healey, 1997). Κατά συνέπεια, έχουν αναπτυχθεί θεωρίες που αναγνωρίζουν την ιδιαίτερα πολιτική φύση του χωροταξικού σχεδιασμού, τις διανεμητικές συνέπειες αυτού και την ανάγκη επομένως δημοκρατικών αρχών, οι οποίες υποστηρίζουν την πρακτική του χωροταξικού σχεδιασμού. Μία από αυτές τις θεωρίες είναι ο πραγματισμός. Βάσει του ορισμού της λέξης, η θεωρία του πραγματιστικού σχεδιασμού αναφέρεται σε μία ιδιαίτερα πρακτική και βελτιωτική προσέγγιση της δραστηριότητας του χωροταξικού σχεδιασμού. Η συγκεκριμένη προσέγγιση σχεδιασμού δίνει προτεραιότητα σε πνευματικά πρακτικές μεθόδους εκτέλεσης των πραγμάτων, μέσω της μετάβασης σε ό,τι λειτουργεί καλύτερα σε μία δεδομένη κατάσταση, πάνω από τη

φιλοσοφία και τη θεωρητική (Allmendinger, 2009). Κορυφαίοι υποστηρικτές του πραγματισμού, συμπεριλαμβανομένου του Hoch (2002), εξηγούν ότι η μη απαραίτητη γραφειοκρατική εντολή, μεταμφιεσμένη ως επιστημονική και αντικειμενική γνώση, θα έπρεπε να δίνει διέξοδο στο σχεδιασμό βάσει κοινωνικών και δημοκρατικών μέσων. Σε αυτό το πλαίσιο, έναντι της αναπαραγωγής ανισοτήτων, ο χωροταξικός σχεδιασμός θα έπρεπε να ακολουθεί την κοινωνική δικαιοσύνη, μέσω της χρήσης της επικοινωνίας και της διαπραγμάτευσης ως μέσα συνάντησης διαφορετικών συμφερόντων (Campbell and Marshal, 2002).

Μία ακόμη πολιτικά ευαίσθητη προσέγγιση του χωροταξικού σχεδιασμού, η οποία λαμβάνει υπόψη μία πλουραλιστική και συμπεριληπτική άποψη της δραστηριότητας, είναι ο σχεδιασμός υπεράσπισης, ο οποίος αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1960 από τον Paul Davidoff. Η πρακτική του χωροταξικού σχεδιασμού που στηρίζεται στη θεωρία υπεράσπισης, αναζητά τρόπους αντιπροσώπευσης των συμφερόντων διαφόρων ομάδων εντός της κοινωνίας. Ο υπεύθυνος του χωροταξικού σχεδιασμού θεωρείται ως ο υπερασπιστής που ασπάζεται την κοινωνική δικαιοσύνη. Επιπλέον, στα πλαίσια του χωροταξικού σχεδιασμού υπεράσπισης, η έννοια της ουδετερότητας της αξίας και της οργανικής ορθολογικότητας, αντικαθίστανται από την ανάγκη οι υπεύθυνοι του σχεδιασμού να γνωρίζουν τις δικές τους προκαταλήψεις και να είναι διαφανείς ως προς τις αξίες, στις οποίες στηρίζονται οι αποφάσεις τους. Πράγματι, σε μία προσπάθεια απομυθοποίησης του χωροταξικού σχεδιασμού ως τεχνικής δραστηριότητας, ο Davidoff προχωρά στη διατύπωση της πρότασης ότι πολλαπλά σχέδια μπορούν να αναπτυχθούν ώστε να αντικατοπτρίζουν τα ενδιαφέροντα των διαφόρων ομάδων και να χρησιμοποιούν το διάλογο ώστε να επιλύουν τυχόν διαμάχες.

Πιο πρόσφατα, μελετήθηκε ο ρόλος του διαλόγου ως μέσου καθορισμού των σχετικών αποτελεσμάτων του σχεδιασμού για αυτούς με διαφορετική πρόσβαση στην εξουσία (Morphet, 2010), δίνοντας ζωή σε νέες προσεγγίσεις χωροταξικού σχεδιασμού, οι οποίες συζητούνται υπό ελαφρώς διαφορετικές ετικέτες, συμπεριλαμβανομένων των συναλλακτικού σχεδιασμού (Friedman, 1973), του επικοινωνιακού σχεδιασμού (McGuirk, 2001; Healey, 1997; Forester, 1988) και του συνεργατικού σχεδιασμού. Ο κύριος άξονας των εν λόγω στηριζόμενων στο διάλογο, προσεγγίσεων χωροταξικού σχεδιασμού, είναι ουσιαστικά μία δραστηριότητα που ασχολείται με την ένταξη και το διάλογο μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, βάσει μίας σκόπιμης προσπάθειας συγκέντρωσης πόρων για την επίλυση προβλημάτων. Αυτές οι θεωρίες υποστηρίζουν

πρακτικές και στρατηγικές ανάπτυξης τόπων, οι οποίες είναι βαθιά ριζωμένες στα ιδανικά της συμπαραγωγής, δηλαδή στην προώθηση ισότιμων και αμοιβαίων σχέσεων μεταξύ των ενδιαφερομένων για τον εντοπισμό και την αξιολόγηση και επίλυση προβλημάτων που επηρεάζουν τις κοινότητες.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, γίνεται αντιληπτό ότι κάποιες από τις θεωρίες του χωροταξικού σχεδιασμού συμβάλλουν στον εντοπισμό των κανονιστικών αρχών που θα πρέπει να στηρίζουν την πρακτική του σχεδιασμού, τους ρόλους και τη δύναμη των σχέσεων μεταξύ αυτών που εμπλέκονται στη διαδικασία του σχεδιασμού, όπως για παράδειγμα τους υπευθύνους του χωροταξικού σχεδιασμού και τις κοινότητες, και τα αναμενόμενα και πραγματικά αποτελέσματα του σχεδιασμού. Ακόμη πιο σημαντικό θεωρείται το γεγονός ότι οι θεωρίες εκθέτουν το κενό που υπάρχει μεταξύ του τι μπορεί να θεωρηθεί ιδανικό σε όρους διαδικασιών, πρακτικών και αποτελεσμάτων του χωροταξικού σχεδιασμού, από τη μία πλευρά και του τι πραγματικά πραγματοποιείται και μπορεί να επιτευχθεί, από την άλλη πλευρά. Οι θεωρίες αυτές έχουν εξελιχθεί ώστε να υποδεικνύουν σε επαγγελματίες και ακαδημαϊκούς πώς πρέπει και πώς θα μπορούσε να αλλάξει το status quo, προκειμένου να βελτιωθούν τα αποτελέσματα διανομής του χωροταξικού σχεδιασμού, μεταξύ των διαφόρων μελών της κοινωνίας.

4.4 Ο χωροταξικός σχεδιασμός ως ευκαιρία αειφόρου ανάπτυξης

Σε επίπεδο τουρισμού, ο χωροταξικός σχεδιασμός υποδηλώνει γενική και κοινοτική οργάνωση, η οποία περιλαμβάνει την εγκατάσταση, τη συντήρηση και την προστασία του αγροτικού και κοινοτικού εξοπλισμού, ή, όπως αναφέρεται από πολλούς συγγραφείς, της γενικής και κοινοτικής υποδομής (Laws, 1995; Krippendorf, 1982).

Η αειφόρος ανάπτυξη είναι ένα είδος ανάπτυξης που προσαρμόζει τις ανάγκες των παρούσων γενεών, χωρίς να θυσιάζει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες. Η αειφόρος ανάπτυξη χρειάζεται να βελτιώσει την ενσωμάτωση των τριών ανεξάρτητων αναπτυξιακών μεταβλητών: (i) την οικονομική μεταβλητή, (ii) την κοινωνική μεταβλητή και (iii) την περιβαλλοντική μεταβλητή.

Ο χωροταξικός σχεδιασμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα εργαλείο για το συντονισμό της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, μέσω της αποτροπής περιβαλλοντικών προβλημάτων και της ταυτόχρονης προστασίας του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Η πρόκληση που καλείται να αντιμετωπίσει ο χωροταξικός σχεδιασμός είναι η διασφάλιση της αποτελεσματικής χρήσης των περιορισμένων πόρων της γης καθώς και της ισορροπημένης περιφερειακής επιχειρηματικής ανάπτυξης και της ισορροπημένης χρήσης των πόρων, συμπεριλαμβανομένων φυσικών πόρων και πόρων του τοπίου, του εδάφους, του νερού και του αέρα. Δεδομένου ότι ο χωροταξικός σχεδιασμός διαθέτει έναν μακροπρόθεσμο χαρακτήρα, μπορεί, επίσης, να συμπεριλάβει τις σημαντικές αρχές της βιωσιμότητας.

Κατά συνέπεια, η χρήση του χωροταξικού σχεδιασμού για την προώθηση και τη βελτίωση της αειφόρου ανάπτυξης περιλαμβάνει τις έννοιες της ανάπτυξης και της προστασίας, περισσότερο ως συμπληρωματικές μεταξύ τους κι όχι ως αντιφατικά στοιχεία.

Διάφορα προγράμματα δράσης μπορούν να αναπτυχθούν, τα οποία, σε μεμονωμένο επίπεδο, μπορεί να αναφέρονται σε διαφορετικές περιοχές κι ανάγκες. Παρ' όλα αυτά, είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη η ενσωμάτωση του συνόλου των τομέων, μέσω του χωροταξικού σχεδιασμού (περιφερειακός σχεδιασμός και επιχειρηματική ανάπτυξη, βιώσιμη αστική ανάπτυξη, μεταφορές, βιοποικιλότητα, διασυνοριακή συνεργασία και περιφέρειες κλπ), της δημοκρατικής και δημόσιας συμμετοχής, της ανάπτυξης των οργάνων σχεδιασμού κλπ. Τα παραπάνω αποσκοπούν στην προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης σε ένα συγκεκριμένο έδαφος. Σαφώς, κεντρικό ρόλο στην εν λόγω προώθηση διαδραματίζει η σωστή στρατηγική ανάπτυξη του τουριστικού προορισμού, όπως η ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού (Risteski *et al.*, 2012).

4.5 Χωροταξία και ανάπτυξη τουρισμού

Λαμβάνοντας υπόψη τα πολυάριθμα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι αναπτυσσόμενες χώρες στην προσπάθειά τους να επιτύχουν την υψηλή τεχνολογία και ανάπτυξη, ο τουρισμός θα μπορούσε να αποτελέσει μία κατάλληλη εναλλακτική επιτυχίας (Bojanic, 2011). Ο σκοπός της τουριστικής ανάπτυξης σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο είναι η εξισορρόπηση της περιφερειακής ανισότητας, ενώ ο

κύριος σκοπός της τουριστικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο είναι η ισορρόπηση των δομικών αλλαγών και η βελτίωση της τοπικής οικονομίας (Kaupilla *et al.*, 2009).

Η δημιουργία και η ανάπτυξη νέων χώρων μέσω της τουριστικής ανάπτυξης θα συμβάλλει στην αύξηση της απασχόλησης και των μισθών. Η έννοια του χώρου και της χωροταξικής ανάλυσης ως πλαίσιο για την τοποθεσία του τουρισμού είναι ιδιαίτερα σημαντικές καθώς ο κατάλληλος χώρος τουρισμού θα μπορούσε να επηρεάσει την περιφέρεια και να ενισχύσει την οικονομία της και την πολιτιστική της ανάπτυξη (Shamaei *et al.*, 2011). Η ανάπτυξη του τουρισμού σε οποιοδήποτε χώρο, πόλη ή χωριό εξαρτάται από τα αξιοθέατα, ενώ οι χρηματοοικονομικές παροχές, η κατασκευαστική αξιολόγηση και η διατήρηση πολιτικών για τα τουριστικά σημεία χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής πριν από οποιοδήποτε είδος σχεδιασμού.

Σε κάθε περίπτωση, οι τουριστικές δραστηριότητες αντιπροσωπεύουν ένα σημαντικό κομμάτι του περιφερειακού σχεδιασμού, εδώ και δεκαετίες. Ένα από τα κύρια προβλήματα της χωροταξικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα της τουριστικής ανάπτυξης, είναι οι αδυναμίες της ιεραρχίας στις τουριστικές περιοχές. Κατά συνέπεια, απαιτείται η προετοιμασία της εξομάλυνσης βάσει των τουριστικών υποδομών και των διαθέσιμων υπηρεσιών.

4.6 Χωροταξικός σχεδιασμός και ανάπτυξη βιώσιμου τουρισμού

Ο χωροταξικός σχεδιασμός είναι μία συνειδητή και προγραμματισμένη δραστηριότητα, η οποία αποσκοπεί στην επιλογή της βέλτιστης δομής υποδομών και εξοπλισμού σε μία δεδομένη γεωγραφική περιοχή, βάσει εκτιμήσεων που έχουν πραγματοποιηθεί προηγουμένως και σε συνάρτηση με προγενέστερους υπολογισμούς του όγκου της ζήτησης, της πιθανής προσφοράς και των κοινωνικών και οικονομικών στόχων της κοινωνίας (Jovicic and Ivanovic, 2006). Ο χωροταξικός σχεδιασμός, πρακτικά, διεξάγεται σε διαφορετικά επίπεδα διοίκησης, όπως το εθνικό, το περιφερειακό και το τοπικό επίπεδο διοίκησης. Σε εθνικό επίπεδο, ο χωροταξικός σχεδιασμός καθοδηγεί τη χωροταξική ανάπτυξη, καθώς και την πρακτική του σχεδιασμού σε χαμηλότερα επίπεδα διοίκησης. Παραδείγματα εγγράφων του εν λόγω τύπου σχεδιασμού περιλαμβάνουν σχέδια εθνικής ανάπτυξης (Ιαπωνία, Τουρκία, Κορέα, Πολωνία), έννοιες χωροταξικού σχεδιασμού (Δανία), εθνικές στρατηγικές χωροταξικού σχεδιασμού (Σλοβακία,

Κροατία) ή απλώς χωροταξικά σχέδια (Σερβία) (Lugonja *et al.*, 2017). Περαιτέρω, ο εθνικός χωροταξικός σχεδιασμός, όταν χαρακτηρίζεται ως εθνικός-περιφερειακός σχεδιασμός, λειτουργεί ως ένα εργαλείο διανομής της οικονομικής δραστηριότητας, πολιτικής και κοινωνικής ευμάρειας μεταξύ των περιφερειών. Σε περιφερειακό επίπεδο, ο χωροταξικός σχεδιασμός είναι ένα εργαλείο μοντελοποίησης της ανάπτυξης. Τελικώς, σε τοπικό ή δημοτικό επίπεδο, στις περισσότερες χώρες, ο χωροταξικός σχεδιασμός επικεντρώνεται, κατά κύριο λόγο, στο σχεδιασμό του τρόπου χρήσης της γης, με σκοπό τη ρύθμιση της χρήσης της γης και των σχέσεων ιδιοκτησίας (Dordevic and Dabovic, 2004).

Ο χωροταξικός σχεδιασμός του τουρισμού αποτελεί συστατικό στοιχείο των συνολικών σχεδίων ανάπτυξης, των οποίων οι σκοποί και οι εργασίες είναι συμπληρωματικές ως προς τις συνολικές προσπάθειες ανάπτυξης της χώρας. Όσον αφορά στη χρονική περίοδο με την οποία σχετίζονται, διακρίνονται τρεις κατηγορίες σχεδίων: (i) τα βραχυπρόθεσμα σχέδια, τα οποία αναφέρονται σε χρονική περίοδο διάρκειας από ένα έως τρία έτη, (ii) τα μεσοπρόθεσμα σχέδια, τα οποία αναφέρονται σε χρονική περίοδο διάρκειας από τρία έως δέκα έτη και (iii) τα μακροπρόθεσμα σχέδια, τα οποία αναφέρονται σε χρονική περίοδο διάρκειας από δέκα έως εικοσιπέντε έτη. Ως προς τη χωροταξική κάλυψη, ο σχεδιασμός του τουρισμού μπορεί να είναι τοπικός (ένας ή περισσότεροι δήμοι), περιφερειακός (μία ή περισσότερες περιφέρειες, χώρες ή επαρχίες εντός της ίδιας χώρας), εθνικός (σε εθνικό επίπεδο) και διαπεριφερειακός (διαφορετικές χώρες, οι οποίες ανήκουν σε μία συγκεκριμένη περιφερειακή ενότητα) (Stankovic, 2003). Οι φυσικοί παράγοντες θεωρούνται πρωταρχικής σημασίας σε κάθε σχεδιασμό, καθώς δε μπορούν να μεταβληθούν. Ως αποτέλεσμα, σε περίπτωση που οι εν λόγω παράγοντες δεν επαρκούν για ένα δεδομένο σκοπό, απαιτείται η κατανάλωση μεγάλων ποσών προκειμένου να μεταβληθούν. Η εξειδίκευση που ακολουθεί ή προηγείται του σχεδιασμού ή προγραμματισμού θεωρείται, συνήθως, ότι στηρίζεται στην αξιολόγηση της ποσότητας συγκεκριμένων παραμέτρων, καθώς με αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται τόσο η διαφάνεια της μεθόδου όσο και οι επακόλουθες διορθώσεις (Ljesevic and Milanovic, 2009).

Ο χωροταξικός σχεδιασμός στον τουρισμό είναι μία προγραμματισμένη και συνεχής δραστηριότητα της κοινωνίας, η οποία έχει ως σκοπό την οργάνωση, τη διευθέτηση και τον εξοπλισμό συγκεκριμένων χωροταξικών οντοτήτων, στα πλαίσια των ενεργειών μάρκετινγκ αυτών, της διαθέσιμης τουριστικής προοπτικής και των κοινωνικο-

οικονομικών στόχων καθώς και τη μεγιστοποίηση των θετικών και την ελαχιστοποίηση των αρνητικών κοινωνικών, οικονομικών και χωροταξικών επιπτώσεων του τουρισμού (Lugonja *et al.*, 2017). Ο χωροταξικός σχεδιασμός στον τουρισμό, ως βασικό είδος σχεδιασμού που εμπλέκει κοινωνικές και οικονομικές πτυχές, καθίσταται, όλο και περισσότερο, μία αναγκαιότητα και πρακτική, γεγονός, το οποίο επισημαίνεται και από έρευνα του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού. Λόγω της αυξανόμενης ανάπτυξης του μαζικού τουρισμού και του μεγάλου αριθμού των χωρών και των περιφερειών που εμπλέκονται στις τουριστικές ροές, θεωρείται πρακτικά αδύνατο να αφηθεί στην τύχη η χωροταξική ανάπτυξη και η ανάπτυξη του τουρισμού γενικότερα. Μάλιστα, σε πολλές χώρες και περιφέρειες, όπου παρατηρήθηκε μη ελεγχόμενος πολλαπλασιασμός του τουρισμού και υποβάθμιση του περιβάλλοντος, η χωροταξική ανάπτυξη και η ανάπτυξη του τουρισμού διαφημίζονται μέσω αρνητικών εμπειριών.

Ο καίριος ρόλος που διαδραματίζει ο χωροταξικός σχεδιασμός στη βιώσιμη ανάπτυξη και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής υπογραμμίζεται και από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, σύμφωνα με τον οποίον *«ο χωροταξικός σχεδιασμός επιτυγχάνει τους κοινωνικούς, οικονομικούς και περιβαλλοντικούς του σκοπούς, διασφαλίζοντας τα οφέλη της κοινότητας από την ανάπτυξη και προωθώντας τη συνετή χρήση της γης και των φυσικών πόρων για την ανάπτυξη»* (United Nations, 2008). Ο χωροταξικός σχεδιασμός αφορά στη δημιουργία οργάνωσης ως προς τη χρήση της γης και χωροταξικών σχέσεων για την επίτευξη ισορροπημένης ανάπτυξης, περιβαλλοντικής προστασίας και επίτευξης κοινωνικών και οικονομικών στόχων. Αν και όλες οι χώρες έχουν τα δικά τους ιδιαίτερα συστήματα χωροταξικού σχεδιασμού, γενικά, ο χωροταξικός σχεδιασμός θα μπορούσε να διακριθεί στις κατηγορίες του εθνικού ή διεθνικού σχεδιασμού, του περιφερειακού σχεδιασμού και του αστικού σχεδιασμού (Lugonja *et al.* 2017). Τα εθνικά σχέδια βρίσκονται στην κορυφή της ιεραρχίας καθώς οι αποφάσεις που λαμβάνονται στα διάφορα υπό-στάδια εξαρτώνται από τον εθνικό σχεδιασμό, στα πλαίσια μία προσέγγισης σχεδιασμού από την κορυφή προς τη βάση. Τα εθνικά και περιφερειακά επίπεδα σχετίζονται περισσότερο με τα επίπεδα πολιτικών, όπου ο αστικός σχεδιασμός συνδέεται περισσότερο με το χώρο και με ζητήματα χωροταξίας εντός της ανάπτυξης του τουρισμού προορισμού (Lugonja *et al.* 2017).

Προκύπτει, λοιπόν, ότι ο χωροταξικός σχεδιασμός διαδραματίζει ένα σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του τουριστικού κλάδου, όπως και στην περίπτωση πολλών άλλων κλάδων δραστηριότητας. Είναι αναγκαίο να γίνει κατανοητή η σπουδαιότητα του

χωροταξικού σχεδιασμού, στα πλαίσια του τουριστικού κλάδου, καθώς ο τελευταίος σχετίζεται με καταστήματα, εστιατόρια, δίκτυα μεταφορών και διαμονής, τα οποία περιλαμβάνονται σε και ορίζονται από τον αστικό σχεδιασμό (Dredge and Moore, 1992). Ενώ η βιομηχανία του τουρισμού στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην επιχειρηματικότητα του ιδιωτικού τομέα, ο χωροταξικός σχεδιασμός αποτελεί ένα μηχανισμό παρέμβασης για την εξέλιξη και ανάπτυξη του τουρισμού προς όφελος του κοινού και του περιβάλλοντος. Ο ρόλος του αστικού σχεδιασμού στον τουρισμό, σε τοπικό επίπεδο, σχετίζεται περισσότερο με τον κλάδο προμηθειών του τουρισμού. Υπό αυτή την έννοια, απαιτείται η κατανόηση των τουριστικών συστημάτων, καθώς ο χωροταξικός σχεδιασμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο οργάνωσης των στοιχείων προμηθειών του τουρισμού. Οι υπεύθυνοι σχεδιασμού λαμβάνουν άμεσες και έμμεσες αποφάσεις σχετικά με τη χρήση της γης, την ποιότητα των υπηρεσιών και την προσβασιμότητα (Dredge and Moore, 1992), ενώ ο ρόλος του χωροταξικού σχεδιασμού στον κλάδο του τουρισμού ποικίλλει βάσει των διαφόρων επιπέδων.

Από την οπτική της τουριστικής ανάπτυξης, τα πλέον σημαντικά ζητήματα του χωροταξικού σχεδιασμού είναι τα εξής: (i) τοποθεσία των τουριστικών εγκαταστάσεων, (ii) ζητήματα προσβασιμότητας, (iii) πρότυπα σχεδιασμού, (iv) προβλήματα κίνησης, (v) ποιότητα του περιβάλλοντος δόμησης, (vi) τουριστικά αξιοθέατα, (vii) τοποθεσία των κυριότερων σημείων συνάντησης μεταφορικών μέσων, (viii) επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στα τοπικά στυλ αρχιτεκτονικής και (ix) σημαντικά μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς. Ιδιαίτερα, ο χωροταξικός σχεδιασμός είναι το πλέον κρίσιμο στάδιο της διαδικασίας ανάπτυξης του βιώσιμου τουρισμού (Lugonja *et al.*, 1992). Πέραν των προαναφερόμενων, τα οφέλη του χωροταξικού σχεδιασμού για την ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού ορίζονται ως οικονομικά οφέλη μέσω της διασφάλισης της ποιότητας του περιβάλλοντος για τη δημιουργία συνθηκών ευνοϊκών για επενδύσεις και της προσπάθειας ικανοποίησης των αναγκών των τοπικών κοινοτήτων. Περαιτέρω, εντοπίζονται κοινωνικά οφέλη, μέσω της φροντίδας των αναγκών των τοπικών κοινοτήτων, της υποστήριξης της παροχής τοπικών υποδομών και της διατήρησης υγιούς και ασφαλούς περιβάλλοντος, αλλά και περιβαλλοντικά οφέλη, μέσω της προώθησης της αναγέννησης και της κατάλληλης χρήσης της γης και των κτιρίων, της διατήρησης των φυσικών, ιστορικών και πολιτιστικών πόρων, της προστασίας των φυσικών δομών και της ενθάρρυνσης της εξοικονόμησης ενέργειας και της ενεργειακής αποδοτικότητας (United Nations, 2008).

Στα πλαίσια του τουρισμού, η ανάπτυξη στηρίζεται, σε μεγάλο βαθμό, στους φυσικούς, ιστορικούς και πολιτιστικούς πόρους και στη διατήρηση αυτών. Ως αποτέλεσμα, τα συμβαλλόμενα μέρη επιδιώκουν αφενός να εκπροσωπήσουν τα συμφέροντα τους, αφετέρου να διασφαλίσουν τη διατήρηση των πόρων, μέσω των κατάλληλων, πλουραλιστικών και δημοκρατικών αποφάσεων. Ένας τρόπος επίτευξης της ανάπτυξης του βιώσιμου τουρισμού συνδέεται με τη σωστή και συνεπή λήψη αποφάσεων αναφορικά με τη χρήση της γης σε τοπικά επίπεδα. Ο ρόλος του αστικού σχεδιασμού είναι σημαντικός για τον κλάδο του τουρισμού καθώς μεγιστοποιεί τα θετικά οφέλη του τουρισμού και ελαχιστοποιεί τις αρνητικές του συνέπειες, με βιώσιμο τρόπο (United Nations Environment Program, 2009).

4.7 Μέθοδοι χωροταξικής ανάπτυξης τουρισμού

Η κατάθεση προτάσεων σχετικά με την ανάπτυξη του τουρισμού απαιτεί τη χρήση μίας συστηματικής προσέγγισης, η οποία επιτρέπει τον εντοπισμό της δομής και των σχέσεων κατά την προετοιμασία των έργων του αστικού σχεδιασμού και της οικονομικής ανάπτυξης (Nagimov *et al.*, 2018; Dmitrieva *et al.*, 2017; Palekh, 2010). Περαιτέρω, η υιοθέτηση της συστηματικής προσέγγισης επιτρέπει την εξέταση ενός ενοποιημένου εδαφικού τουριστικού συμπλέγματος στην περιφέρεια. Τα τουριστικά συμπλέγματα αποτελούν αστικούς σχεδιασμούς διαφόρων λειτουργικών προφίλ και περιλαμβάνουν τουριστικά ιδρύματα, τα οποία έχουν ενοποιηθεί μέσω ενός μεμονωμένου αρχιτεκτονικού ή σχεδιαστικού έργου και μίας κοινής χωρικής οργάνωσης υπηρεσιών (Rasskazova *et al.*, 2014; Lukyanova and Tsybukh, 2004). Το εδαφικό τουριστικό σύμπλεγμα είναι ένας συνδυασμός τουριστικών και ψυχαγωγικών ιδρυμάτων και σχετικών επιχειρήσεων υποδομών, οι οποίες συνδέονται μέσω στενών βιομηχανικών δεσμών καθώς και μέσω της κοινής χρήσης της γεωγραφικής τοποθεσίας και των φυσικών και οικονομικών πόρων του εδάφους (Kotlyarov, 1973).

Ο τουρισμός συνδέεται στενά με το περιβάλλον, με το τουριστικό σύστημα να περιβάλλεται από στοιχεία του φυσικού, του τεχνικού και του κοινωνικού περιβάλλοντος. Το τουριστικό σύστημα λειτουργεί ως ένα κέντρο που ενισχύεται από το περιβάλλον και το οποίο, μαζί με τον περιβάλλοντα χώρο συνθέτουν το τουριστικό

σύμπλεγμα, διασφαλίζοντας την αποτελεσματική λειτουργία του συστήματος (Aleksandrova, 2009).

Για το σχεδιασμό ενός εδαφικού τουριστικού συμπλέγματος, οι Dunets *et al.* (2018) προτείνουν τη χρήση της έννοιας της διακριτής-συνεχούς δομής του τουριστικού χώρου. Στη συγκεκριμένη δομή, διακρίνονται οι εξής σχηματισμοί: (i) περιοχές, (ii) γραμμικοί σχηματισμοί, (iii) κόμβοι και (iv) δίκτυα (Preobrazhensky *et al.*, 1989). Η έννοια ενός «πολωμένου τοπίου», του Rodoman, προσδιορίζει ένα μοντέλο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για εδαφικό σχεδιασμό των τουριστικών συμπλεγμάτων. Το μοντέλο αυτό περιλαμβάνει μία ισορροπημένη ανάπτυξη των πόλων των αστικοποιημένων και προστατευόμενων περιοχών. Η διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος παρέχει τη δυνατότητα ανάπτυξης ψυχαγωγικών περιοχών και τουριστικών μονοπατιών (Danilov *et al.*, 2018; Rodoman, 2002).

Παρ' όλα αυτά, η έννοια αυτή έχει μία ιδεατή δομή χωρικού σχεδιασμού και δε μπορεί να χρησιμοποιηθεί στα πλαίσια της χωροταξικής ανάπτυξης σε σύγχρονες συνθήκες. Οι έννοιες του αστικού σχεδιασμού και των φυσικών πλαισίων χρησιμοποιούνται με μεγαλύτερη επιτυχία για τον εδαφικό σχεδιασμό. Στη βάση τους, αναπτύσσονται σχήματα για την ανάπτυξη και την εφαρμογή παραγωγικών δυνάμεων στις περιφέρειες της Ρωσίας, ενώ εκτελούνται έργα περιφερειακού σχεδιασμού (Pertsik, 2006; Vladimirov, 1986). Στις έννοιες άλλων πλαισίων που χρησιμοποιήθηκαν για τον εδαφικό σχεδιασμό περιλαμβάνονται: (i) το οικολογικό πλαίσιο (Kolbovsky, 2006), (ii) το εθνο-κοινωνικό πλαίσιο (Kruzhalin, 2007) και (iii) το τουριστικό και ψυχαγωγικό πλαίσιο (Dunets, 2011).

Το σύνολο δικτύων των χωροταξικών τουριστικών σχηματισμών συνθέτουν ένα τουριστικό πλαίσιο, το οποίο αποτελείται από τρεις τύπους πλαισίων, το φυσικό – οικολογικό πλαίσιο, το ιστορικό – πολιτιστικό πλαίσιο και το κοινωνικό πλαίσιο – πλαίσιο υποδομών. Ενώ οι δύο πρώτες κατηγορίες πλαισίων καθορίζουν την ελκυστικότητα της περιοχής για τους τουρίστες, το τρίτο πλαίσιο χαρακτηρίζει την τουριστική και ψυχαγωγική ανάπτυξη της περιοχής. Στο τουριστικό και ψυχαγωγικό πλαίσιο διακρίνονται τα ακόλουθα στοιχεία:

- Τόπος (Locī), που είναι τα στοιχειώδη τουριστικά και ψυχαγωγικά αντικείμενα (φυσικά, ιστορικά και πολιτιστικά μνημεία, χώροι για τους τουρίστες, τουριστικά κέντρα κλπ)

- Γραμμικοί σχεδιασμοί, που είναι διαδρομές, οι οποίες αντιπροσωπεύονται από δρόμους και σιδηροδρόμους, διαδρομές νερού και μονοπάτια πεζοπορίας.
- Τοποθεσίες – κόμβοι, στις οποίες συγκλίνουν τα τουριστικά – ψυχαγωγικά γραμμικά στοιχεία συγκλίνουν και συγκεντρώνονται τα αντικείμενα ενδιαφέροντος. Τέτοιες τοποθεσίες είναι τα εδαφικά τουριστικά συμπλέγματα (Gunn, 2002).

Ο Gunn (2002) επισημαίνει ότι ο τουριστικός σχεδιασμός θα πρέπει να εκτελείται με τέτοιο τρόπο, ώστε να συμβάλλει στην ανάπτυξη της οικονομίας, να ικανοποιεί τις ανάγκες τόσο των τουριστών όσο και των κατοίκων και να διασφαλίζει την προστασία των φυσικών και των πολιτιστικών-ιστορικών πόρων. Κατά συνέπεια, ένα τουριστικό πλαίσιο, ως μία χωροταξική ενσωμάτωση της δομής του εδαφικού τουριστικού συμπλέγματος, θα πρέπει να ικανοποιεί τις παραπάνω προϋποθέσεις. Βάσει αυτού, δεν είναι δυνατή η ανάλυση και ο σχεδιασμός μόνο του κοινωνικού πλαισίου και του πλαισίου υποδομών (τουριστικό δίκτυο), καθώς, τα φυσικά, ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία του πλαισίου είναι απαραίτητα, αφενός για την προσέλκυση τουριστών, αφετέρου για τη ζωή του τοπικού πληθυσμού (Dunets et al., 2018).

Ο Hall (2008) παρατήρησε ότι, πρόσφατα, ο τουριστικός εδαφικός σχεδιασμός έχει αλλάξει. Η ενοποιημένη προσέγγιση στην ανάλυση της ανάπτυξης της τουριστικής βιομηχανίας είναι ιδιαίτερα σημαντική. Παράλληλα, ο εδαφικός σχεδιασμός για τις τουριστικές δραστηριότητες έχει αναπτυχθεί υπό τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης (Akhmetshi *et al.*, 2018). Δεδομένου ότι διαφορετικοί παράγοντες επηρεάζουν την ανάπτυξη των εδαφικών τουριστικών συμπλεγμάτων, η ανάλυση παραγόντων είναι απαραίτητη για τον εντοπισμό της κατάστασης και των προοπτικών της ανάπτυξης του εδαφικού τουριστικού συμπλέγματος. Οι παράγοντες μπορούν να διακριθούν σε δύο κατηγορίες: (i) τους παράγοντες που συμβάλλουν στη δημιουργία των αναγκών των τουριστών και (ii) τους παράγοντες που συμβάλλουν ικανοποίηση αυτών των αναγκών. Περαιτέρω, μπορούν να εντοπισθούν γεωγραφικά και οι δράσεις τους διαφοροποιούνται χωροταξικά (Preobrazhensky *et al.*, 1975). Οι Mironenko and Tverodkhlebov (1981) διέκριναν τις εξής κατηγορίες παραγόντων: (i) τους κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες, (ii) τους παράγοντες που σχετίζονται με τους φυσικούς και ανθρωπογενείς πόρους, (iii) τους παράγοντες υποδομών και (iv) τους παράγοντες γεωγραφικής τοποθεσίας. Αργότερα, ο Mazhar (2008) διέκρινε τις αιτίες που επηρεάζουν την ανάπτυξη των τουριστικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων μεταξύ

συνθηκών και παραγόντων, ανάλογα με το εάν είναι εξωτερικοί ή εσωτερικοί ως προς τα εδαφικά τουριστικά συμπλέγματα (Mazhar, 2008).

Οι Shaw and Williams (2004) εξήγησαν ότι η διαδικασία της χωροταξικής ανάπτυξης είναι σύνθετη και επηρεάζεται από φυσικούς και κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες. Ο τουρισμός είναι μία δυναμική κατηγορία, καθώς τα στοιχεία της τουριστικής υποδομής διαρκώς δημιουργούνται και αναβαθμίζονται (Shaw and Williams, 2004). Για την ανάπτυξη του τουρισμού σε μία περιοχή απαιτείται ένας ιδανικός συνδυασμός δύο κατηγοριών παραγόντων: (i) των βασικών παραγόντων, στους οποίους περιλαμβάνονται οι φυσικοί παράγοντες, οι κοινωνικοί και πολιτιστικοί παράγοντες, οι οικονομικοί παράγοντες και οι πολιτικοί παράγοντες και (ii) των επιπλέον παραγόντων, χωρίς τους οποίους ο τουρισμός δεν είναι σε θέση να αναπτυχθεί αποτελεσματικά και στους οποίους συμπεριλαμβάνονται οι επιχειρηματικότητα και οι παράγοντες πληροφόρησης (Dunets, 2007).

Η χωροταξική ανάπτυξη του τουρισμού περιλαμβάνει την ανάπτυξη της έννοιας και του μοντέλου της εδαφικής-σχεδιαστικής δομής της τουριστικής ανάπτυξης (Polyakova *et al.*, 2018; Voronkova *et al.*, 2018). Η λύση αυτού του προβλήματος σχετίζεται με την κατανόηση της γενετικής και περιβαλλοντικής διαφοροποίησης των τουριστικών ροών. Η γενετική άποψη συνδέεται με την ανάπτυξη του μοντέλου του εδαφικού τουριστικού συμπλέγματος, ενώ η περιβαλλοντική διαφοροποίηση των τουριστικών ροών αποτελείται από την κατανόηση της τοποθεσίας τους σε σχέση με την τουριστική υποδομή (Kavaliauskas, 1989).

Η στρατηγική ανάπτυξης των εδαφικών τουριστικών συμπλεγμάτων μπορεί να είναι επιτυχής όταν υπάρχει χωροταξική πρόβλεψη (Akhmetshin, 2017). Ο Akhmetshin (2017) προτείνει ένα αλγόριθμο για τον εδαφικό σχεδιασμό των τουριστικών και ψυχαγωγικών συμπλεγμάτων. Στο πρώτο στάδιο, είναι απαραίτητη η μελέτη των παραγόντων που επηρεάζουν την ανάπτυξη της ψυχαγωγίας και του τουρισμού στην περιοχή. Είναι ιδιαίτερα σημαντική η κατανόηση της ουσίας της επίδρασης που ασκεί κάθε παράγοντες. Σε δεύτερο στάδιο, είναι σημαντικό να πραγματοποιηθεί μία ανάλυση της υφιστάμενης δομής της χωροταξικής ανάπτυξης του τουρισμού. Για να επιτευχθεί αυτό, απαιτείται η ανάπτυξη ενός μοντέλου των υφιστάμενων λειτουργικών στοιχείων και ο εντοπισμός της τοποθεσίας τους στην περιοχή. Η ενέργεια αυτή θα επιτρέψει την κατανόηση των υφιστάμενων προβλημάτων της χωροταξικής ανάπτυξης των τουριστικών συμπλεγμάτων. Σε τρίτο στάδιο, πραγματοποιείται ανάπτυξη ενός

μοντέλου εδαφικού τουριστικού συμπλέγματος με λειτουργικά και σχεδιαστικά στοιχεία. Τα αποτελέσματα του εν λόγω μοντέλου μπορούν να παρουσιαστούν σε χάρτες και να συμφωνηθούν μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών (Akhmetshin, 2017).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ - ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

5.1 Μεθοδολογία

Στην παρούσα διπλωματική εργασία, η μεθοδολογία που εφαρμόστηκε για την τεκμηρίωση της έρευνας βασίζεται κατά κύριο λόγο στην έρευνα βιβλιογραφίας.

Η έρευνα βιβλιογραφίας στηρίχθηκε στους εξής 4 άξονες:

- Σχεδιασμός: Στο στάδιο του σχεδιασμού τίθενται οι βασικές αρχές και τα ερωτήματα πάνω στα οποία θα κινηθεί η έρευνα, με το να επιλέγεται το πλαίσιο στο οποίο θα κινηθεί ο μελετητής.
- Ανασκόπηση: Κατά την ανασκόπηση πραγματοποιείται διερεύνηση των επιμέρους επιστημονικών που άπτονται του ερωτήματος που έχει τεθεί, ώστε να ανακαλυφθούν και τυχόν αντικρουόμενες απόψεις.
- Επιλογή βιβλιογραφίας: Με αναζήτηση συλλέγεται σχετική με το ερώτημα βιβλιογραφία, η οποία περιέχει τις κυριότερες τοποθετήσεις ή τις πλησιέστερες στο ερευνητικό ερώτημα που τέθηκε.
- Καταχώρηση: Στο τελευταίο στάδιο πραγματοποιείται η εννοιολογική κωδικοποίηση των ερευνητικών τάσεων.

Επομένως, μετά την στοιχειοθέτηση του προβληματισμού, ακολουθεί η συλλογή των ερευνητών που έχουν ασχοληθεί με το εν λόγω θέμα. Μόλις ολοκληρωθεί η ανασκόπηση των διαφόρων απόψεων, ο ερευνητής είναι πλέον σε θέση να αντιπαραβάλει την προσωπική του άποψη ή θέση, επιστημονικά τεκμηριωμένη για την επίλυση του προβληματισμού.

Η εξασφάλιση των αναγκαίων πληροφοριών και στοιχείων βασίστηκε σε βιβλιογραφικές αναφορές που συλλέχθηκαν μέσω διαδικτύου. Συγκεκριμένα, αξιοποιήθηκε υλικό από σχετικούς με το θέμα ιστότοπους οι οποίοι ανήκαν σε διάφορους φορείς, οργανισμούς, βιβλιοθήκες και περιείχαν μελέτες, έρευνες και άρθρα σχετικά με το θέμα της παρούσας εργασίας.

Τα στοιχεία που αφορούσαν ορισμούς, έννοιες και διεθνή δεδομένα συλλέχθηκαν από άρθρα και μελέτες, τα οποία ανακτήθηκαν από επιστημονικές ιστοσελίδες του εξωτερικού. Αντιθέτως, οι πληροφορίες που αφορούσαν τα στοιχεία επισκεψιμότητας,

τις ελληνικές λουτροπόλεις και τον ελληνικό τουρισμό ανακτήθηκαν από εργασίες, έρευνες και μελέτες της εγχώριας βιβλιογραφίας.

5.2 Ερευνητικό ερώτημα

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη του ιαματικού τουρισμού ως ένα μέσο βιώσιμης ανάπτυξης μίας κοινότητας με σαφείς επιδράσεις στην οικονομική ανάπτυξη, στη βελτίωση της υγείας των ντόπιων και των τουριστών και τη διασφάλιση ενός ευέλικτου και αξιόλογου βιοτικού επιπέδου της τοπικής κοινότητας.

Η βιβλιογραφική έρευνα, πραγματοποιήθηκε ώστε να καλύψει τους παρακάτω ερευνητικούς στόχους.

- Διερεύνηση των επιδράσεων και των επιπτώσεων ανάπτυξης του ιαματικού τουρισμού.
- Ο χωροταξικός σχεδιασμός σε όρους βιώσιμης ανάπτυξης και σε συνδυασμό με τον ιαματικό τουρισμό.
- Η προβολή παραδειγμάτων σε διεθνές και τοπικό επίπεδο, από τη θεωρία στην πράξη.

Για την πληρέστερη επεξήγηση των παραπάνω στόχων τίθενται τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία προέκυψαν κατά τη συγγραφή των προηγούμενων κεφαλαίων καθώς και από τη διερεύνηση των μεταξύ τους συσχετίσεων.

- Ποιες είναι οι δυνατότητες που πρέπει να φέρει μία περιοχή για να υποστηρίξει τον ιαματικό τουρισμό;
- Ποιες είναι οι πολιτικές που χρησιμοποιούνται για την προώθησή του ιαματικού τουρισμού;
- Ποια είναι η επίδραση του ιαματικού τουρισμού στο άμεσο και έμμεσο περιβάλλον μίας περιοχής με όρους βιωσιμότητας;
- Όλα τα προηγούμενα ερωτήματα, πως απαντώνται στην περίπτωση των ιαματικών λουτρών της Αιδηψού;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο – Η ΑΙΔΗΨΟΣ ΩΣ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

6.1 Η ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης

Η Αιδηψός θεωρείται μία από τις σημαντικότερες ελληνικές λουτροπόλεις, με η οποία έφερε στην ευρύτερη περιοχή της, πληθώρα ιαματικών πηγών, καθιστώντας το ένα ιδιαίτερο αστικό κέντρο με ιδιότυπα χαρακτηριστικά. Η πόλη χωροθετείται στο Βορειοδυτικό τμήμα της Εύβοιας, 165χλμ απόσταση από την πρωτεύουσα της Ελλάδας, την Αθήνα και πλησίον της χαρακτηρίζεται από την κωμόπολη Λουτρά Αιδηψού. Δυτικά η πόλη οριοθετείται από τον Ευβοϊκό κόλπο ενώ Ανατολικά από το Όρος Τελέθριο (970μ. ύψος).

Εικόνα 12 - Χωροθέτηση Αιδηψού και περιοχή Λουτρών

(Πηγή: Κόκκας, 2017)

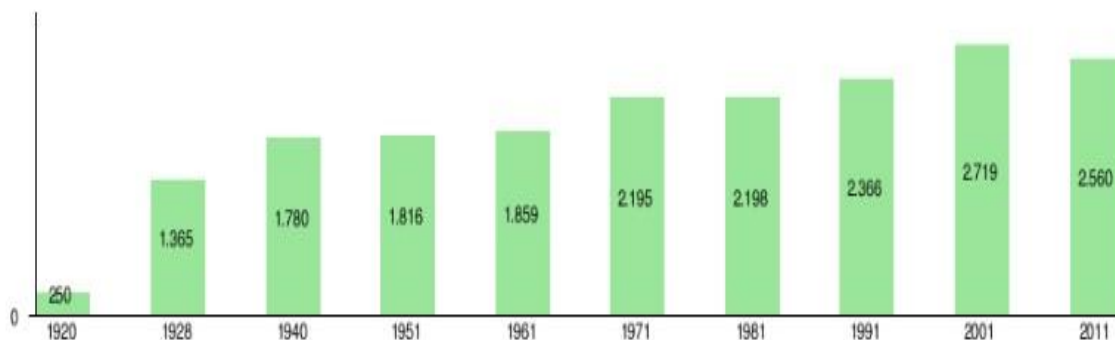
Η κωμόπολη, επονομαζόμενη ως Λουτρά Αιδηψού, ανήκει διοικητικά στο Δήμο Ιστιαίας-Αιδηψού του Νομού Ευβοίας και βρίσκεται 4χλμ βόρεια των Λουτρών. Τα

λουτρά της Αιδηψού αναφέρονται επίσημα το 1911 ως οικισμός του Δήμου Αιδηψίων, ενώ το 1920 αναγνωρίζονται επίσημα. Το ρυμοτομικό σχέδιο της εφαρμόστηκε στο τέλος του 19ου αιώνα από τους Βαυαρούς.

Το 1955 εντάχθηκαν στην περιφέρεια του οικισμού τα Λουτρά Γιάλτρων μαζί με τους αντίστοιχους οικισμούς, δημιουργώντας ένα δίκτυο ιαματικών λουτρών στην περιοχή (Καπετάνιου, 2017). Από το 2011 εντάσσεται στο Δήμο Ιστιαίας-Αιδηψού, ο οποίος αποτελείται από 5 δημοτικές ενότητες, Δημοτική Ενότητα Αιδηψού, Δημοτική Ενότητα Αρτεμισίου, Δημοτική Ενότητα Ιστιαίας, Δημοτική Ενότητα Λιχάδος και Δημοτική Ενότητα Ωρεών. συνολικής έκτασης 499,3Km² και με συνολικό πληθυσμό 21.083 (απογραφή 2011) (Ν.3852/ΦΕΚΑ87, 2010).

Οι οικισμός Λουτρά Αιδηψού, κατοικείται από 2.560 εγγεγραμμένους κατοίκους σύμφωνα με την τελευταία καταμέτρηση του 2011 από την Ελληνική στατιστική υπηρεσία. Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η ιστορική εξέλιξη του πληθυσμού από το 1920 με την επίσημη αναγνώριση του ως οικισμός, μέχρι το τελευταίο έτος καταγραφής, η οποία εμφανίζεται εκτενώς στο γράφημα 1. Ο πληθυσμός από το 1920 μέχρι το 2001 παρουσιάζει ιδιαίτερη αυξητική τάση, με το 2001 να παρουσιάζει το μεγαλύτερο μέγεθος 2719 κατοίκους.

Το γεγονός αυτό υποδηλώνει την μεταστροφή των ελληνικών προτιμήσεων, προς τις εναλλακτικές μεθόδους υγείας και τις ευκαιρίες που δημιουργήθηκαν, ιδιαίτερα μεταπολεμικά ως προς την τουριστική αξιοποίηση των φυσικών πόρων της περιοχής, δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας. Η απομείωση τη δεκαετία 2001-2011, συνδέεται με την γενικότερη πληθυσμιακή μεταβολή των επαρχιακών πόλεων της Ελλάδας λόγω της έντονης τάσης μετακινήσεων προς τα μεγάλα αστικά κέντρα (Δήμος Ιστιαίας-Αιδηψού, 2013).

Γράφημα 1 - Πληθυσμιακή εξέλιξη Αιδηψού

(Πηγή: ΕΣΥΕ, 2011)

Σήμερα, η Αιδηψός κατοικείται από 1.249 κατοίκους, ενώ τα Λουτρά Αιδηψού φέρουν 2560 κατοίκους με τη Δημοτική Κοινότητα Λουτρών Αιδηψού Εύβοιας να φέρει πληθυσμό 4.519 κατοίκους. Οι επαγγελματικές ενασχολήσεις των κατοίκων εντοπίζονται στον τουριστικό τομέα, στον τομέα της ψυχαγωγίας και στις υπηρεσίες. Στο επίσημο τουριστικό οδηγό της Ελλάδας, σήμερα καταγράφονται 126 ξενοδοχεία και καταλύματα στην Αιδηψό και την ευρύτερη περιοχή και 145 επιχειρήσεις και οργανισμούς με κύριο πυρήνα την αξιοποίηση των ιαματικών πηγών (GTP, 2018).

Στην περιοχή της Αιδηψού καταγράφονται πάνω από 80 ιαματικές πηγές οι οποίες αξιοποιούνται από ιδιώτες με την ανάπτυξη κατάλληλων εγκαταστάσεων είτε παραμένουν ελεύθερες προς χρήση. Οι περισσότερες ιαματικές πηγές βρίσκονται κατά μήκος της παραλίας στην προβλήτα Γιάλτρα.

Σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά των πηγών, τα νερά τους προέρχονται από 2,5χμ βάθος και η θερμοκρασία τους κυμαίνεται από 34 έως 82 βαθμούς Κελσίου, εμπεριέχοντας ποικίλα μεταλλικά στοιχεία (κάλιο, ασβέστιο, μαγνήσιο, σίδηρο και νάτριο κ.ά.) (Καπετάνιου, 2017). Οι ιαματικές πηγές της περιοχής ως σημαντικός φυσικός πόρος, συνδυάζονται με τις παραλίες της περιοχής, φέροντας η καθεμία τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Οι παραλίες με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα είναι η παραλία του παιδικού σταθμού, στην οποία καταλήγουν οι πηγές της Αιδηψού, η κεντρική δημοτική παραλία η οποία φέρει δύο καταρράχτες για υδροθεραπεία με θερμό νερό, η παραλία Θέρμαι Σύλλα, η οποία βρίσκεται πλησίον του αντίστοιχου ξενοδοχείου και αποτελεί τη δεύτερη μεγαλύτερη παραλία και η καθαρότερη.

Η παραλία Θερμοποτάμου είναι η κεντρική της Αιδηψού και η πιο εμπορική, προσελκύνοντας πλήθος επισκεπτών. Χαρακτηρίζεται από το δέλτα του χειμάρρου ο οποίος φέρει ιαματικό θερμό νερό, καθιστώντας την μία από τις δημοφιλέστερες. Άλλες συμπληρωματικές στα φυσικά χαρακτηριστικά της περιοχής είναι οι Τρεις Μώλοι (στο λιμάνι) και η Μονόπετρα η οποία θεωρείται η πιο δύσβατη και η πιο απομονωμένη (evia-guide.gr, 2018).

Η θαλασσοθεραπεία και η λουτροθεραπεία συνδυάζονται με τη χρήση των ιαματικών πηγών στο παραλιακό μέτωπο, μία συνήθεια που εντοπίζεται από αρχαιοτάτων χρόνων, καθιστώντας την περιοχή της Αιδηψού, ιστορικό τόπο με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά.

6.1.1 Η ιστορία

Η ιστορικότητα της πόλης, σε συνδυασμό με τους φυσικούς της πόρους, στοιχειοθετούν ένα ιδιαίτερο τοπίο για τον επισκέπτη, προσφέροντας συνθήκες ψυχαγωγίας, θεραπείας και χαλάρωσης. Η ύπαρξή της εντοπίζεται στην ελληνική μυθολογία, ως δώρο του θεού Ήφαιστου προς τη θεά Αθηνά για να ξεκουράζεται στα θερμά νερά που αναβλύζουν από το υπέδαφος, ο Ηρακλής που ήταν προστατευόμενος της. Φέροντας το όνομα Λειψώ, κατοικήθηκε για πρώτη φορά από τους Κουρήτες των οποίων οι λατρευτικές εκδηλώσεις ήταν αφιερωμένες στο Δία, ενώ οι συνθήειές τους αφορούσαν τη χρήση των ιαματικών νερών και τη λατρεία των αντίστοιχων θεοτήτων.

Οι ιαματικές πηγές αναφέρονται στο έργο του γεωγράφου Στράβων (63π.Χ.-24 μ.Χ.), ο οποίος χαρακτηριστικά αναφέρει ότι ένα μεγάλο ποσοστό των πηγών αφανίστηκε λόγω ισχυρών σεισμικών δονήσεων, διαμορφώνοντας ένα νέο γεωμορφολογικό τοπίο στην περιοχή. Οι αρχαίοι πίστευαν ότι η προέλευση των ιαματικών λουτρών έγκειται στη ροή υπόγειων θαλάσσιων υδάτων τα οποία αναδύονται στην επιφάνεια (Αριστοτέλης, 384 - 322 π.Χ.).

Η ύπαρξη των ιαματικών λουτρών αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης του οικισμού για αιώνες, σε συνδυασμό με τους λοιπούς φυσικούς πόρους, καθιστώντας την Λειψώ (Αιδηψό) αυτάρκτη, προσφέροντας ιδανικές συνθήκες καλοζωίας για τους κατοίκους και αναδεικνύοντάς την ως προορισμό για υδροθεραπεία προσελκύνοντας επισκέπτες (εφαρμογή φόρου διαμονής).

Η μεγαλύτερη άνθισή της εντοπίζεται στους ρωμαϊκούς χρόνους αποτελώντας σημαντικό σημείο συνάντησης για τους κατοίκους της τότε Ρωμαϊκής επικράτειας, καθιστώντας τη πνευματικό, κοινωνικό και θεραπευτικό κέντρο. Μαρτυρία της χρήσης των λουτρών, αποτελούν τα λουτρά του Σύλλα των οποίων τα ερείπια σώζονται μέχρι σήμερα.

Η παρακμή της ξεκινάει με την εμφάνιση και την εξάπλωση του χριστιανισμού, καθώς η λουτροθεραπεία εγκαταλείφθηκε σαν συνήθεια ειδωλολατρική και ένδειξη πολυτέλειας, στοιχεία που ήταν αντίθετα με τις αρχές της νέας θρησκείας. Ο οικισμός μεταφέρεται στην περιοχή της Αγίας Παρασκευής οριστικά με την επιδρομή των Σλάβων. Τα λουτρά της Αιδηψού κατοικήθηκαν ξανά το 1842, μετά την απελευθέρωση από τον Οθωμανικό ζυγό (1839), όπου οι κάτοικοι ξεκίνησαν στις ιαματικές πηγές να στήνουν τα πρώτα παραπήγματα. Ο 19^{ος} αιώνας θεωρείται σημαντική χρονική περίοδο ανάπτυξης για την περιοχή, καθώς εμφανίζονται οι πρώτες τουριστικές υποδομές, όπως ξενοδοχειακά καταλύματα, υδροθεραπευτικές εγκαταστάσεις, χώροι εστίασης και άλλα.

Το 1896 χτίστηκε το πρώτο σύγχρονο ξενοδοχειακό συγκρότημα «Θερμαι Σύλλα» και στις αρχές του 20ου αιώνα κατασκευάζονται ξενοδοχειακές μονάδες όπως το «Ηράκλειο», το «Σταδιον», «Αι Πηγαί», «Αίγλη», «Αύρα», «Ακτή» και «Ιστιαία» εξυπηρετώντας τις τρέχουσες δημογραφικές μεταβολές (πρόσφυγες Σμύρνης) και την αύξηση της τουριστικής επισκεψιμότητας (Παππάς, 2016).

Η εξέλιξη της Αιδηψού σαν τουριστικός προορισμός συνεχίζει μεταπολεμικά, με παύση κατά τους Παγκοσμίους Πολέμους, προσελκύοντας ανθρώπους της τέχνης και των γραμμάτων αλλά και άλλες προσωπικότητες από το παγκόσμιο γίγνεσθαι.

6.1.2 Πολιτιστική κληρονομιά

Η πολιτιστική κληρονομιά της Αιδηψού συνδυάζεται άρρηκτα με τους φυσικούς της πόρους συνιστώντας έναν ελκυστικό προορισμό. Σημαντικές αναφορές είναι το πρώτο ξενοδοχείο στα Λουτρά Αιδηψού (1896), το οποίο έχει χαρακτηριστεί διατηρητέο, το λεγόμενο Θέρμαι Σύλλα εμπνευσμένο από τη Ρωμαϊκή περίοδο, κατά την οποία γνώρισε ο οικισμός τη μεγαλύτερη ακμή της. Το κτίριο ανακαινίστηκε για πρώτη φορά το 1919, ενώ το 1995 η χρήση του μετατράπηκε σε ξενοδοχείο καθιστώντας το σήμερα στα 10 κορυφαία παγκοσμίως (περιοδικό Conde Nast Traveler) (odysseus.culture.gr, 2018).

Η νότια είσοδο της πόλης χαρακτηρίζεται από το κτήριο Καστάλια, το οποίο χτίστηκε το 1920 για τουριστική χρήση και εγκαταλείφθηκε με την πάροδο του χρόνου. Το 2017 εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Υποδομές Μεταφορών, Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη 2014-2020, προϋπολογισμού 1.992.000 ευρώ, στοχεύοντας στην ανακαίνισή του καθώς και του περιβάλλοντος χώρου του για τη χρήση του ως Πολυχώρος Πολιτισμού και Συνεδριακό Κέντρο με στόχο να καλύψει τις νέες ανάγκες του τουρίστα και να υποστηρίξει νέες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, όπως πολιτιστικός τουρισμός ή συνεδριακός τουρισμός (eniarportal.gr, 2017).

Εικόνα 13 - Πρώην ξενοδοχείο Καστάλια

(Πηγή: eniarportal.gr, 2017)

Στα Λουτρά Αιδηψού, πίσω από το υδροθεραπευτήριο του ΕΟΤ, σώζονται τα ευρήματα από τα λουτρά της ρωμαϊκής περιόδου, η λεγόμενη σπηλιά του Σύλλα, Ρωμαίου στρατηγού. Η σπηλιά είναι ένα κτίσμα με τρούλο το οποίο έχει διαμορφωθεί σαν σπηλιά, από τις αποθέσεις των θειούχων νερών της πηγής.

Βασικό χαρακτηριστικό της είναι η είσοδος η οποία φέρει δύο αγάλματα με επιγραφές αφιερωμένες στον Ανδριανό και τον Σέπτιμο Σεβήρο, και μεταγενέστερα στον αυτοκράτορα Βυζαντίου τον Κωνσταντίνο. Η απήχηση της λουτροθεραπείας στο

Ρωμαϊκό πολιτισμό αύξησε την επισκεψιμότητα των ιαματικών πηγών, με λάτρη τον Ρωμαίο στρατηγό, Σύλλα, από όπου προήλθε και η ονομασία της πηγής (voriaevia.gr/, 2018).

Εικόνα 14 - Λουτρά Σύλλα, και επιγραφές εισόδου της σπηλιάς

(Πηγή: voriaevia.gr, 2018)

Το χαρακτηριστικότερο οικοδόμημα της πόλης βρίσκεται στο κέντρο της, το παλαιό υδροθεραπευτήριο των Αγίων Αναργύρων, υπό τις χρωματικές αποχρώσεις του κόκκινου. Ως έργο του Ερνέστο Τσίλερ, το νεοκλασικό κτίσμα, προσελκύει μέχρι σήμερα το ενδιαφέρον του επισκέπτη, αλλά σαν υδροθεραπευτήριο έχει εγκαταλειφθεί η χρήση του.

Εικόνα 15 - Παλαιό υδροθεραπευτήριο Αγίων Αναργύρων, Λουτρά Αιδηψού

(Πηγή: alkistis-aidipsos.gr, 2014)

Μεσουράνησε η επισκεψιμότητα του τη δεκαετία του '70, και η κατασκευή του εξυπηρετούσε συγκεκριμένες προδιαγραφές. Απαξιώθηκαν οι δομές του λόγω της εποχικότητας της χρήσης του, το υψηλό κόστος συντήρησης και τις απαιτήσεις σύμφωνα με τα σύγχρονα νομοθετικά πλαίσια. Η έλλειψη ορθολογικής διαχείρισης και κατάλληλου στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξής του, σε συνδυασμό με την επικέντρωση των οικονομικών πόρων του ΕΟΤ προς το Λουτράκι, επέφερε την εγκατάλειψή του από τις υπεύθυνες αρχές (northeviaguide.blogspot.com, 2013).

Επιπλέον εγκαταλελειμμένα κτίσματα στα Λουτρά Αιδηψού αναγνωρίζονται τα ξενοδοχεία «Ηράκλειον» και «Στάδιον», τα οποία χαρακτηρίζονται από την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική τους και την πανοραμική τοποθεσία τους. Το Ηράκλειον, ως το κόκκινο ξενοδοχείο, κατασκευάστηκε το 1901 και φιλοξένησε πολλές προσωπικότητες της διανοήσης (Παπάς, 2016).

Η ιδιοκτησία της οικογένειας Μάλλιου προκάλεσε τις εντυπώσεις όταν πρωτοκατασκευάστηκε, όπως αναφέρει ο Μωραϊτίδης στο έργο του «...Μέγα

νεόκτιστον ξενοδοχείον, επί των αποτόμων πετρών της παραλίας εσφηνωμένον, με πάμπολλα δωμάτια και ωραίας ταράτσας, και άλλους κύκλω περιπάτους ανθοφόρους και δροσερούς, κάτωθεν των οποίων θραύονται τα κύματα με βόμβον τρικυμίας...». Η λειτουργία του τερματίστηκε το 1996 περίπου, ερειπώνοντας το κτίσμα και τον περιβάλλοντα χώρο του, αλλά δύναται να επαναλειτουργήσει αν ανακαινιστεί.

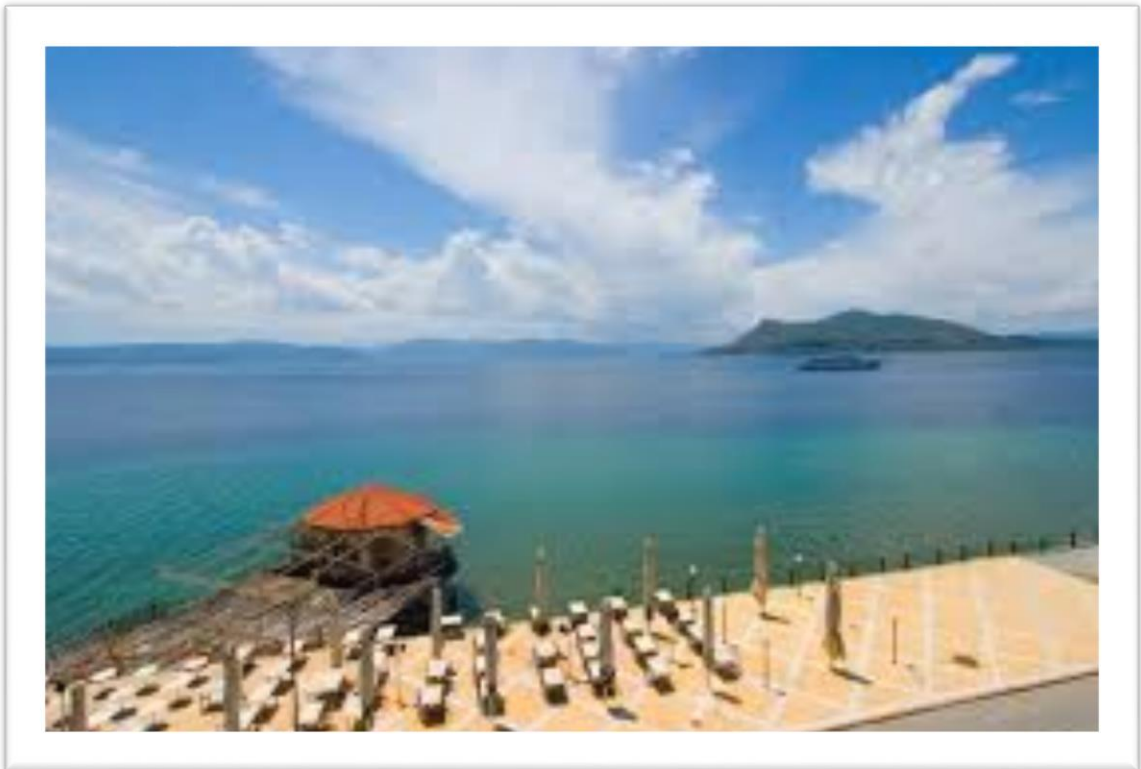
Το Στάδιο, χτισμένο τη δεκαετία του '20, τοποθετείται έμπροσθεν του Ηράκλειου, μικρότερο σε μέγεθος, λιτό με χαρακτηριστική παραθαλάσσια αρχιτεκτονική, το οποίο λειτουργεί μέχρι σήμερα.

Εικόνα 16 - Ξενοδοχεία Ηράκλειον και Στάδιο

(Πηγή: Αγαπητός, 2018)

Το πιο σύγχρονο οικοδόμημα είναι το Κύμα, το οποίο χαρακτηρίζεται από τη μορφολογία του, πολυγωνικό σχήμα, και κατασκευάστηκε το 1933. Ανακαινίστηκε πρόσφατα και λειτουργεί ως χώρος αναψυχής, που ήταν και η αρχική του χρήση.

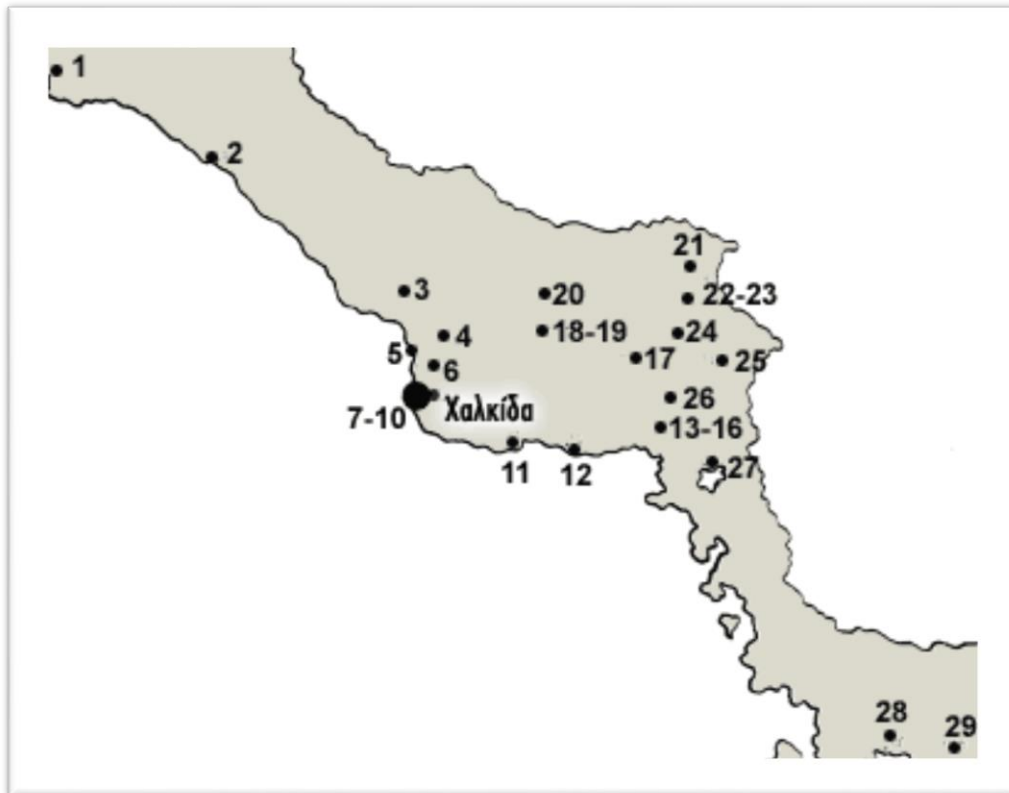
Εικόνα 17 - Το Κύμα, χώρος αναψυχής σε προβλήτα

(Πηγή: hotelinevia.com, 2016)

Το πλούσιο πολιτιστικό υπόβαθρο της Αιδηψού και η φυσική της κληρονομιά εκφράζεται μέσα από τις εκθέσεις του Λαογραφικού Μουσείου και του Ναυτικού Μουσείου στην Αιδηψό, το Μουσείο Δάσους στο Προκόπι, το Μουσείο του Κυνηγετικού Συλλόγου της Ιστιαίας και το Μουσείο των Απολιθομένων Θηλαστικών Κερασιάς (www.visitedipsos.gr, 2018).

Αρχαιολογικά προϊστορικά ευρήματα εκτίθεται σε περιορισμένο χώρο στον ημιώροφο του Υδροθεραπευτηρίου του ΕΟΤ, τα οποία εντοπίστηκαν στους προϊστορικούς οικισμούς των Γιαλτρών και στο Καστέλι Γιαλτρών. Στο λόφο Κουμπί, 2χλμ βόρεια των Λουτρών Αιδηψού, διαπιστώθηκαν οικισμοί της Μεσοελλαδικής περιόδου των οποίων η ανάπτυξη συνεχίστηκε μέχρι τους Μυκηναϊκούς χρόνους. Οι ανεσκαμμένοι χώροι είναι επισκέψιμοι και αποτελούν σημαντικό αρχαιολογικό χώρο.

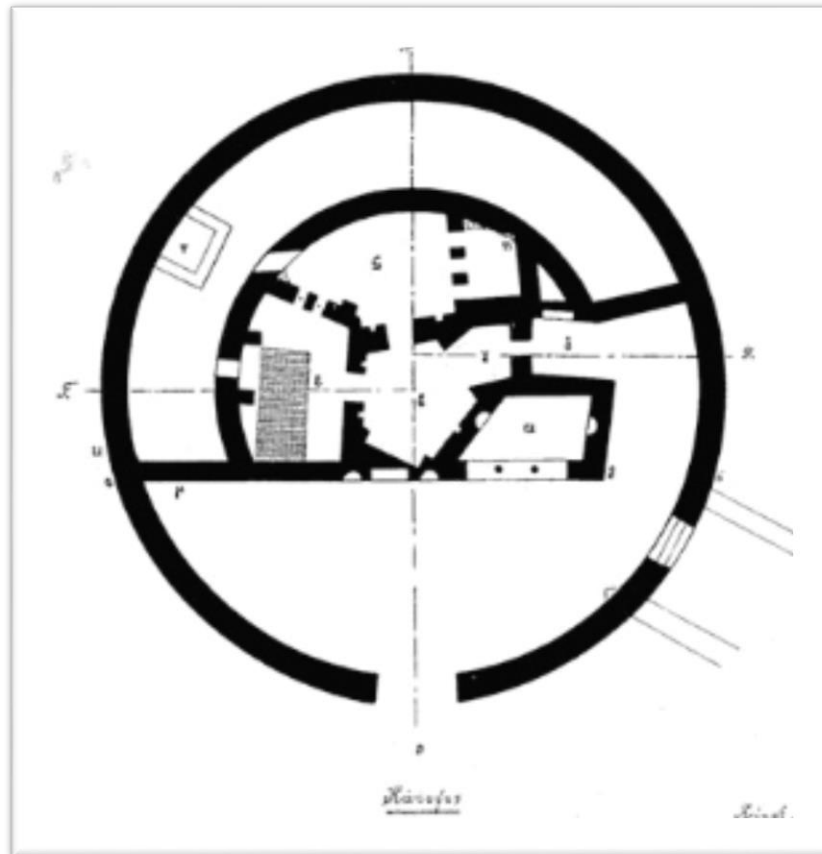
Εικόνα 18 - Αρχαιολογικές έρευνες στην Αιδηψό και την ευρύτερη περιοχή στην Εύβοια

(Πηγή: Βιζηνοπού, 2018)

Σημαντικό αρχαιολογικό εύρημα αποτελεί το κυκλικό κτίσμα της Ρωμαϊκής περιόδου το οποίο χωροθετείται μέσα στον πολεοδομικό ιστό των Λουτρών Αιδηψού, στη διασταύρωση των οδών Ομήρου και Φιλελλήνων. Το κτίσμα φέρει πολυγωνικές αίθουσες ενώ η οροφή του είναι θολωτή. Τα πρώτα ευρήματα συνιστούσαν αγάλματα με αναθηματικές επιγραφές της Ιστιαίας και της Αιδηψού για τους αυτοκράτορες Αδριανό (128-138 μ.Χ.), Σεπτίμιο Σεβήρο (περί το 195 μ.Χ.) και Κωνσταντίνο, και άγαλμα νέου (2ου αι. μ.Χ.) και άγνωστης γυναικός (Νικολόπουλος, 2015).

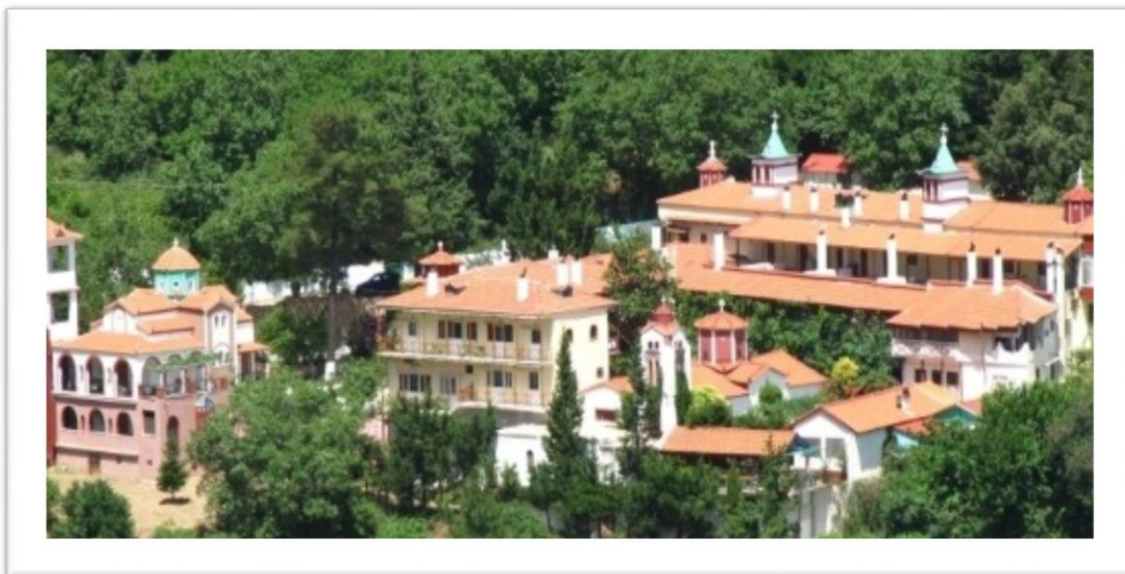
Εικόνα 19 - Κάτοψη Βαλάνειου, Λουτρά Αιδηψού

(Πηγή: Βιζυηνού, 2018)

Σημαντική αναφορά είναι η θρησκευτική κληρονομιά της περιοχής η οποία στοιχειοθετείται από ναούς, μοναστήρια και παρεκκλήσια τα οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την ιστορία του τόπου. Πιο συγκεκριμένα, οι πολιούχοι είναι οι Αγ. Ανάργυροι Κοσμάς και Δαμιανός, το παρεκκλήσι του Αγ. Φανουρίου, το παρεκκλήσι της Αγίας Βαρβάρας, η Μονή Χρυσοβαλάντου (Μετόχι) και η Μονή Αγ. Γεωργίου Ηλίων, βόρεια των Ηλίων της Εύβοιας.

Η Ιερά Μονή φέρει μακραίωνη ιστορία καθώς αποτέλεσε καταφύγιο σε δύσκολους καιρούς για πολλούς χριστιανούς, άντρες και γυναίκες. Ιδρύθηκε ως αντρικό μοναστήρι, αλλά άλλαξε η χρήση του το 1970 σε γυναικείο, καλύπτοντας τις θρησκευτικές ανάγκες της περιοχής (Ιερά Μητρόπολη Χαλκίδος, 2018).

Εικόνα 20 - Ιερά Μονή Αγ. Γεωργίου Τροπαιοφόρου, Ηλίων Ευβοίας

(Πηγή: Ιερά Μητρόπολη Χαλκίδος, 2018)

Η άυλη πολιτιστική της κληρονομιά της Αιδηψού και της ευρύτερης περιοχής εντοπίζεται στη μυθολογία της καθώς η δημιουργία της είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το Ολύμπιο Δωδεκάθεο και τον μυθικό ήρωα τον Ηρακλή. Από τις πηγές της Αιδηψού γεννιέται ο Έλληνας σύμφωνα με το μύθο, παιδί του Δευκαλίωνα και της Πύρρας οι οποίοι λούστηκαν στις πηγές και έκαναν γερά παιδιά, ανάμεσά τους και τον πρόγονο των ελληνικών φύλων.

Η Αιδηψός και τα Λουτρά Αιδηψού, αποτελούν σημαντικό δίπολο, το οποίο σε συνδυασμό με σημαντικά τοπόσημα της περιοχής συνιστούν ένα πλούσιο πολιτιστικό υπόβαθρο. Οι φυσικοί της πόροι σε συγκερασμό με την πολιτιστική της κληρονομιά, αποτελούν τα δυνατά στοιχεία της περιοχής, τα οποία δημιουργούν τις βάσεις για την ανάπτυξη νέων εναλλακτικών μορφών τουρισμού, οι οποίες δύναται να διαμορφώσουν τις αναγκαίες συνθήκες αειφόρου ανάπτυξης της περιοχής.

6.1.3 Δραστηριότητες και εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Η φυσική και πολιτιστική κληρονομιά, όπως παρουσιάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, δημιουργούν ιδανικές συνθήκες ανάπτυξης δραστηριοτήτων, καθιστώντας την Αιδηψό ελκυστικό προορισμό και ικανοποιώντας το σύγχρονο τουρίστα. Η επισκεψιμότητα στα τοπόσημα που προαναφέρθηκαν και στο δίκτυο των

αρχαιολογικών τόπων αποτελεί εφαλτήριο για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Υπάρχει δυνατότητα ξενάγησης της πόλης με τη χρήση ποδηλάτου, γεγονός που επιτυγχάνεται λόγω της πολεοδομίας της κωμόπολης, οπότε η ποδηλασία ως εναλλακτικός τρόπος μετακίνησης επιτρέπει τη βιώσιμη κινητικότητα και την ασφαλή μετακίνηση.

Την απρόσκοπτη μετακίνηση μέσα στην πόλη την έχουν αξιοποιήσει αρκετές ιδιωτικές επιχειρήσεις οι οποίες έχουν διαμορφώσει τους χώρους τους φιλικούς προς τα άτομα ΑΜΕΑ. Το χαρακτηριστικό αυτό σε συνδυασμό με τις ιαματικές ιδιότητες των πηγών για μυοσκελετικά προβλήματα υγείας, καθιστούν την πόλη ελκυστικό προορισμό για την άσκηση εναλλακτικού τουρισμού ΑΜΕΑ (e1.hotels.com, 2018). Οι δραστηριότητες εντοπίζονται στη χρήση των ιαματικών πηγών, στο υδροθεραπευτήριο, ή σε ιδιωτικά ξενοδοχεία ή θαλασσοθεραπεία στις εκβολές των πηγών στις ακτές της πόλης. Εναλλακτικές δραστηριότητες προσφέρονται από ιδιωτικές επιχειρήσεις, όπως στον οικισμό Καμάρια παραδίδονται μαθήματα ιππασίας, το οποίο συνδυάζει τη ψυχαγωγία στο αναψυκτήριό του και διοργανώνονται μέρες γευσιγνωσίας στο οινοποιείο (*Ellopia*) (Παπάς, 2016).

Στις παραλίες της ευρύτερης περιοχής αναπτύσσονται ακραίες αθλητικές δραστηριότητες (extreme sports) από ιδιώτες που προσφέρουν τις αντίστοιχες υπηρεσίες, όπως καταδύσεις, θαλάσσιο σκι, kite surf, τζετ σκι, και σέρφινγκ καθώς έχει ιδανικές κλιματολογικές συνθήκες.

Η εγγύτητα της κωμόπολης στο όρος Τελέθριο και το Ξηρόν, παρέχει τη δυνατότητα αναρριχήσεων και πεζοπορίας στα μονοπάτια τους. Ενδεικτικές τοποθεσίες που παρουσιάζουν υψηλό βαθμό επισκεψιμότητας είναι το Ξηρόν όρος, οι καταρράκτες του Δρυμόνα, το Τελέθριον (Καστανιώτισσα – Σήμια), Λιχάδα.

Σημαντική επισκεψιμότητα εμφανίζουν τα Λιχαδονήσια πλησίον της Αιδηψού, τα οποία αναφέρονται από την Αρχαιότητα, καθώς καταποντήστηκαν, χάνοντας σημαντικό μέρος της έκτασής τους, κατόπιν ισχυρών σεισμικών δονήσεων, όπως ταυτόχρονα έχασε πολλές ιαματικές πηγές η περιοχή της Αιδηψού, ένα από τα δυνατότερα χαρακτηριστικά της σημεία.

6.1.4 Βιωσιμότητα της περιοχής μελέτης

Η Αιδηψός μέσα από την ανάλυσή της στο υποκεφάλαιο 6.1 παρουσιάζει ιδιότυπα χαρακτηριστικά τα οποία αποτελούν ένα ισχυρό υπόβαθρο ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού ως υποστηρικτικές στην κύρια μορφή που φέρει από την απαρχή της ίδρυσής της, τον Ιαματικό τουρισμό.

Η ανάλυση των ιδιοτήτων της, των δυνατών της στοιχείων που την καθιστούν μοναδική, η διερεύνηση των συνθηκών που δύναται να αποτελέσουν τροχοπέδη στην μελλοντική της ανάπτυξη καθώς και παραγόντων που καθορίζουν τη βιωσιμότητά της, στοιχειοθετούν μία σημαντική διαδικασία ώστε να αναπτυχθεί ένα κατάλληλο σχέδιο πρόωθησης και ανάδειξης της στον τομέα του Ιαματικού Τουρισμού.

Βασικό εργαλείο για την ανάπτυξη της απαραίτητης μελέτης είναι η SWOT ανάλυση (βλ. Παράρτημα Α, Πίν.3), η οποία τελείται ως προκαταρκτική διερεύνηση για την εξαγωγή βασικών συμπερασμάτων σχετικά με τις προοπτικές της περιοχής μελέτης. Η ανάλυση μίας μελέτης SWOT περιέχει καταγραφή των χαρακτηριστικών εκείνων που διαφοροποιούν την περιοχή μελέτης και αφορούν το στόχο της μελέτης, και μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αξιοποίηση ευκαιριών που προσφέρονται από εξωτερικούς παράγοντες (Strengths, Opportunities).

Σημαντική επίσης είναι η καταγραφή των αδύνατων χαρακτηριστικών, όπως προβληματικοί τομείς ανάπτυξης της περιοχής μελέτης, που εμποδίζουν την ανάπτυξη της, καθώς και τους εξωτερικούς παράγοντες που καθορίζουν την πορεία της στο χρόνο (Weaknesses, Threats) (Hill & Westbrook, 1997).

6.2 SWOT Ανάλυση Περιοχής

Πίνακας 7 - SWOT Ανάλυση

ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ (STRENGTHS)	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ (WEAKNESSES)
Τοποθεσία	Δαπανηρές επενδύσεις
Κλίμα	Υποβαθμισμένες υποδομές
Φυσικοί πόροι	Επιρρεπή σε φυσικές καταστροφές
Προσβασιμότητα	Έλλειψη άμεσης επικοινωνίας με άλλες χώρες
Πολιτιστική Κληρονομιά	Εγχώριος τουρισμός
Φυσική Κληρονομιά	Έλλειψη κερδοφόρων βιώσιμων επιχειρήσεων
Υφιστάμενες Υποδομές για την ανάπτυξη τουρισμού	Μικρά πληθυσμιακά μεγέθη
Πολεοδομία	Υποβάθμιση των θεραπευτικών νερών, αφανισμός πηγών
Ιστορικότητα	Έλλειψη ολοκληρωμένης προβολής σε τουριστικές αγορές
Συγκοινωνιακό δίκτυο	Μη ενεργοποιημένη τοπική αυτοδιοίκηση
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (OPPORTUNITIES)	ΑΠΕΙΛΕΣ (THREATS)
Δημιουργία δικτύου ιαματικών πηγών	Φυσικές καταστροφές
Ένταξη σε παγκόσμια αναγνωρισμένα δίκτυα τουριστικά	Εξωτερική πολιτική
Προβολή σε χώρες που εντάξει στην κουλτούρα τους τη χρήση ιαματικών πηγών	Πολιτική αστάθεια
Δημιουργία αεροδρομίου στην Εύβοια	Διακοπή χρηματοδοτικών εργαλείων και προγραμμάτων
Ανάδειξη πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς	Οικονομική Κρίση
Βελτιστοποίηση υφιστάμενων υποδομών	Μόλυνση του υδροφόρου ορίζοντα
Καταγραφή και ανάδειξη όλων των ιαματικών πηγών	Ανταγωνισμός με άλλους τουριστικούς προορισμούς
Προσέλκυση επενδύσεων στον τουριστικό τομέα	Αλλαγή νομοθετικού πλαισίου
Ανάδειξη εναλλακτικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, δημιουργία νέων θέσεων εργασίας	Κρίσεις, Μεταναστευτικό, πολεμικές συρράξεις

6.2.1 SWOT Ανάλυση -Δυνατά Σημεία

Η Αιδηψός και συγκεκριμένα τα Λουτρά Αιδηψού διακρίνονται για την ιδανική τοποθεσία τους, η οποία επιτρέπει την άμεση δικτύωση με μεγάλα αστικά κέντρα όπως αυτό της Αθήνας (185χλμ.), της Χαλκίδας, του Βόλου και με περιφερειακές ενότητες οι οποίες φέρουν συγκοινωνιακές υποδομές, όπως το Αεροδρόμιο της Αγχιάλου (Καπετάνιου, 2017). Η επικοινωνία επιτυγχάνεται μέσω του οδικού δικτύου (Αθηνών-Λαμίας /εθνική οδός Χαλκίδας-Αιδηψού) και της θαλάσσιας συγκοινωνίας η οποία τελείται κατά τη θερινή περίοδο με μεγαλύτερη συχνότητα εξυπηρετώντας τις ανάγκες της περιοχής (από Αρκίτσα των 45 λεπτών διαδρομή ή εναλλακτικά από Γλύφα για Αγιόκαμπο και οδικώς 10 χλμ. μέχρι τα Λουτρά Αιδηψού) (ferriesglyfa.gr, 2018).

Συνδυάζοντας το ορεινό τοπίο με το παράκτιο μέτωπο, διαμορφώνεται ένα ιδιαίτερο γεωγραφικό ανάγλυφο το οποίο δίνει τη δυνατότητα στον τουρίστα μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα να επισκεφτεί μέρη τα οποία θα του προσφέρουν μοναδικές εμπειρίες, ικανοποιώντας τις απαιτήσεις της σύγχρονης εικόνας του. Το κλίμα του, εύκρατο μεσογειακό, προστατευμένο από ακραία καιρικά φαινόμενα τα οποία απαντώνται στον Μεσογειακό θαλάσσιο τοπίο.

Οι κλιματολογικές συνθήκες σε συνδυασμό με τη χρήση των θεραπευτικών υδάτων της πόλης, διαμορφώνουν ένα ιδανικό συνδυασμό για την προσέλκυση τουριστών σε ετήσια βάση. Τα στοιχεία αυτά επιτρέπουν την ανάπτυξη εναλλακτικών δραστηριοτήτων όπως αυτά παρουσιάζονται στο Υποκεφάλαιο 4.1.3, όπως πεζοπορία, καταδύσεις, ψάρεμα, αναρρίχηση και άλλες.

Οι φυσικοί πόροι, αποτελούν το βασικό χαρακτηριστικό των Λουτρών Αιδηψού και της ευρύτερης περιοχής, όπως οι ιαματικές πηγές οι οποίες καταλήγουν στις παραλίες και επιτρέπουν τη θαλασσοθεραπεία. Η αξιοποίησή τους είναι εφικτή από ιδιωτικές επιχειρήσεις προσφέροντας νέες θέσεις εργασίας, ενώ διασφαλίζεται η αποδοτικότερη διαχείρισή τους. Η σημαντικότερη τουριστική υποδομή στην περιοχή της Αιδηψού για τη στήριξη του ιαματικού τουρισμού είναι το υδροθεραπευτήριό του ΕΟΤ, το οποίο θέτει τις βάσεις για την ανάδειξή της σε Πανευρωπαϊκό Κέντρο Θερμαλισμού.

Το φυσικό περιβάλλον εισχωρεί στον πολεοδομικό ιστό της πόλης και σε συνδυασμό με την ανοιχτή πρόσβαση του αστικού κέντρου στον επισκέπτη, προβάλλει ένα ιδανικό περιβάλλον για αναψυχή προς όλους τους επισκέπτες ανεξαρτήτων χαρακτηριστικών.

Πιο συγκεκριμένα η προσβασιμότητα στην πόλη είναι εύκολη και άμεση, επιτρέποντας τουρισμό ανεξαρτήτων ηλικίας, ιστορικό υγείας, θέματα κινητικότητας, εθνικότητας ή φύλου.

Το γεγονός αυτό καθιστά την Αιδηψό μελλοντικά υποψήφια πόλη ανάπτυξης τουρισμού ΑΜΕΑ, αυξάνοντας ταυτόχρονα τα ποσοστά επισκεψιμότητας από γηραιότερο πληθυσμό ο οποίος θα επιλέξει δαπανηρό πακέτο διακοπών σε σύγκριση με τις νεαρότερες ηλικίες. Ο τομέας της υγείας αποτελεί έναν από τους τομείς τουρισμού με αυξητικές τάσεις σε παγκόσμιο επίπεδο, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στα παραδείγματα που παραθέτονται στο Κεφάλαιο 2.

Στην παγκόσμια κοινότητα αναδεικνύεται ένα μοτίβο ανάπτυξης των προορισμών για λουτροθεραπεία, το οποίο στηρίζεται στην υφιστάμενη πολιτιστική και φυσική κληρονομιά του τόπου, δημιουργώντας ελκυστικά στοιχεία τα οποία προσφέρουν δραστηριότητες συμπληρωματικές στους επισκέπτες των ιαματικών πηγών. Η πολιτιστική κληρονομιά των Λουτρών Αιδηψού είναι πλούσια, η οποία εντοπίζεται σε ποικίλους τομείς.

Η ιστορικότητα της περιοχής σε συνδυασμό με τα αρχαιολογικά ευρήματα, συνιστά ένα από τα δυνατά χαρακτηριστικά της πόλης. Αποτελώντας από την αρχαιότητα σημαντικό κέντρο υγείας, ευημερίας και πνευματικής ανάτασης, φέρει πλήθος μνημείων που μαρτυρούν την ιστορική συνέχεια της λουτρόπολης ως τουριστικό προορισμό, με διακυμάνσεις λόγω εξωτερικών παραγόντων.

Τα αρχιτεκτονήματα των πρώτων ξενοδοχείων μαρτυρούν τη χαμένη λάμψη που είχε η πόλη κατά την περίοδο της ακμής της, αλλά και οι συνθήκες της παρακμής τους της οποίας τα σημάδια παραμένουν μέχρι σήμερα, στα εγκαταλελειμμένα κτίσματα.

Η δημιουργία μουσείων με εκθέματα από το φυσικό και δομημένο περιβάλλον της περιοχής, αποτελούν σημαντικό στοιχείο ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού. Συμπληρωματικά, τα θρησκευτικά κτίρια στην εγγύς περιοχή προσφέρουν τη δυνατότητα ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού, ως τμήμα του δικτύου μοναστηριών της Βόρειας Εύβοιας, εξελίσσοντας τις υποδομές τους και την ανοιχτή πρόσβαση στους επισκέπτες της περιοχής.

Η ανταπόκριση των τουριστών στην υφιστάμενη θρησκευτική κληρονομιά είναι άμεση και αποδεικνύεται από επίσης σημαντικά τουριστικά θρησκευτικά κέντρα στην Ελλάδα,

όπως αυτό των Μετεώρων. Συνεπώς οι υφιστάμενες πολιτιστικές δομές δύνανται να υποστηρίξουν τον ιαματικό τουρισμό συνδυαστικά, στην περίπτωση μελέτης.

6.2.2 SWOT Ανάλυση –Αδυναμίες Περιοχής μελέτης

Η περιοχή της Αιδηψού φέρει τουριστικές υποδομές οι οποίες όμως με την πάροδο των ετών έχουν απαξιωθεί λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων συντήρησης τους. Τα υφιστάμενα καταλύματα δεν έχουν αναβαθμιστεί, εκτός από μεμονωμένες περιπτώσεις, διατηρώντας τις αρχικές τους δομές οι οποίες δε δύνανται να καλύψουν τις ανάγκες του απαιτητικού τουρίστα, διατηρώντας χαμηλό το κόστος διαμονής σε μία προσπάθεια να αντισταθμίσουν την έννοια αξίας και παροχών.

Οι λειτουργικές υποδομές της πόλης δεν έχουν αναβαθμιστεί με αποτέλεσμα να δημιουργούνται συχνά προβλήματα με το αποχετευτικό σύστημα, για παράδειγμα, θέτοντας σε κίνδυνο τους φυσικούς πόρους της περιοχής (evia-guide.gr, 2018). Η γενικότερη εικόνα που αποκομίζει ο επισκέπτης είναι αυτή της εγκατάλειψης δημιουργώντας ένα συναίσθημα λησμονιάς για τις εποχές της ακμής της.

Οι ιαματικές πηγές έχουν υποβαθμιστεί ενώ πολλές έχουν κλείσει κατά την περίοδο επέκτασης του πολεοδομικού ιστού της πόλης. Πολλές πηγές της περιοχής έχουν εγκαταλειφθεί και παραμένουν αναξιοποίητες ενώ δε προσφέρονται προς χρήση καθώς τα ποιοτικά χαρακτηριστικά τους δεν επαρκούν. Η αλλαγή του υδροφόρου ορίζοντα θέτει σε επικινδυνότητα τις ιαματικές πηγές, γεγονός το οποίο ενισχύεται από ακραία φυσικά φαινόμενα, ιδιαίτερα σε μία περιοχή η οποία χαρακτηρίζεται από σεισμικές δονήσεις οι οποίες δύνανται να μεταβάλλουν τη γεωμορφολογία της περιοχής, όπως έχει συμβεί στο παρελθόν.

Η διαχείριση των υδάτων και των κατάλληλων υποδομών δεν τελείται υπό όρους βιωσιμότητας, με αποτέλεσμα να θέτονται σε κίνδυνο τα κυριότερα χαρακτηριστικά της πόλης. Συνεπώς απαιτείται η ενεργοποίηση τόσο της τοπικής αυτοδιοίκησης όσο και των κρατικών φορέων σε συνεργασία με τους ιδιώτες και την τοπική κοινότητα, ως προς την προστασία των φυσικών πόρων της Αιδηψού.

Η έλλειψη ενδιαφέροντος αντικατοπτρίζεται στις ελλιπείς προωθητικές ενέργειες των υπεύθυνων φορέων προς νέες αγορές, αλλά και στην επιχειρηματικότητα της περιοχής καθώς οι περισσότερες επιχειρήσεις περιορίζονται στους τομείς της φιλοξενίας και της ψυχαγωγίας κατά τους θερινούς μήνες. Η εποχικότητα της επαγγελματικής δραστηριότητας, σε συνδυασμό με τη στήριξή της από τον εγχώριο τουρισμό και όχι από τον εξωτερικό, δημιουργούν συνθήκες ασταθούς πορείας της τοπικής ανάπτυξης, ενώ δεν επιτρέπουν την προσέλκυση νέων μόνιμων πληθυσμών (Πετράκος, 2014).

Παρατηρείται μέσα από την έρευνα στο διαδίκτυο ότι σύμφωνα με μαρτυρίες των επαγγελματιών της περιοχής, οι εισροές των τουριστών από τις υπόλοιπες χώρες είναι μικρές καθώς το αεροδρόμιο της Αγχιάλου δεν μπορεί να καλύψει τις τουριστικές ανάγκες του νησιού γενικότερα. Το ίδιο συμβαίνει και με τον αερολιμένα της Αθήνας, καθώς απαιτούνται μετακινήσεις οδικώς αυξάνοντας το κόστος των διακοπών (ενοικίαση αμαξιού, εγγύηση, καύσιμα και διόδια) (Πετράκος, 2017)

6.2.3 SWOT Ανάλυση –Ευκαιρίες για την Περιοχή μελέτης

Η Αιδηψός σύμφωνα με την καταγραφή των δυνατοτήτων της, μπορεί να εξελιχθεί σε ένα ισχυρό θεραπευτικό κέντρο πανευρωπαϊκής εμβέλειας. Υπάρχει δυνατότητα να ενταχθεί σε παγκόσμια δίκτυα ιαματικών κέντρων, προωθώντας την εικόνα ενός οργανωμένου προορισμού ο οποίος προσφέρει επιπλέον εμπειρίες εκτός από χαλάρωση. Τέτοιες δραστηριότητες απαιτούν ανάπτυξη πολιτιστικών δομών ικανών να αναδείξουν την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά και να ενταχθούν σε αναπτυξιακά προγράμματα τα οποία προσφέρουν τη δυνατότητα προστασίας τους και διασφάλισης της βιωσιμότητάς τους.

Σε συνδυασμό με την ένταξη σε αναγνωρισμένα τουριστικά δίκτυα και οργανωμένες προωθητικές ενέργειες σε επίπεδο περιφέρειας, δύναται να προσελκύσει η πόλη νέες τουριστικές αγορές. Για την άμεση επίτευξη ενός τέτοιου στόχου απαιτούνται συγκεκριμένες ενέργειες βελτίωσης των υφιστάμενων υποδομών σε τοπικό επίπεδο, και την ενεργοποίηση της τοπικής αυτοδιοίκησης η οποία πρέπει να βελτιστοποιήσει τις σχέσεις της με την Περιφερειακή Αρχή στον τομέα του Τουρισμού και να ξεκινήσει συνεργασίες με άλλες χώρες.

Το γεγονός ότι η Αιδηψός προσελκύει εγχώριο τουρισμό και οι δυνατότητές της είναι περιορισμένες απαιτείται συνεργασία με την περιφέρεια η οποία θα την εντάξει στο γενικότερο σχέδιο μάρκετινγκ της Εύβοιας. Η εξειδίκευση του τουριστικού προϊόντος, ο ιαματικός τουρισμός απαιτεί την αναγνώριση και την αξιοποίηση όλων των ιαματικών πηγών και τη βελτιστοποίηση των υποστηρικτικών δομών προσφέροντας υπηρεσίες υψηλής ποιότητας.

Η υλοποίηση του συγκεκριμένου στόχου δύναται να επιφέρει σημαντικές επενδύσεις στην περιοχή οι οποίες θα υποστηρίξουν τις απαιτήσεις των νέων τουριστικών αγορών, θα αναβαθμίσουν το τουριστικό προϊόν της περιοχής και θα διασφαλίσουν τη βιώσιμη

ανάπτυξη της περιοχής μέσα από την αύξηση της τουριστικής περιόδου και τη σταθερή εξέλιξη της τοπικής κοινότητας.

6.2.4 SWOT Ανάλυση –Απειλές προς την Περιοχή μελέτης

Οι ευκαιρίες που δίνονται στην Αιδηψό εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ανάδειξης της Εύβοιας ως έναν ανταγωνιστικό προορισμό ως προς άλλους προορισμούς στη Μεσόγειο, όπως την Κρήτη, την Κύπρο, τη Μάλτα και άλλα. Η Κρήτη προωθείται ως το νησί που προσφέρει πολλές ευκαιρίες για εναλλακτικές δραστηριότητες και νέες εμπειρίες, ακόμα και επιστημονικού ενδιαφέροντος (σπηλαιοκαταδύσεις, οικοτουρισμός), ανάλογα το Νομό αναφοράς, η Κύπρος προωθείται ως ο πιο ασφαλής προορισμός για οικογένειες (θεματικά πάρκα, μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες all inclusive), ενώ η Μάλτα προωθεί τον τουρισμό υγείας σε συνδυασμό με το συνεδριακό τουρισμό συνεργαζόμενη με το Ηνωμένο Βασίλειο.

Η εικόνα της Αιδηψού θα πρέπει να διαμορφώνει ένα ανταγωνιστικό προϊόν το οποίο να προσφέρει κάτι μοναδικό, το οποίο θα είναι σύμφωνο με τις επιταγές της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Η Ελλάδα προωθείται την τελευταία πενταετία ως προς πολιτιστικός τουριστικός προορισμός μέσα από την ανάπτυξη πολιτιστικών προγραμμάτων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο πλαίσιο ανάδειξης του ελληνικού πολιτισμού, ενώ το 2018 οι προωθητικές ενέργειες αφορούν την ανάδειξη της Ελλάδας ως οικογενειακός προορισμός.

Η πολιτική αυτή αφορά τη δημιουργία της εικόνας της Ελλάδας ως ασφαλή προορισμό παρά την πολιτική και οικονομική αστάθεια, τις δημογραφικές μεταβολές λόγω του μεταναστευτικού, τις πολεμικές συρράξεις σε γειτονικές χώρες και τις αντιπαραθέσεις με την γειτονική χώρα την Τουρκία, συνθήκες που επηρεάζουν συνεπώς και την περιοχή της Αιδηψού.

Ο τουρισμός υγείας, ο συνεδριακός τουρισμός και ο οικοτουρισμός μαζί με άλλες εναλλακτικές μορφές είναι αναπτυσσόμενες, καθώς οι ρυθμοί εξέλιξής τους παρουσιάζονται στάσιμοι, λόγω εκκρεμή νομοθετικών πλαισίων. Η αργή εξέλιξη του νομοθετικού πλαισίου και η συμμόρφωσή του σύμφωνα με τις παγκόσμιες εξελίξεις είναι συνθήκες που αποτελούν εμπόδιο στην άμεση ανάπτυξη τουριστικών προορισμών με εξειδικευμένο τουριστικό προϊόν όπως η Αιδηψός. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το χωροταξικό του τουρισμού το οποίο δεν έχει εγκριθεί καθιστώντας

επιτακτική την ανάγκη για την τουριστική χαρτογράφηση της Ελλάδας, με σκοπό την προσέλκυση επενδύσεων.

Οι επενδύσεις αυτές θα μπορέσουν να ενισχύσουν την τοπική οικονομία και να δημιουργήσουν συνθήκες βιωσιμότητας. Ωστόσο τα τουριστικά προϊόντα τα οποία στηρίζονται σε φυσικούς πόρους απαιτούν συγκεκριμένη διαχείριση και είναι εκτεθειμένα σε παράγοντες μη διαχειρίσιμους και προβλέψιμους.

Στην περίπτωση της Αιδηψού το τουριστικό προϊόν είναι οι ιαματικές πηγές, των οποίων τα ποιοτικά χαρακτηριστικά εξαρτώνται από τη διαχείριση των υδάτων της ευρύτερης περιοχής, τις πολιτικές προστασίας τους, τα καθεστώτα διαχείρισης, τη χρήση τους και τα απρόβλεπτα φυσικά γεγονότα (όπως σεισμικές δονήσεις), των οποίων η εμφάνιση μπορεί να προβλεφτεί αλλά τα αποτελέσματα δεν μπορούν να αποφευχθούν (υποβάθμιση του υδροφόρου ορίζοντα, καταστροφή ιαματικών πηγών).

Συνεπώς η εικόνα της Αιδηψού ως τουριστικός προορισμός θα πρέπει να ενσωματώνει τις αξίες που προσπαθεί η Ελλάδα να προωθήσει στην παγκόσμια τουριστική αγορά, να είναι ευέλικτη σύμφωνα με τις ισχύουσες εγχώριες εξελίξεις και να εφαρμόσει πολιτικές ορθολογικής διαχείρισης και προστασίας των φυσικών και πολιτιστικών της πόρων που συνιστούν τα ιδιότυπα χαρακτηριστικά της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

7.1 Συμπεράσματα

Ο τουρισμός αποτελεί αδιαμφισβήτητα έναν από τους σημαντικότερους κλάδους στη χώρα μας καθώς διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της οικονομίας μεγάλου μέρους της επικράτειας. Η συνεχής ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού των τελευταίων ετών, έστρεψε μέρος των τουριστών στον εναλλακτικό τουρισμό, όπου ένα από τα παρακλάδια του αποτελεί και ο ιαματικός τουρισμός. Στην Ελλάδα, όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο εδάφιο της εργασίας, υπάρχει ένας ικανοποιητικός αριθμός ομοιόμορφα κατανεμημένων ιαματικών πηγών, αναγνωρισμένων και μη.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε, εξήχθησαν ορισμένα συμπεράσματα, των οποίων η ανάλυση έχει ως στόχο την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων που τέθηκε στο 5^ο κεφάλαιο.

Καταρχάς, στη βιβλιογραφία παρατηρείται σύγχυση μεταξύ των εννοιών του ιαματικού τουρισμού και του τουρισμού ευεξίας, η οποία δύναται να επιλυθεί με τη δημιουργία κοινά αποδεκτών ορισμών.

Επιπροσθέτως, η Ελλάδα χάρις στο μεγάλο αριθμό ιαματικών πηγών θα μπορούσε να συμπεριληφθεί στη λίστα των σημαντικότερων θερμαλιστικών προορισμών, εφόσον εξασφαλιστούν κάποιες βασικές προϋποθέσεις όπως η συλλογική συνεργασία των αρμόδιων φορέων, η προστασία του φυσικού πλούτου, η σωστή εκμετάλλευση των ιαματικών πηγών.

Εν αντιθέσει με την προηγούμενη πρόταση, στην περίπτωση της Αιδηψού, οι εξωτερικοί παράγοντες δυσχεραίνουν σαφέστατα το έργο τόσο των τοπικών αυτοδιοικήσεων όσο και των ιδιωτών. Οι δημόσιες αλλά και οι ιδιωτικές επιχειρήσεις εκμετάλλευσης των ιαματικών πηγών καλούνται να αντιμετωπίσουν μία πληθώρα προκλήσεων της ελληνικής πραγματικότητας. Παρ'όλα αυτά, η ιστορία της Αιδηψού έχει αποδείξει τη σπουδαιότητα των ιαματικών υδάτων και την προστασία των φυσικών πόρων και τις απολαβές αξιοποίησής τους.

Μέχρι το έτος 2018, η εικόνα της πόλης παρουσιάζεται αποκαρδιωτική για πολλούς επισκέπτες, καθώς το ενδιαφέρον βελτίωσης του τουριστικού προϊόντος βρίσκεται ακόμα στα σπάργανα. Οι οικονομικοί πόροι υλοποίησης αναπτυξιακών έργων δεν επαρκούν με αποτέλεσμα πολλά θέματα να μη λύνονται και να εμποδίζουν την αειφόρα

ανάπτυξη της Αιδηψού σαν τουριστικό προορισμό. Οι δραστηριότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης έχουν παραμείνει σε επίπεδο προωθητικών ενεργειών, των οποίων το αποτέλεσμα δεν είναι εμφανή και δε δύναται να υποστηρίξει ακόμα η περιοχή.

Οι πτήσεις από το Αεροδρόμιο Αγχιάλου είναι περιορισμένες, η πολυπλοκότητα των μέσω μετακίνησης προς την Αιδηψό αποτρέπει τους τουρίστες, γεγονός που οδηγεί σε μικρές τουριστικές εισροές από συνειδητοποιημένους επισκέπτες. Η φέρουσα ικανότητα της πόλης είναι μικρή γεγονός που απαιτεί την ανάπτυξη νέων αλλά οικολογικών υποδομών που θα μπορούν να υποστηρίξουν μεγαλύτερα τουριστικά μεγέθη σε βάθος χρόνου.

Το θαλάσσιο μέτωπο των Λουτρών Αιδηψού, αν και αφορά σε λουτρόπολη, εντούτοις παρουσιάζει την τυπική εικόνα των περισσότερων μικρών παραθαλάσσιων πόλεων της Ελλάδας. Παράλληλα, αν και εξυπηρετεί αρκετές ανθρώπινες δραστηριότητες, εντούτοις αυτές είναι περισσότερο ανεξάρτητες παρά εξαρτημένες από την παρουσία της θάλασσας, δηλαδή φαίνεται σαν η λουτρόπολη να μην επωφελείται στο έπακρον από την ύπαρξη του θαλάσσιου μετώπου που διαθέτει.

Ο ιαματικός τουρισμός στην Αιδηψό δεν μπορεί να υποστηριχτεί από τον εγχώριο τουρισμό μόνο. Απαιτούνται προωθητικές ενέργειες προς νέες αγορές, αλλά και με καινοτόμα εργαλεία προβολής. Υπό τις ισχύουσες συνθήκες, η εξελικτική πορεία της περιοχής μελέτης παρουσιάζεται δυσοίωνη, παρά τα λεγόμενα των μέσω μαζικής ενημέρωσης, καθώς το τουριστικό της προϊόν έχει να ανταγωνιστεί σπουδαιότερα και διασημότερα θεραπευτικά κέντρα.

Το γεγονός ότι στηρίζεται στον εγχώριο τουρισμό, ο οποίος έχει έντονες διακυμάνσεις λόγω εξωτερικών παραγόντων όπως η οικονομική κρίση, αποτρέπει την εξελικτική πορεία της. Η πόλη φέρει σημαντικά στοιχεία και μεγάλη πολιτιστική και φυσική κληρονομιά, σε συνδυασμό με τη γεωγραφική της αναφορά, αναδεικνύοντας τις δυνατότητές της. Δυστυχώς η έλλειψη σαφούς οράματος για την περιοχή αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για οποιαδήποτε εξέλιξη. Συνεπώς μόνο μέσα από την ιδιωτική πρωτοβουλία και τους επιχειρηματικούς στόχους του ιδιώτη μπορεί να αναδειχθεί ένας τόπος στην Ελλάδα.

Τέλος, από το Μάρτιο του 2020 όπου ξεκίνησαν τα περιοριστικά μέτρα μετακίνησης και λειτουργίας λόγω της πανδημίας του Covid-19, ο τουριστικός κλάδος πληγώθηκε ανεπανόρθωτα. Η τουριστική περίοδος για το 2020 περιορίστηκε σε 4 μήνες (Ιούλιος-

Οκτώβριος) καθώς τους υπόλοιπους μήνες λόγω των περιοριστικών μέτρων, τα λουτρά παρέμειναν σε αναστολή της λειτουργίας τους. Επίσης, αυτή η δυσοίωνη εικόνα συνεχίστηκε και στο 2021, όπου η τουριστική περίοδος ξεκίνησε επίσημα το Μάιο του 2021 με αυστηρά υγειονομικά πρωτόκολλα και αρκετά διστακτικούς επισκέπτες, με τη μεγάλη φωτιά τον Αύγουστο του 2021 να καθιστά μη ασφαλή προορισμό την Αιδηψό για πάνω από μία εβδομάδα.

7.2 Προτάσεις βιώσιμης ανάπτυξης του ιαματικού τουρισμού στην Αιδηψό

Σύμφωνα με την ανάλυση SWOT, η Αιδηψός φέρει πολλές δυνατότητες και προοπτικές εξέλιξης, αλλά η δυναμικότητά της με τις υφιστάμενες υποδομές δεν μπορεί να στηρίξει μεγαλύτερες εισροές τουριστών, αλλά και υψηλό επίπεδο τουριστικού προϊόντος. Συνεπώς οι προτάσεις βιώσιμης ανάπτυξής της διακρίνονται στους εξής τομείς α) στον τομέα των συνεργασιών, β) στον τομέα των υποδομών, γ) στις προωθητικές ενέργειες και τα απαραίτητα εργαλεία προβολής και δ) στον οικονομικό τομέα της περιοχής.

Αναλυτικότερα προτείνεται η συνεργασία με την περιφέρεια, στο πλαίσιο στήριξης προβολής της περιοχής ως μέρος ενός δικτύου λουτροπόλεων της Ελλάδας, στο εξωτερικό σε νέες αγορές που έχουν τη δυνατότητα στήριξης του ιαματικού τουρισμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αδελφοποίηση του Δήμου Ιστιαίας-Αιδηψού με το Δήμο Cajetina της Σερβίας, μία προωθητική ενέργεια σημαντική για την πόλη.

Η ένταξη της Αιδηψού στο τουριστικό δυναμικό της Εύβοιας, μέσα από μία συνολικότερη προβολή προς την παγκόσμια τουριστική κοινότητα θα αποτελέσει εφαλτήριο για τη διαφοροποίησή της από τους υπόλοιπους ιαματικούς προορισμούς. Θα ήταν θεμιτό να χαρτογραφηθεί τουριστικά η Εύβοια, αναδεικνύοντας εξειδικευμένα τουριστικά προϊόντα, με την Αιδηψό να αποτελεί σημαντικό κέντρο θεραπείας. Λόγω της ύπαρξης του Λουτρακίου και άλλων ιαματικών κέντρων στην περιφέρεια της Στερεάς Ελλάδας, προτείνεται η δημιουργία ενός σύγχρονου τουριστικού προϊόντος.

Συνδυάζοντας ιαματικό τουρισμό και τουρισμό εμπειριών, προβάλλοντας επιχειρήσεις και υπηρεσίες οι οποίες θα προσφέρουν περιπέτεια, ακραία αθλητικά γεγονότα, αγωνίσματα πανευρωπαϊκής εμβέλειας, πεζοπορία, εντάσσοντας μονοπάτια σε πανευρωπαϊκό δίκτυο, και δραστηριότητες περιπέτειας όπως ιστιοπλοΐα ή καταδύσεις,

επιτυγχάνεται ένα δυναμικό τουριστικό πακέτο. Μία επαναστατική και σύγχρονη μορφής εμπειρίας με παγκόσμια απήχηση, είναι το escape room, το οποίο αφορά την ανάπτυξη μίας θεματολογίας μέσα σε ένα συγκεκριμένο χώρο, και απαιτεί τη διάδραση μεταξύ παικτών οι οποίοι είναι επαγγελματίες και τυχαίοι επισκέπτες. Η διοργάνωση απαιτεί την εξέλιξη μίας ιστορίας μέσα από γρίφους και την ανταλλαγή συναισθημάτων, γνώσεων και εμπειριών.

Οι δράσεις αυτές περιπέτειας μπορούν να λάβουν χώρα είτε σε εσωτερικούς χώρους είτε σε εξωτερικούς. Στη συγκεκριμένη περίπτωση προτείνεται η ανάπτυξη της νέας αυτής εμπειρίας σε σημαντικό τοπόσημα της περιοχής, δίνοντας στον επισκέπτη την ευκαιρία να συμμετέχει ενεργά στη ζωή και στην ιστορία του τόπου, ενσωματώνοντας στοιχεία της ελληνικής κουλτούρας.

Οι αρχαιολογικοί της χώροι δεν ενδείκνυνται για την ανάπτυξη τέτοιων δραστηριοτήτων λόγω αυστηρού νομοθετικού καθεστώτος, καθώς επίσης δε μπορούν να αποτελέσουν ισχυρό τουριστικό προϊόν σε σύγκριση με την υπόλοιπη περιφέρεια, αλλά μπορούν να συνυπάρχουν υποστηρικτικά στο πλαίσιο ανάδειξης των ιαματικών πηγών και της ιστορίας τους.

Προτείνεται η χαρτογράφηση των ιαματικών πηγών και η δημιουργία συγκεκριμένων διαδρομών αναγνώρισής τους τόσο μέσα στην πόλη όσο και στην ευρύτερη περιοχή. Η βιώσιμη κινητικότητα μέσω της χρήσης ποδηλάτου προτείνεται ως ένα μέσο μετακίνησης από και προς τα προτεινόμενα τοπόσημα, στοχεύοντας στην προστασία των φυσικών πόρων. Υποστηρικτικά προτείνεται η συμμετοχή της πόλης σε σχετικά προγράμματα τα οποία θα ενισχύσουν την κουλτούρα χρήσης εναλλακτικών μέσων μετακινήσεων και θα αναδείξουν την Αιδηψό ως τον προορισμό καθολικά φιλικό προς τον άνθρωπο και το περιβάλλον.

Η φέρουσα ικανότητα της Αιδηψού είναι μικρή για να υποστηρίξει την προσέλευση υψηλών τουριστικών εισροών. Συνεπώς, στο πλαίσιο στοχευμένων ενεργειών, προτείνεται να αποκατασταθούν ιστορικά και εγκαταλελειμμένα κτίσματα, δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας και αυξάνοντας τη δυναμικότητα της περιοχής. Προτείνεται η ανάδειξή τους και η ενεργοποίησή τους με θεματολογία σχετική με διασημότητες που έκαναν το πέρασμά τους από τις εγκαταστάσεις τους, δημιουργώντας νέα ελκυστικά στοιχεία τα οποία θα ανταποκρίνονται στην σύγχρονη παγκόσμια τουριστική κοινότητα.

Στο πλαίσιο προσέλκυσης νέων αγορών, θα ήταν θεμιτό η ανάπτυξη ενεργειών προώθησης προς ομάδες AMEA, οι οποίες θεωρούνται από τις πιο δαπανηρές ομάδες τουριστών, καθώς ταξιδεύουν πάντα με συνοδό. Η ένταξή της στο δίκτυο με τις πιο προσβάσιμες πόλεις θα εκτόξευε τα ποσοστά προτιμήσεων των τουριστών.

Όλες οι προαναφερόμενες προτάσεις απαιτούν την οργάνωση ειδικών προωθητικών ενεργειών στο εξωτερικό. Συνεπώς προτείνεται η συμμετοχή σε τουριστικές εκθέσεις στο εξωτερικό, η ανάπτυξη μίας ισχυρής διαδικτυακής εικόνας μέσω του place marketing και branding η οποία θα ενσωματώνει τις προαναφερόμενες αξίες και θα είναι συμμορφωμένη με τη γενικότερη εξωτερική πολιτική της χώρας. Απαιτείται η έκδοση σχετικού έντυπου και ηλεκτρονικού υλικού ως εργαλεία συνεχούς ροής πληροφορίας σχετικά με την Αιδηψό.

Η επιτυχημένη ενεργοποίηση των φορέων και της τοπικής κοινότητας απαιτεί κατάλληλο επιχειρηματικό προσανατολισμό συνδυαστικά με συνεχείς ενημερώσεις της σχετικά με τους στόχους και τη σημασία εφαρμογής συγκεκριμένου διαχειριστικού πλαισίου οργάνωσης της πόλης και των τουριστικών της προϊόντων.

Πιο συγκεκριμένα προτείνεται η αναβάθμιση του υφιστάμενου υδροθεραπευτηρίου των Αγίων Αναργύρων, η παραχώρησή του στο Δήμο, η αναβάθμιση των δομών του (κατασκευή εσωτερικής πισίνας υποστηρίζοντας τη λειτουργία του όλο το έτος), η ανάπτυξη συγκεκριμένης εικόνας (branding) σε συνδυασμό με προωθητικές ενέργειες οι οποίες θα επιφέρουν αύξηση της επισκεψιμότητάς του.

Η ανάδειξη ενός προορισμού μπορεί να γίνει μέσα από ιδιωτικές πρωτοβουλίες και επιχειρηματικές δραστηριότητες. Παραδείγματος χάριν, η επαναλειτουργία του Thermae Sylla Spa -Wellness Hotel, και η δημιουργία υψηλών προδιαγραφών υπηρεσίες στο πλαίσιο ανάπτυξης του ιαματικού τουρισμού.

Το γεγονός αυτό επανέφερε την Αιδηψό στον παγκόσμιο χάρτη της τουριστικής κοινότητας καθώς το συγκεκριμένο ξενοδοχείο ψηφίστηκε ως ένα από τα δέκα καλύτερα Thermal Spa στον κόσμο (Conde Nast Traveller) και ως το «Καλύτερο Ξενοδοχειακό Spa» στην Ελλάδα («PHILOXENIA TOURIST AWARDS») (Κοιμήσης, 2017).

Μεμονωμένες ιδιωτικές πρωτοβουλίες δεν επαρκούν, αλλά επιβάλλεται μία ολοκληρωμένη διαχείριση και ανάπτυξη, γεγονός που απαιτεί οικονομικούς πόρους και εξειδικευμένο προσωπικό. Η ένταξη της Αιδηψού σε προγράμματα αναπτυξιακών

προγραμμάτων δύναται να καλύψει τέτοιες ανάγκες, με στόχο τη βελτιστοποίηση των υφιστάμενων υποδομών, την προσέλκυση νέων επιχειρήσεων και την ανάδειξή της στην παγκόσμια αγορά μέσα από την οργάνωση στρατηγικού σχεδιασμού τουριστικής ανάπτυξης.

Παρόλα αυτά δεν πρέπει να παραβλεφτεί το γεγονός ότι ο τουρισμός θεωρείται ένα σημαντικός πυλώνας ανάπτυξης για την περιοχή, αλλά το τουριστικό της προϊόν είναι ευπαθές, χρίζει ιδιαίτερης διαχείρισης και απαιτούνται δαπανηρές υποδομές για την αξιοποίησή του. Συνεπώς απαιτείται η διασφάλιση της βιωσιμότητάς του μέσω εκπόνησης κατάλληλων μελετών προστασίας της πόλης και των οικισμών από πιθανούς κινδύνους που δύναται να υποβαθμίσουν το τουριστικό προϊόν, όπως ακραίες κατολισθήσεις πλησίον σε αρχαιολογικούς χώρους ή πυρκαγιές, συχνό φαινόμενο στον ελλαδικό χώρο.

Με βάση τον ίδιο στόχο, προτείνεται η εφαρμογή εναλλακτικών τρόπων διαχείρισης των υπόγειων υδάτων και την προστασία του υδροφόρου ορίζοντα, γεγονός που εντοπίζεται στη διαχείριση των λυμάτων των ξενοδοχειακών καταλυμάτων, στη διαχείριση των απορριμμάτων και στην αποκατάσταση βλαβών σε κοινωφελή δίκτυα (istiaianews.blogspot.com, 2017).

Δυστυχώς πρόκειται για δύσκολο εγχείρημα, το οποίο απαιτεί δαπανηρές και ενεργοβόρες ενέργειες. Αξίζει να σημειωθεί ότι μετά από δεκαετίες, πρόσφατα διευκρινίστηκαν οι κανόνες περιβαλλοντικών μελετών σχετικά με την αδειοδότηση υδροθεραπευτηρίων, γεγονός που αναδεικνύει τη σπουδαιότητα εξεύρεσης εναλλακτικών λύσεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενογλώσση βιβλιογραφία

Akhmetshin, E. (2017). The System of Internal Control as A Factor in the Integration of the Strategic and Innovation Dimensions of a Company's Development. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 8(6), pp.1684-1692

Akhmetshin, E., Dzhavatov, D., Sverdlikova, E., Sokolov, M., Avdeeva, O. and Yavkin, G. (2018). The Influence of Innovation on Social and Economic Development of the Russian Regions. *European Research Studies Journal*, 21(S2), pp.767-776

Albrechts, L. (2006). Shifts in Strategic Spatial Planning? Some Evidence from Europe and Australia. *Environment and Planning A*, 38(2), pp.1149-1170

Albrechts, L., Healey, P. and Kunzmann, K. (2003). Strategic Spatial Planning and Regional Governance in Europe. *Journal of the American Planning Association*, 69(2), pp.113-129

Aleksandrova, A. (2009). *Geography of Tourism*. (eds), Moscow: KNORUS

Allmendinger, P. (2009). Critical Reflections on Spatial Planning. *Environmental Planning A*, 41(11), pp.2544-2549

Allmendinger, P. (2017). *Planning Theory*. (eds) Macmillan International Higher Education

Archer, B., Cooper, C. & Ruhanen, . L., (2005). The Positive and Negative Impacts of Tourism. *Global Tourism*, 3, pp. 79-102.

Ashley, C., Boyd, . C. & Goodwin, . H., (2000). Pro-Poor Tourism: Putting Poverty at The Heart of The Tourism Agenda. *ODI*, 51, [online], available at: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/2861.pdf>

Boissevain, J., (1996). *Coping with Tourists: European Reactions to Mass Tourism*. (eds), Berghahn Books Inc.

Bojanic, D. (2011). Using a Tourism Importance – Performance Typology to Investigate Environmental Sustainability on a Global Level. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(8), pp.989-1003

- Bramwell, B., (2004). *Coastal Mass Tourism: Diversification and Sustainable Development in Southern Europe*. (eds), Channel View Publications.
- Campbell, H. and Marshall, R. (2002). Utilitarianism's Bad Breadth? A Re-Evaluation of the Public Interest Justification for Planning. *Planning Theory*, 1(2), pp.163-187
- Carbonell, A. (2002). Foreword. In A. Faludi (Ed.), *European Spatial Planning*. Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy
- CEC, (1997). The EU Compendium of Spatial Planning Systems and Policies (Regional Development Studies 28). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Chadwick, G. (1971). *A Systems View of Planning: Towards A Theory of the Urban and Regional Planning Process*. (eds). Pergamon Press, New York
- Chen, Y. and Flood, C. (2013). Medical Tourism's Impact on Health Care Equity and Access in Low and Middle-Income Countries: Making the Case for Regulation. *The Journal of Law, Medicine & Ethics*, 41(1), pp. 286-300
- Connell, J. (2006). Medical Tourism: Sea, Sun, Sand and Surgery. *Tourism Management*, 27(6), pp.1093-1100
- Connell, J. (2013). Contemporary Medical Tourism: Conceptualization, Culture and Commodification. *Tourism Management*, 34, pp.1-13
- Danilov, A., Pivovarov, I., Krotova, S. (2018). Geostatistical Analysis Methods for Estimation of Environmental Data Homogeneity. *The Scientific World Journal*, 2018, pp.1-7
- Dmitrieva, I., Sharafutdinov, R., Gerasimov, V., Akhmetshin, E., Pavlov, S. (2017). Method Evaluation of the Human Capital with Its Innovational Potential Consideration and Perspectives of Regional Development: The Example of the Republic of Tatarstan and Volga Federal District Regions. *Espacios*, 38(4), [online], available at: <http://www.revistaespacios.com/a17v38n40/17384045.html>
- Dordevic, D. and Dabovic, T. (2004). Ka Novoj Ulozi Prostornog Planiranja. *Glasnik Srpskog Geografskog Drustva*, 84, pp.83-98
- Dredge, D. and Moore, S. (1992). A Methodology for the Integration of Tourism in Town Planning. *The Journal of Tourism Studies*, 3, pp.8-21

- Dunets, A. (2007). *Geography of Tourism in Russia: Studies*. Barnaul: Publishing House AltGTU, p.280
- Dunets, A. (2011). *Tourist and Recreation Complexes of the Mountain Region: Monograph*. Barnaul: Izs-vo AltGTU, p.204
- Dunets, A., Muhamedieva, A., Sycheva, I., Perepechkina, E., Vakhrushev, I. and Kulchytskiy, A. (2018). Spatial Development of Tourism Based on the Structure Model of the Territorial Tourist Complex. *European Research Studies Journal*, 21(3), pp.200-210
- Faludi, A. (2002). The European Spatial Development Perspective: An Overview. In A. Faludi (Ed.), *European Spatial Planning*. Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy
- Faludi, A. (2009). *A Turning Point in the Development of European Spatial Planning? The "Territorial Agenda of the European Union" and the "First Action Program"*. *Progress in Planning*, 71(1), pp.1-42
- Faludi, A. (2010). European Spatial Planning: Past, Present and Future. *Town Planning Review*, 21, pp.1-22
- Faludi, A. (2013). *A Reader in Planning Theory*. Volume 5. (1st eds). Elsevier, Amsterdam
- Faludi, A. and Waterhout, B. (2002). *The Making of the European Spatial Development Perspective: No Masterplan*. New York: Routledge.
- Florenta, L., Larise Ile, F. and Tigu, G. (2017). Medical Tourism Market Trends-an Exploratory Research. [online], available at: https://www.researchgate.net/publication/319328898_Medical_tourism_market_trends-an_exploratory_research
- Forester, J. (1988). *Planning in the Face of Power*. (eds). University of California Press
- Friedmann, J. (1973). *Repacking America. A Theory of Transactive*. (eds). Doubleday, New York
- Friedman, J. (2004). Strategic Spatial Planning and the Longer Range. *Planning Theory & Practice*, 5(1), pp.49-67
- Friedman, J. and Alonso, W. (1964). *Regional Development and Planning: Reader*. Cambridge: Mit Press

- Ghimire, K., (2013). *The Native Tourist: Mass Tourism within Developing Countries.* (eds.), London: Routledge.
- Goodrich, J. and Goodrich, G., (1987). Health-Care Tourism — An Exploratory Study. *Tourism Management*, 8(3), pp. 217-222.
- Gunn, C. (2002). *Tourism Planning: Basics, Concepts, Cases.* (eds.), New York: Routledge
- Hajer, M. and Zonneveld, W. (2000). Spatial Planning in the Network Society- Rethinking the Principles of Planning in the Netherlands. *European Planning Studies*, 8(3), pp.337-355
- Hall, C., (2001). Trends in Ocean and Coastal Tourism: The End of The Last Frontier?. *Ocean and Coastal Management*, 44(9-10), pp. 601-18.
- Hall, C. (2008). *Tourism Planning: Policies, Process and Relationships.* (2n eds), Great Britain by Henry Ling Ltd
- Hall, C., (2012). Spa and health tourism. (eds), London: Routledge
- Hall, P. and Tewdwr-Jones, M. (2010). *Urban and Regional Planning.* (4th eds). London: Routledge
- Healey, P. (1997). An Institutional Approach to Spatial Planning. In P. Healey, A. Khakee, A. Motte & B. Needham (eds), *Making Strategic Spatial Plans: Innovation in Europe*, pp.21-36, London: UCL Press
- Healey, P. (2004). The Treatment of Space and Place in the New Strategic Spatial Planning in Europe. *International Journal of Urban and Regional Research*, 28(1), pp.45-67
- Henderson, J. (2004). Healthcare Tourism in Southeast Asia. *Tourism Review International*, 7(3-4), pp.111-121
- Hill, T. and Westbrook, R., (1997). WOT Analysis: It's Time for a Product Recall. *Long Range Planning*, 30(1), pp. 46-52.
- Hoch, C. (2002). Evaluating Plans Pragmatically. *Planning Theory*, 1(1), pp.53-75
- Horowitz, M. and Rosensweig, J. (2008). Medical Tourism vs Traditional International Medical Travel: A Tale of Two Models. *International Medical Travel Journal*, 3, pp.30-33

- Horowitz, M., Rosensweig, J. and Jones, A. (2007). Medical Tourism: Globalization of the Healthcare Marketplace. *Medscape General Medicine*, 9(4), p.33
- Hunter, C., (1995). On The Need to Re-Conceptualise Sustainable Tourism Development. *Journal of Sustainable Tourism*, 3(3), p. 155–165.
- Jiaqi , L., Jiali, L., Xiaoyu , C. and Wenfeng , G., (2012). Volcanic Natural Resources and Volcanic Landscape Protection: An Overview. [online], available at: <https://www.intechopen.com/books/updates-in-volcanology-new-advances-in-understanding-volcanic-systems/volcanic-natural-resources-and-volcanic-landscape-protection-an-overview>
- Jonas-Berki, M., Csapo, J., Palfi, A. and Antal Aubert, A. (2015). Market and Spatial Perspective of Health Tourism Destinations: The Hungarian Experience. *International Journal of Tourism Research*, 17(6), pp.602-612
- Jovicic, D. and Ivanovic, V. (2006). *Turizam I Prostor*. (eds), Beograd: Ton PLUS
- Kaupilla, P., Saarinen, J. and Leinonen, R. (2009). Sustainable Tourism Planning and Regional Development in Peripheries: A Nordic View. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 9(4), pp.424-435
- Kavaliauskas, P. (1989). *The Problem of the Territorial Organization of Recreational Activities. Theoretical Problems of Recreational Geography*. (eds.), Moscow, pp.68-79
- Kayden, J. (2000). National Land-Use Planning in America: Something Whose Time Has Never Come. *Wah. UJL & Pol'y*, 3, 445, [online], available at: https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1485&context=law_journal_law_policy
- Khan, M., (1997). Tourism Development and Dependency Theory: Mass Tourism vs. Ecotourism. *Annals of Tourism Research*, 24(4), pp. 988-991.
- Kolbovsky, E. (2006). *Ecology of Tourism and Ecological Tourism*. (eds), Moscow: Academy
- Koncul, N., (2011). Wellness: A New Mode of Tourism in the World in Turmoil. *Economic Research*, 25(2), pp.525-534
- Krippendorff, J. (1982). Towards New Tourism Policies. *Tourism Management*, 3(3), pp.135-148

- Kruzhalin, V. (2007). Scientifically-Methodical Substantiation of Designing Tourist-Recreational Zones. *Tourism and Recreation: Basic and Applied Research. Work of the II Intern. Scientific-Practical Conferences. Moscow: RIB "Tourist"*, pp.34-38
- Laing, J. and Weiler, B. (2008). Mind, Body and Spirit: Health and Wellness Tourism in Asia. In: Cochrane, J., *Asian Tourism: Growth and Change*. (eds.), Oxford: Elsevier Publishing, pp.379-389
- Laws, E. (1995). *Tourism Destination Management*. (eds), London: Routledge
- Lee, C. and King, B., (2006). Assessing Destination Competitiveness: An Application to The Hot Springs Tourism Sector. *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 3(3), pp. 179-197.
- Lee, C. and Hung, W. (2010). Tourism, Health and Income in Singapore. *International Journal of Tourism Research*, 12(4), pp. 355-359
- Leng, C. (2010). Medical Tourism and The State in Malaysia and Singapore. *Global Social Policy*, 10(3), pp.336-357
- Ljesevic, M. and Milanovic, M. (2009). Vrednovanje Prirodnih Faktora u Urbanom Planiranju I Programima Razvoja Lokalnih Zajednica. *Glasnik Srpskog Geografskog Društva*, 89, pp.51-58
- Lugonja, A., Knezevic, M. and Grumo, R. (2017). The Role of Spatial Planning for Sustainable Tourism Development in Bosnia and Herzegovina. *Business Studies*, 9(17-18), pp.271-284
- Lukyanova, L. and Tsybikh, V. (2004). *Recreational Complexes: A Tutorial*. (eds). V.K. Fedorchenko, Kiev: Higher School, p.346
- Lunt, N., Smith, R., Exworthy, M., Green, S., Horsfal, D. and Mannion, R. (2011). Medical Tourism: Treatments, Markets and Health System Implications: A Scoping Review. Paris: OECD, Directorate for Employment, Labour and Social Affairs. [online], available at: <https://www.oecd.org/els/health-systems/48723982.pdf>
- MacLeod, G. and Goodwin, M. (1999). Space, scale and State Strategy: Rethinking Urban and Regional Governance. *Progress in Human Geography*, 23(4), pp.503-527
- Mastny, L., (2001). *Traveling Light: New Paths for International Tourism*. (eds), Washington: Worldwatch Institute.

- Mazhar, L. (2008). *Territorial Tourist-Recreational Systems: Monograph*. (eds.), Smolensk: Universum, p.211
- McGuirk, M. (2001). Situating Communicative Planning Theory: Context, Power and Knowledge. *Environmental Planning A*, 33(2), pp.195-217
- McLoughlin, B. (1969). *Urban & Regional Planning: A Systems Approach*. (eds). Faber and Faber
- McNeil, K. and Ragins, E., (2005). Staying in The Spa Marketing Game: Trends, Challenges, Strategies and Techniques. *Journal of Vacation Marketing*, 11(1), pp. 31-39.
- Mironenko, N. and Tverdokhlebov, I. (1981). *Recreational Geography*. (eds.), Moscow: Publishing House of Moscow University, p.201
- Morphet, J. (2010). *Effective Practice in Spatial Planning*. (eds) Routledge
- Nadin, V. (2007). The Emergence of the Spatial Planning Approach in England. *Planning Practice & Research*, 22(1), pp.43-62
- Nagimov, A., Akhmetshin, E., Slanov, V., Shpakova, R., Solomonov, M. and Il'yaschenko, D. (2018). Foresight Technologies in the Formation of a Sustainable Regional Development Strategy. *European Research Studies Journal*, 21(2), pp.741-752
- NaRanong, A. and NaRanong, V. (2011). The Effects of Medical Tourism: Thailand's Experience. *Bulletin of World Health Organization*, 89(5), pp.336-344
- Neto, F. (2003). A New Approach to Sustainable Tourism Development: Moving Beyond Environmental Protection. *Natural Resources Forum*, 27(3), pp. 212-222.
- Ormond, M. (2011). Shifting Subjects of Health-Care: Placing Medical Tourism in the Context of Malaysian Domestic Health-Care Reform. *Asia Pacific Viewpoint*, 52, pp.247-259
- Palekh, Y. (2010). *The Role and Place of Regional Planning in Modern Socio-Economic Geography. Theory of Socio-Economic Geography: Current State and Development Prospects*. (eds.), Rostov on Don: Publishing House of SFU, pp.196-172
- Pertsik, E. (2006). *District Planning (Territorial Planning)*. (eds.), Moscow: Gardariki, p.398

- Pocock, N. and Phua, K. (2011). Medical Tourism and Policy Implications for Health Systems: A Conceptual Framework from A Comparative Study of Thailand, Singapore and Malaysia. *Globalization and Health*, 7(12), [online], available at: <https://globalizationandhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1744-8603-7-12>
- Polyakova, A., Akhmetshin, E., Goloshchapova, L., Rakhmeeva, I., Noeva, E. and Rakovskiy, V. (2018). A Model of Regional Economic Space Modernization. *European Research Studies Journal*, 21(S2), pp.624-634
- Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. (eds.), New York: The Free Press
- Preobrazhensky, V., Vedenin, Y. and Zorin, I. (1975). *Theoretical Foundations of Recreational Geography*. (eds.), Moscow:Science, p.224
- Qi, W. (2011). An Empirical Study on the Relationship Between Medical Tourism and the GATS Commitments. [online], available at: <http://www.pp.u-tokyo.ac.jp/graspp-old/courses/2011/documents/graspp2011-5140140-8.pdf>
- Rai, A., Chakraborty, P. and Sarkar, A. (2014). Globalization and Medical Tourism: A Spatial Study. *The Indian Journal of Spatial Science*, 5(1), pp.14-23
- Rasskazova, A., Alexandrova, T. and Lavrik, N. (2014). The Increase of Effectiveness of power Utilization of Brown Coal of Russian Far East and Prospects of Valuable Metals Extraction. *Eurasian Mining*, 1, pp.25-27
- Reddy, S., York, V. and Brannon, L. (2010). Travel for Treatments: Students' Perspective on Medical Tourism. *International Journal of Tourism Research*, 1285, pp.510-522
- Risteski, M., Kocevski, J., Arnaudov, K. (2012). Spatial Planning and Sustainable Tourism as Basis for Developing Competitive Tourist Destinations. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 44, pp.375-386
- Rodoman, B. (2002). *Polarized Biosphere: Sat. Art. Smolensk*. (eds.), Oikumena, p.336
- Schalber, C. and Peters, M. (2012). Determinants of Health Tourism Competitiveness: an Alpine Case Study. *Turizam: Znanstveno-Strucni Casopis*, 60, pp.307-323
- Shaw, G. and Williams, A. (2004). *Tourism and Tourism Spaces*. (eds.), London: Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, p.311

- Smeral, E. (1998). The Impact of Globalization on Small and Medium Enterprises: New Challenges for Tourism Policies in European Countries. *Tourism Management*, 19(4), pp.371-380
- Smith, M. and Kelly, C., (2006). Wellness Tourism.. *Tourism Recreation Research*, 31(1), pp.1-4.
- Smith, V., (2001). Tourism Change and Impacts. *Hosts and Guests Revisited: Tourism Issues of The 21st Century*, pp. 107-121.
- Soja, E. (2009). Regional Planning and Development Theories. In R. Kitchin & N. Thrift (Eds.), *International Encyclopedia of Human Geography* (pp.259-270). Oxford: Elsevier
- Stankovic, S. (2003). Zivotna Sredina, Turizam I Prostorno Planiranje. *Glasnik Srpskog Geografskog Drustva*, 83, 19-30
- Sultana, S., Haque, A., Momen, A. and Yasmin, F. (2014). Factors Affecting The Attractiveness of Medical Tourism Destination: An Empirical Study on India. *Iran Journal on Public Health*, 43(7), pp.867-876
- Ucak, H. (2016). The Relationship Between the Growth in the Health Sector and Inbound Health Tourism: The Case of Turkey. *Springerplus*, 5(1): 1685, [online], available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5042919/>
- UN, (2001). *Sustainable Development of Tourism*. Secretary-General
- United Nations Environment Programme (2003). Tourism and Local Agenda 21: The Role of Local Authorities in Sustainable Tourism. [online], available at: <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/3207-TourismAgenda.pdf>
- United Nations (2008). Spatial Planning: Key Instrument for Development and Effective Governance with Special Reference to Countries in Transition, Economic Commission for Europe. [online], available at: https://www.unece.org/hlm/publications_recent10.html
- United Nations (2013). World Population Ageing 2013; Department of Economic and Social Affairs Population Division, ST/ESA/SER.A/348, United Nations Publication
- Vladimirov, V. (1986). *Regional Planning*. (eds.), Moscow: Stroiizdat, p.325

Voigt, C. and Pforr, C. (2013). *Wellness Tourism: A Destination Perspective*. (eds.), London: Routledge

Voronkova, O., Zadimidcenko, A., Goloshchapova, L., Polyakova, A., Kamolov, S. and Akhmetshin, E. (2018). Economic and Mathematical Modeling of Regional Industrial Processes. *European Research Studies Journal*, 21(4), pp.268-279

WCED, (1987). *Our Common Future*, s.l.: s.n.

Williams, R. (1996). *European Union Spatial Policy and Planning*. (eds) London: SAGE

Wong, C. (2002). Is There a Need for A Fully Integrated Spatial Planning Framework for the United Kingdom? *Planning Theory and Practice*, 3(3), pp.277-300

Wong, C., Qian, H. and Zhou, K. (2008). In Search of Regional Planning In China: The Case of Jiangsu and The Yangtze Delta. *Town Planning Review*, 79(2-3), pp.295-329

Wong, C. and Watkins, C. (2009). Conceptualizing Spatial Planning Outcomes: Towards an Integrative Measurement Framework. *Town Planning Review*, 80(4), pp.481-516

Ελληνική βιβλιογραφία

Αγγελίδης, Ζ., (2007). *Ιαματικοί Φυσικοί Πόροι και Θερμαλισμός*. Αθήνα: s.n.

ΕΣΥΕ, (2011). *Πληθυσμιακές εξελίξεις*, Αθήνα: ΕΣΥΕ.

Αναστασιάδου, Α. (2018). Ιατρικός και Ιαματικός Τουρισμός. Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, [online], διαθέσιμη στη διεύθυνση: <http://okeanis.lib2.uniwa.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/4549/dmy-28.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Καραπαναγιώτης, Ι., (1953). *Τα Λουτρά Καϊάφα: Θεραπευτικός, Ιστορικός και Τοπογραφικός Οδηγός*. Αθήνα: s.n.

Κουσκούκης, Κ., (2016). *Οι 753 Ιαματικές Πηγές της Ελλάδας. «Τουρισμός Τεσσάρων Εποχών» Μέσω της Ιαματικής Ιατρικής* [Συνέντευξη] (9 Σεπτέμβριος 2016).

ΚΥΑ.Τ/4400, (1997). *Προδιαγραφές Εγκαταστάσεων Αξιοποίησης Ι. Π. για την Υπαγωγή τους στο Καθεστώς Κινήτρων του Αναπτυξιακού Νόμου*, Αθήνα: Εφημερίδα Κυβερνήσεως.

Ν.3498, (2006). *ΙΑΜΑΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ*, Αθήνα: Εφημερίδα Κυβερνήσεως.

Ν.3852/ΦΕΚΑ87, (2010). *Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης.*, Αθήνα: Εφημερίδα Κυβερνήσεως.

Ν.4844, (1930). *Περί Ιαματικών Πηγών*, Αθήνα: Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Νικολόπουλος, Β., (2015). Η Προϊστορική Εποχή της Εύβοιας. *Βοιωτία & Εύβοια*, Τόμος 3, σσ.165-183.

Soulios, G., (1996). *Γενική Υδρογεωλογία Α' Τόμος*. Χανιά: Πολυτεχνείο Κρήτης. thermalshuttle.co.nz, 2018. www.thermalshuttle.co.nz. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://www.thermalshuttle.co.nz/our-tours/waimangu-wai-o-tapu-full-day-thermal-tour/>, [Πρόσβαση Φεβρουάριος 2018].

Υ.Α.19971203, Φ. Β. 1., (1997). *Προδιαγραφές Εγκαταστάσεων Αξιοποίησης Ιαματικών Πηγών για την Υπαγωγή*, ΑΘΗΝΑ: ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ.

WWF, (2013). *Τουρισμός*, s.l.: s.n.

Ηλεκτρονικές πηγές

alkistis-aidipsos.gr, (2014). [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://www.alkistis-aidipsos.gr/sightseeing.html>, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].

dikaiologitika.gr, (2016). www.dikaiologitika.gr. [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://www.dikaiologitika.gr/eidhseis/dhmosio/102968/ste-syntagmatiki-i-metavivasi-iamatikon-pigon-sto-taiped>, [Πρόσβαση 10 Αυγούστο 2018].

egnomi.gr, (2011). www.egnomi.gr. [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://www.egnomi.gr/article/7802/epidotiseis-se-dyo-epixeiriseis.html>, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].

ekriti.gr, (2017). [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://www.ekriti.gr/ellada/rekor-episkepton-pentaetias-stis-iamatikes-piges-2016>, [Πρόσβαση 20 Ιούλιος 2018].

- el.hotels.com, (2018). [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://el.hotels.com/de1799034-am1048576/xenodocheia-prosbasimoteta-sto-domatio-gia-amea-loutra-aidepsou-ellada/>, [Πρόσβαση 10 Σεπτέμβριος 2018].
- el.lifehealthdoctor.com, (2018). [Ηλεκτρονικό]. Available at: <https://el.lifehealthdoctor.com/10-evidence-based-health-benefits-of-intermittent-fasting-28249>, [Πρόσβαση 20 Μάιος 2018].
- e-rodios.blogspot.com, (2011). [Ηλεκτρονικό], Available at: https://e-rodios.blogspot.com/2011/01/blog-post_3774.html, [Πρόσβαση 20 Ιούλιος 2018].
- e-serifos.com, (2018). *e-serifos.com*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://e-serifos.com/explore-serifos/sights-around-megalo-livadi.php>, [Πρόσβαση 20 Μάιος 2018].
- evia-guide.gr, (2018). *www.evia-guide.gr*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://www.evia-guide.gr/beach/>, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].
- eviaportal.gr, (2017). [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://www.eviaportal.gr/content.asp?ID=49186>, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].
- ferriesglyfa.gr, (2018). [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://www.ferriesglyfa.gr/>, [Πρόσβαση 2 Σεπτέμβριος 2018].
- Germán Del Sol, (2018). *disenoarquitectura.cl*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://www.disenoarquitectura.cl/termas-geometricas-german-del-sol/>, [Πρόσβαση Φεβρουάριος 2018].
- GTP, (2018). *www.gtp.gr*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://www.gtp.gr/TDirectoryDetails.asp?ID=109>, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].
- Haupt, T., (2016). *www.tourism-review.com*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://www.tourism-review.com/wellness-tourism-revenues-went-up-news5227>, [Πρόσβαση Φεβρουάριος 2018].
- Higgs, A., (2018). *grownuptravelguide.com*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://grownuptravelguide.com/7-world-famous-natural-hot-spring-destinations-2017>, [Πρόσβαση 1 Φεβρουάριος 2018].

- hotelinevia.com, (2016). *www.hotelinevia.com*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://www.hotelinevia.com/beach-hotel-evia/attachment/beach-front-sea-view-coffee-in-panorama-edipsos-hotel-restaurant-evia-greece/>, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].
- http://hania.news, (2016). *hania.news*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://hania.news/2016/12/09/>, [Πρόσβαση 10 Ιούνιος 2018].
- huffingtonpost.gr, (2016). *Οι 753 ιαματικές πηγές της Ελλάδας. «Τουρισμός τεσσάρων εποχών» μέσω της ιαματικής ιατρικής*. [Ηλεκτρονικό], Available at: https://www.huffingtonpost.gr/2016/12/09/eidiseis-ugeia-oi-753-iamatikes-piges-tis-elladas-tourismos-tessaron-epoxon-meso-tis-iamatikis-iatrikis- n_13527628.html, [Πρόσβαση 15 Μάιος 2018].
- info-cyclades.gr, (2014). [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://info-cyclades.gr/>, [Πρόσβαση 20 Μάιος 2018].
- istiaianews.blogspot.com, (2017). [Ηλεκτρονικό], Available at: http://istiaianews.blogspot.com/2017/03/blog-post_61.html, [Πρόσβαση 2 Σεπτέμβριος 2018].
- kokkinokavalas.gr, (2017). [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://www.kokkinokavalas.gr/o-tar-pai-laspouloutra-alla-nomos-tou-1930-apagorevi-ergasies-sta-1000-metra-apo-iamatiki-pigi/>, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].
- KPMG (2018). *assets.kpmg* [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/th/pdf/2018/03/th-medical-tourism-industry-focus-secured.pdf>, [Πρόσβαση 11 Αύγουστος 2019]
- Medical Tourism Magazine (2018). *medicaltourismmag.com* [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://www.medicaltourismmag.com/article/medical-tourism-market-greece-current-trends-future>, [Πρόσβαση 5 Αύγουστος 2019]
- Mordor Intelligence, (2019). *mordorintelligence.com* [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/medical-tourism-market>, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2019]
- nafpaktos.gr/, (2018). [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://www.nafpaktos.gr/>, [Πρόσβαση 15 Ιούλιος 2018].
- NOAA, (2018). *maps.ngdc.noaa.gov*. [Ηλεκτρονικό], Available at: https://maps.ngdc.noaa.gov/viewers/hot_springs/, [Πρόσβαση 1 Φεβρουάριος 2018].

northeviaguide.blogspot.com, (2013). [Ηλεκτρονικό], Available at: http://northeviaguide.blogspot.com/2013/02/blog-post_10.html, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].

odysseus.culture.gr, (2018). [Ηλεκτρονικό], Available at: http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1746, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].

Patients Beyond Borders (2019). *Patientsbeyondborders.com* [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://patientsbeyondborders.com/medical-tourism-statistics-facts>, [Πρόσβαση 16 Αύγουστος 2019]

Sharaiha, M., (2017). *www.travelgirl.gr*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://www.travelgirl.gr/afieroma-stis-iamatikes-piges-tis-elladas-thraki-makedonia-part1/>, [Πρόσβαση 12 Ιούλιος 2018].

thermalsprings.gr, (2018). *www.thermalsprings.gr*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://www.thermalsprings.gr/index.php/el/dytikis-ellados/75-kaiafa>, [Πρόσβαση 25 Ιούνιος 2018].

Tornosnews.gr, (2018). [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://www.tornosnews.gr/tornos/eidikes-morfes-tourismou/32949-poies-einai-oi-53-anagnorismenes-iamatikes-phges-mechri-shmera-sthn-ellada.html>, [Πρόσβαση 16 Αύγουστος 2019]

voriaevia.gr/, (2018). [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://www.voriaevia.gr/>, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].

www.newsbeast.gr/, (2013). [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://www.newsbeast.gr/greece/arthro/537309/to-iamatiko-nero-me-tis-thaumatourges-idiotites>, [Πρόσβαση 20 Ιούνιος 2018].

www.tripadvisor.com.gr, (2016). [Ηλεκτρονικό], Available at: https://www.tripadvisor.com.gr/LocationPhotos-g3229220-Kokkino_Nero_Larissa_Region_Thessaly.html, [Πρόσβαση 15 Ιούλιος 2018].

www.visitedipsos.gr, (2018). [Ηλεκτρονικό], Available at: <https://www.visitedipsos.gr/landmarks.php>, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].

- Αγαπητός, Α., (2018). *greece.com*. [Ηλεκτρονικό], Available at: http://www.greece.com/photos/destinations/Central_Greece/Evia/Town/Edipsos/, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].
- Βιζυηνού, Ο., (2018). *www.archetai.gr*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://www.archetai.gr/site/content.php?artid=19>, [Πρόσβαση 2 Σεπτέμβριος 2018].
- Γιώτης, Γ., (2014). *ellinikahoaxes.gr*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://ellinikahoaxes.gr/2014/08/16/nous-igiis/>, [Πρόσβαση 10 Ιανουάριος 2018].
- Δήμος Ιστιαίας-Αιδηψού, (2013). *www.eviaportal.gr*. [Ηλεκτρονικό], Available at: http://www.eviaportal.gr/euboea_content.asp?ID=25632, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].
- Ιερά Μητρόπολη Χαλκίδος, (2018). *www.monastiria.gr*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://www.monastiria.gr/sterea-elada/nomos-evoias/iera-moni-agios-gewrgios-ilia-euvoia/>, [Πρόσβαση 2 Σεπτέμβριος 2018].
- Καπετανίου, Λ., (2017). *www.kathimerini.gr*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://www.kathimerini.gr/933345/gallery/ta3idia/sthn-ellada/loytra-aidhyoy-spa-a-la-ellhnika>, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].
- Καρατζά, Ι., (2001). *traveldailynews.gr*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://traveldailynews.gr/hypostyles/article/637>, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].
- Κοιμήσης, Α., (2017). *goldentraveller.org*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://goldentraveller.org/news-desk/edipsos-beni-ke-pali-ston-touristiko-charti/>, [Πρόσβαση 2 Σεπτέμβριος 2018].
- Κόκκας, Ν., (2017). *www.kathimerini.gr*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://www.kathimerini.gr/933345/gallery/ta3idia/sthn-ellada/loytra-aidhyoy-spa-a-la-ellhnika>, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].
- Μπαρσάκης, Δ., (2011). *dimbarsak.blogspot.com*. [Ηλεκτρονικό], Available at: http://dimbarsak.blogspot.com/2011/07/blog-post_23.html, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].
- Παππάς, Θ., (2016). *epitrohon.gr*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://epitrohon.gr/drapetevontas-edipsos-nissan-pulsar-190-dig-t/>, [Πρόσβαση 10 Αύγουστος 2018].

Πετράκος, Π., (2014). *northeviaguide.blogspot.com*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://northeviaguide.blogspot.com/2014/03/blog-post.html>, [Πρόσβαση 2 Σεπτέμβριος 2018].

Πετράκος, Π., (2017). *northeviaguide.blogspot.com*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://northeviaguide.blogspot.com/2017/01/blog-post.html>, [Πρόσβαση 2 Σεπτέμβριος 2018].

Σ.Δ.Ι.Π.Ε., (2017). *thermalsprings.gr*. [Ηλεκτρονικό], Available at: <http://www.thermalsprings.gr/index.php/el/>, [Πρόσβαση 10 Φεβρουάριος 2018].

Πίνακας 8 - SWOT Ανάλυση

ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ (STRENGTHS)	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ (WEAKNESSES)
Τοποθεσία	Δαπανηρές επενδύσεις
Κλίμα	Υποβαθμισμένες υποδομές
Φυσικοί πόροι	Επιρρεπή σε φυσικές καταστροφές
Προσβασιμότητα	Έλλειψη άμεσης επικοινωνίας με άλλες χώρες
Πολιτιστική Κληρονομιά	Εγχώριος τουρισμός
Φυσική Κληρονομιά	Έλλειψη κερδοφόρων βιώσιμων επιχειρήσεων
Υφιστάμενες Υποδομές για την ανάπτυξη τουρισμού	Μικρά πληθυσμιακά μεγέθη
Πολεοδομία	Υποβάθμιση των θεραπευτικών νερών, αφανισμός πηγών
Ιστορικότητα	Έλλειψη ολοκληρωμένης προβολής σε τουριστικές αγορές
Συγκοινωνιακό δίκτυο	Μη ενεργοποιημένη τοπική αυτοδιοίκηση
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (OPPORTUNITIES)	ΑΠΕΙΛΕΣ (THREATS)
Δημιουργία δικτύου ιαματικών πηγών	Φυσικές καταστροφές
Ένταξη σε παγκόσμια αναγνωρισμένα δίκτυα τουριστικά	Εξωτερική πολιτική
Προβολή σε χώρες που έχουν εντάξει στην κουλτούρα τους τη χρήση ιαματικών πηγών	Πολιτική αστάθεια
Δημιουργία αεροδρομίου στην Εύβοια	Διακοπή χρηματοδοτικών εργαλείων και προγραμμάτων
Ανάδειξη πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς	Οικονομική Κρίση
Βελτιστοποίηση υφιστάμενων υποδομών	Μόλυνση του υδροφόρου ορίζοντα
Καταγραφή και ανάδειξη όλων των ιαματικών πηγών	Ανταγωνισμός με άλλους τουριστικούς προορισμούς
Προσέλκυση επενδύσεων στον τουριστικό τομέα	Αλλαγή νομοθετικού πλαισίου
Ανάδειξη εναλλακτικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, δημιουργία νέων θέσεων εργασίας	Κρίσεις, Μεταναστευτικό, πολεμικές συρράξεις

Πίνακας 9 - Κέντρα αποκατάστασης και αποθεραπείας στην Ελλάδα

Κέντρα αποκατάστασης – αποθεραπείας	Περιοχή - Νομός
Euromedica – Αρωγή Θεσσαλονίκης	Θεσσαλονίκη
Αρωγή Λάρισας	Λάρισα
Ασκληπιείο	Λάρισα
Φιλοκτήτης	Αθήνα
Αναγέννηση	Θεσσαλονίκη
Ολύμπιον Αχαΐας	Πάτρα
Ολύμπιον Θεσσαλίας	Καρδίτσα
Ολύμπιον Χανίων	Χανιά
Ευεξία	Χαλκιδική
Απολλώνιο	Λάρισα
Κένταυρος	Βόλος
Γενική Ιδιωτική Πολυκλινική Λαμίας Α.Ε.	Λαμία
Γενική Ιδιωτική Πολυκλινική Τριπόλεως Α.Ε.	Τρίπολη
Αποκατάσταση	Τρίκαλα
Αναβίωση	Δράμα
Animus	Λάρισα
Διάπλαση	Καλαμάτα
Αρμονία	Θεσσαλονίκη
Ανάπλαση	Αθήνα
Ιατρική Άσκηση	Αθήνα
Μονάς ΕΠΕ	Θεσσαλονίκη
Αναγέννηση Λάρισας	Λάρισα

(Πηγή: Αναστασιάδου, 2018)

Πίνακας 10 - Αναγνωρισμένες ιαματικές πηγές

A/A	ΠΟΡΟΣ	ΦΕΚ	ΤΙΤΛΟΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ
1	Θέρμαι Σύλλα (νερό)	ΦΕΚ 2982/ Β/ 2014	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό Θέρμαι Σύλλα» ως ιαματικού.	Στερεά Ελλάδα
2	Σουρωτή (νερό)	ΦΕΚ: 2271/Β/2014 ΦΕΚ: 2972/Β/30.08.2017	Αναγνώριση του νερού της πηγής Σουρωτή ως ιαματικού φυσικού πόρου.	Κεντρικής Μακεδονίας
3	Κρηνίδες Καβάλας (νερό & πηλός)	ΦΕΚ3635/Β/31.12.14 ΦΕΚ 463/Β/27.03.15	Αναγνώριση των φυσικών πόρων α) νερού, β) πηλού «Λουτρών Κρηνίδων Καβάλας» ως ιαματικών	Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης
4	Γιάλτρα Αιδηψού (νερό)	ΦΕΚ 2963/ Β/2014	Αναγνώριση ως ιαματικού του φυσικού πόρου «νερό Γιάλτρων Αιδηψού».	Στερεά Ελλάδα
5	Λουτρά Κυλλήνης (νερό)	ΦΕΚ 2982/Β/ 2014	Αναγνώριση ως ιαματικού του φυσικού πόρου «νερό Λουτρών Κυλλήνης	Δυτικής Ελλάδας
6	Λουτρά Ν.Απολλωνίας (νερό)	ΦΕΚ 3635/Β/31.12.14	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό Λουτρών Ν. Απολλωνίας» ως ιαματικού.	Κεντρικής Μακεδονίας
7	Φρύνη Σκουρτανιώτη (νερό)	ΦΕΚ 2963/ Β/2014	Αναγνώριση ως ιαματικού του φυσικού πόρου «νερό Πηγής Φρύνη – Γ. Σκουρτανιώτη».	Στερεά Ελλάδα
8	Παπαϊωάννου (νερό)	ΦΕΚ Β'1616/2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Αναστασίου Παπαϊωάννου» στα Λουτρά Αιδηψού ως ιαματικού.	Στερεά Ελλάδα

9	Μπαλαλάς (νερό)	ΦΕΚ 1483/Β/2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Ιωάννη και Νικόλαου Μπαλαλά στα Λουτρά Αιδηψού» ως ιαματικού.	Στερεά Ελλάδα
10	Λουτρά Ελευθερών Καβάλας (νερό)	ΦΕΚ 3634/Β/31.12.14 (αναγνώρισης) ΦΕΚ2688/Β/29-8-16 (Τροποποίηση παροχής)	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό Λουτρών Ελευ-θερών» του Δήμου Παγγαίου Νομού Καβάλας ως ιαματικού. Τροποποίηση της παρ. 1 του άρθρου 2 της υπ' αριθ.26267/16.12.2014 (ΑΔΑ: ΩΠΗΞΟΟ-ΥΝΔ) (3634/Β/2014) υπουργική απόφαση αναγνώρισης του φυσικού πόρου «νερό Λουτρών Ελευθερών» του Δήμου Παγγαίου Νομού Καβάλας ως ιαματικού.	Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης
11	Λουτράκι Αριδαίας – Αλμωπίας (νερό)	ΦΕΚ3626/Β/31.12.2014	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «θερμή πηγή Λουτρακίου Αριδαίας – Αλμωπίας» ως ιαματικού.	Κεντρικής Μακεδονίας
12	Κάνιστρο Κασσάνδρας Χαλκιδικής (νερό)	ΦΕΚ3635/Β/31.12.2014	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «Νερό Κανίστρου Κασσάνδρας Χαλκιδικής» ως ιαματικού.	Κεντρικής Μακεδονίας
13	Τραϊανούπολη (νερό)	ΦΕΚ1148/Β/22.04.2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «Λουτρών Τραϊανούπολης» ως ιαματικού.	Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης

14	Υπάτη (νερό) – Λουτρά Υπάτης	ΦΕΚ50/Β/2015	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «Νερό Υπάτης» ως ιαματικού.	Στερεά Ελλάδα
15	Αγραπιδιά Αμυνταίου	ΦΕΚ1647/Β'/2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό γεώτρησης Αγραπιδιάς - Λιμνοχωρίου ΑΠ» Δήμου Αμυ- νταίου Φλώρινας, ως ιαματικού.	Δυτικής Μακεδονίας
16	Νερό Αγίων Αναργύρων Κύθνου	ΦΕΚ1860/Β'/2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Αγίων Αναργύρων Κύθνου» ως ιαματικού.	Νοτίου Αιγαίου
17	νερό Πηγής Κακάβου Κύθνου	ΦΕΚ 1861/Β' /2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Κακάβου Κύθνου» ως ιαματικού.	Νοτίου Αιγαίου
18	Λίμνη Βουλιαγμένης	ΦΕΚ 1113/Β/19.04.16	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό Λίμνης Βουλιαγμένης» ως ιαματικού.	Αττικής
19	Μώλος Αγ.Κων/νος	ΦΕΚ 1113/Β/19.04.16	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό γεώτρησης Δημαρχείου Μώλου» ως ιαματικού.	Στερεά Ελλάδα
20	Αδάμαντας Μήλου	ΦΕΚ 1131/Β/20.04.16	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό ιαματικών λουτρών Λάκκου Αδάμαντα Μήλου» ως ιαματικού.	Νοτίου Αιγαίου
21	Μπανιωτη Χέλωβα Ζωγόπουλου	ΦΕΚ 1114/Β/19.04.16	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Μπανιώτη- Χέλωβα Λυσιμαχίας, Ζωγόπουλου» ως ιαματικού.	Δυτικής Ελλάδας

22	Λέττα Βασιλάκου Αιδηψού	ΦΕΚ Β'/2831/2015	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Λέττας Βασιλάκου Λουτρών Αιδηψού» ως ιαματικού.	Στερεά Ελλάδα
23	Κομπόγιαννη Αιδηψού	ΦΕΚ Β'/2831/2015	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Κομπόγιαννη Λουτρών Αιδηψού» ως ιαματικού.	Στερεά Ελλάδα
24	Γ1 Νταμάρια Αιδηψού	ΦΕΚ Β'/2831/2015	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Γ1 Νταμάρια Αιδηψού» ως ιαματικού.	Στερεά Ελλάδα
25	Καλλυντικά Κοναβίτη Καμμένα Βούρλα	ΦΕΚ Β'/1134/2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Καλλυντικά Κονιαβίτη – Καμμένα Βούρλα» ως ιαμα-τικού	Στερεά Ελλάδα
26	Γερανίου Καϊάφα	ΦΕΚ Β'/1043/2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Λουτρών Γερανίου Καϊάφα» ως ιαματικού.	Δυτικής Ελλάδας
27	Λουτρά Θερμοπυλών	ΦΕΚ Β'/1616/2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Λουτρά Θερμοπυλών» ως ιαματικού.	Στερεά Ελλάδα
28	Λουτρά Θερμών Νιγρίτας	ΦΕΚ Β'/1114/2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Λουτρών Θερμών Νιγρίτας» ως ιαματικού.	Κεντρικής Μακεδονίας
29	Άγκιστρο Σερρών	ΦΕΚ Β' /1600/2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό θερμής Πηγής Άγκίστρου Σερρών» ως ιαματικού.	Κεντρικής Μακεδονίας

30	Ποταμία Δημο Αβδηρων- Γενησαία Ξάνθης	ΦΕΚ 3899/Β'/2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Ποταμιάς» (γεώτρηση ΓΠ- 1) του Δήμου Αβδήρων, ως ιαματικού.	Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης
31	Παρανέστι Δράμας	ΦΕΚ 1860/Β/24.06.16	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «πηγή Θερμίων Παρανεστίου Δράμας» ως ιαματικού.	Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης
32	Λουτράκι Περαχώρας	ΦΕΚ 3899/Β'/2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό υδρογεώτρησης Ι-ΙΑΜ1 περιοχής Λουτρακίου Περαχώρας» ως ιαματικού.	Πελοποννήσου
33	Θερμές Καλύμνου	ΦΕΚ 1113/Β/19.04.16	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό από πηγάδι οικισμού Θερμών Καλύμνου» ως ιαματικού.	Νοτίου Αιγαίου
34	Πηγη Εχίνου Δήμος Μύκης	ΦΕΚ 1166/Β/2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό Λουτρών στηνπεριοχή Θερμών Εχίνου του Δήμου Μύκης Ν. Ξάνθης» ως ιαματικού.	Ανατολικής Μακεδονίας και Θρά κης
35	Μουρτιάνου ή Σώκου	ΦΕΚ 1861/Β/2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «πηγή Μουρστιάνου ή Σώκου» ως ιαματικού.	Δυτικής Ελλάδας
36	ΛΟΥΤΡΑ ΩΡΑΙΑΣ ΕΛΕΝΗΣ	ΦΕΚ 1861/Β/2016	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό Λουτρών Ωραίας Ελένης» ως ιαματικού.	Πελοποννήσου
37	Πηγή Λαγκαδά Θεσ/νίκης	φεκ 117/Β/2017	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό γεώτρησης Λαγκαδά» Θεσσαλονίκης, ως ιαματικού.	Κεντρικής Μακεδονίας

38	ΠΗΓΗ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ ΡΟΔΟΥ	ΦΕΚ Β'121/2017	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό ιαματικής πηγής Καλλιθέας Ρόδου», ως ιαματικού.	Νοτίου Αιγαίου
39	Λουτρά Αγ. Παρασκευής Κασσάνδρας Χαλκιδικής	ΦΕΚ Β'2260/2017	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Αγίας Παρασκευής» Κασσάνδρα Χαλκιδικής, ως ιαματικού.	Κεντρικής Μακεδονίας
40	Χανόπουλο Άρτας	ΦΕΚ Β'2342/11.07.20 17	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «πηγή Χανόπουλου» Άρτας, ως ιαματικού.	Ηπείρου
41	Κλείσοβα Αγ. Τριάδας, Μεσολογγι.	ΦΕΚ Β'2459/19.07.20 17	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «πηλός Αγίας Τριάδας» Δήμου Ι.Π. Μεσολογγίου, ως ιαματικού.	Δυτικής Ελλάδας
42	ΠΗΓΗ ΜΑΝΔΡΑΚΙ ΝΙΣΥΡΟΥ	ΦΕΚ Β'2433/2017	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «πηγή "Μανδρακίου" Δήμου Νισύρου», ως ιαματικού.	Νοτίου Αιγαίου
43	ΠΗΓΗ ΑΓΙΑΣΜΑΤΩΝΧΙΟΥ	ΦΕΚ Β'2973/30.08.20 17	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «νερό πηγής Αγιασμάτων» Δήμου Χίου, ως ιαματικού.	Βορείου Αιγαίου
44	ΠΗΓΗ ΚΙΒΩΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΓΡΕΒΕΝΩΝ	ΦΕΚ Β'3956/10.11.20 17	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «πηγή Κιβωτού» (γεώτρηση αρτεσιανή) Δήμου Γρεβενών, ως ιαματικού.	Δυτικής Μακεδονίας
45	ΠΗΓΗ ΠΑΛΑΙΟΒΡΑΧΑΣ ΔΗΜΟΥ ΜΑΚΡΑΚΩΜΗΣ	ΦΕΚ Β'3956/10.11.20 17	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «Πηγή Παλαιοβράχας» (γεώτρηση αντλούμενη) Δήμου Μακρακώμης, ως ιαματικού	Στερεά Ελλάδα

46	ΘΕΡΜΑ ΗΦΑΙΣΤΟΥ ΛΗΜΝΟΥ	ΦΕΚ Β'4601/28.12.20 17	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «Πηγή Θέρμων Ηφαίστου» Δήμου Λήμνου, ως ιαματικού.	Βορείου Αιγαίου
47	ΠΗΓΗ ΑΙΞΩΝΗΣ (ΓΛΥΦΑΔΑ)	ΦΕΚ Β'4744/29.12.20 17	Αναγνώριση του φυσικού πόρου ΠΗΓΗ ΑΙΞΩΝΗΣ (ΓΛΥΦΑΔΑ), ως ιαματικού.	Αττικής
48	ΛΟΥΤΡΑ ΠΡΕΒΕΖΑΣ	ΦΕΚ Β'4744/29.12.20 17	Αναγνώριση του φυσικού πόρου ΛΟΥΤΡΑ ΠΡΕΒΕΖΑΣ, ως ιαματικού.	Ηπείρου
49	Εμπρός ΘερμηΑγ.Φωκα Κω	ΦΕΚ Β'450/14.02.201 8	Αναγνώριση του φυσικού πόρου Εμπρός Θερμη- Αγ.Φωκα Κω, ως ιαματικού.	Νοτίου Αιγαίου
50	«Πηγή Κόκκινο Στεφάνι Μυρτιάς» Δήμου Θέρμου	ΦΕΚ Β'1347/19.04.20 18	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «Πηγή Κόκκινο Στεφάνι Μυρτιάς» Δήμου Θέρμου, ως ιαματικού	Δυτικής Ελλάδας
51	«ΝΕΡΟ ΓΕΩΤΡΗΣΗΣ (ΑΝΤΛΟΥΜΕΝΗ) ΛΟΥΤΡΩΝ ΣΙΔΗΡΟΚΑΣΤΡΟΥ» Δήμου Σιντικής	ΦΕΚ Β'1400/25.04.20 18	Αναγνώριση του φυσικού πόρου «ΝΕΡΟ ΓΕΩΤΡΗΣΗΣ (ΑΝΤΛΟΥΜΕΝΗ) ΛΟΥΤΡΩΝ ΣΙΔΗΡΟΚΑΣΤΡΟΥ» Δήμου Σιντικής, ως Ιαματικού.	Κεντρικής Μακεδονίας
52	ΠΗΓΗ ΑΜΑΡΑΝΤΟΥ (ΚΟΝΙΤΣΑ)	ΦΕΚ Β'2165/12.06.20 18	Αναγνώριση του Φυσικού Πόρου «Πηγή Αμαράντου» Δήμου Κόνιτσας, ως Ιαματικού.	Ηπείρου

53	ΠΗΓΗ ΚΑΒΑΣΙΛΑ (ΚΟΝΙΤΣΑ)	ΦΕΚ Β'2165/12.06.20 18	Αναγνώριση του Φυσικού Πόρου «Πηγή Καβάσιλα» Δήμου Κόνιτσας, ως Ιαματικού.	Ηπείρου
----	-------------------------------	------------------------------	---	---------

(Πηγή: tornosnew.gr)